

Vilniaus Universitetas
Filosofijos fakultetas
Socialinio darbo katedra

Simona Uscilaitė

Socialinio darbo studijų programa

Magistro darbas

**Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvos vieningoje Europos Sąjungos darbo
rinkoje**

Darbo vadovas: doc. dr. Boguslavas Gruževskis

Vilnius 2007

TURINYS:

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS.....	5
1. JAUNIMO UŽIMTUMO TEORINĖS PRIELAIDOS	8
1.1. Jaunimo sąvokos apibrėžimas	8
1.2. Jaunimo padėties darbo rinkoje analizė.....	9
1.3. Jaunimo nedarbo priežastys.....	16
2. JAUNIMO UŽIMTUMO POLITIKA BEI PROGRAMOS	19
2.1. ES užimtumo politika ir programos.....	19
2.2. Lietuvos jaunimo užimtumo politika bei programos.....	22
3. KOKYBINIS TYRIMAS	27
3.1. Tyrimo metodika	27
3.2. Kokybinio tyrimo rezultatai.....	29
3.2.1. Jaunimo nedarbo priežastys.....	29
3.2.2. Jaunimo užimtumo nedidėjimo veiksniai	33
3.2.3. Jaunimo sąvokos ryšys su jaunimo nedarbo problema.....	36
3.2.4. ES politikos poveikis jaunimo užimtumo problemai	38
3.2.5. ES politikos veiksmingumas nacionaliniame lygmenyje	40
3.2.6. Jaunimo užimtumo problemos Lietuvoje	43
3.2.7. Jaunimo užimtumo problemų sprendimo būdai	48
3.2.8. Jaunimo emigracijos poveikis Lietuvos situacijai bei jaunimo užimtumui.....	53
3.2.9. Jaunimo emigracijos keliamų problemų sprendimo politika bei priemonės	56
3.2.10. Lietuvos jaunimo užimtumo tendencijos ES	58
IŠVADOS.....	61
LITERATŪRA	64
PRIEDAI.....	67

SANTRAUKA

Darbas jaunam žmogui yra ne tik pajamų šaltinis, bet ir saviraiškos bei sėkmingos integracijos visuomenėje priemonė. Be to, aukštas jaunimo užimtumo lygis yra stabilios bei ekonomiškai stiprios visuomenės pagrindas. Tuo tarpu jaunimo nedarbas vis dar išlieka rimta problema tiek Lietuvoje, tiek daugelyje kitų Europos Sąjungos šalių. Jaunimo nedarbo lygis tebėra dvigubai aukštesnis nei bendras nedarbo lygis.

Atsižvelgiant į jaunimo užimtumo problemos aktualumą, šiame darbe buvo siekiama iširti Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvas vieningoje Europos Sąjungos darbo rinkoje bei pasiūlyti problemos sprendimo būdus. Šiam tikslui pasiekti buvo pasirinkti jaunimo užimtumo politikos dokumentų bei statistinių rodiklių analizės ir kokybinio ekspertų ir jaunimo interviu tyrimo metodai. Iš viso buvo atlikta 10 struktūruotų interviu (5 su ekspertais ir 5 su jaunimo atstovais). Respondentai buvo atrinkti derinant tikslinės atrankos ir sniego gniūžtės metodus.

Pirmiausia šiame darbe apžvelgiamos pagrindinės jaunimo užimtumo teorinės prielaidos: aptariama jaunimo sąvokos vartojimo problematika, jaunimo situacijos darbo rinkoje raida bei jaunimo nedarbo priežastys. Toliau analizuojamos ES bei Lietuvos užimtumo politikos bei programos, įvertinamas jose konkrečiai jaunimo užimtumo problemoms skiriamas dėmesys. Trečioje šio darbo dalyje yra pristatomi ekspertų ir jaunimo kokybinio tyrimo rezultatai, kurie atskleidžia pagrindines Lietuvos jaunimo užimtumo problemas bei siūlo jų sprendimo priemones; įvertina ES politikos poveikį Lietuvos jaunimo užimtumo problemai; įvardina Lietuvos jaunimo darbo emigracijos pasekmes bei galimus sprendimo būdus; numato Lietuvos jaunimo užimtumo ateities perspektyvas bendroje ES darbo rinkoje. Pabaigoje formuluojamos pagrindinės darbo išvados bei nurodomas šio darbo naudingumas politikos formavimo kontekste.

SUMMARY

The job for young people is not only source of income, but also the way of successful self realization and integration into society. Moreover, the high level of youth employment is the ground of stable and economically strong society. Unfortunately youth unemployment is a serious problem not only in Lithuania, but in more other EU countries also. Youth unemployment rate is twice bigger than general unemployment rate.

Because of the actuality of youth employment problem, the main purpose of this master thesis is to study the perspectives of the Lithuanian youth employment in single EU labour market and to refer the ways to solve the problem. The methods of youth employment policy documents, employment statistics analysis, and qualitative expert and youth interviews were used for the research. Were made 10 structured interviews with 5 experts and 5 youth respondents.

First of all the theoretical presumptions about youth employment are reviewed in this work. The problematic use of youth conception, the development of youth situation in labour market and reasons of youth unemployment are discussed. The EU and the Lithuanian employment policy and programs with its specific attention to youth employment problems in the general employment policy were discussed. The third part of this work presented the results of qualitative expert and youth research, which name the main youth employment problems in Lithuania and propose measures to solve them. The study also studies the effects of EU policy for the youth employment. The work also predicts the outcomes of youth labour emigration. The study refers possible ways to solve the future difficulties. It also discusses future trends of youth employment in overall EU labour market. Finally there are formulations of the main findings of this work and the use of this work in the formulation of the policy process.

IVADAS

Darbas padeda jaunimui rasti savo vietą visuomenėje, įgyti ekonominį savarankiškumą ir realizuoti savo siekius. Galimybė jaunimui dalyvauti darbo rinkoje padeda užtikrinti socialinį stabilumą, kuris yra ekonominio augimo ir gerovės pagrindas.

Deja, aukštas jaunų žmonių nedarbo lygis vis dar išlieka opia problema tiek Lietuvoje, tiek visoje Europos Sąjungoje (toliau ES). Nors vyresnio amžiaus gyventojų užimtumas didėja, jaunimo padėtis darbo rinkoje blogėja. ES jaunimo nedarbo lygis yra dvigubai aukštesnis už bendrą nedarbo lygį. Europos Parlamento duomenimis, jaunimo nedarbo lygis ES yra 2 kartus aukštesnis už jaunimo nedarbo lygį JAV ir net 3 kartus aukštesnis negu Japonijoje. Atsižvelgiant į darbo biržos pateiktus duomenis, galima teigti, kad jauni asmenys iki 25 metų amžiaus darbo rinkoje yra mažiausiai privilegijuota grupė (kartu su ilgai nedirbančiais). Jaunimas, kuriam iškyla ilgalaikio nedarbo grėsmė, atsiduria situacijoje, kur jų galimybės susirasti darbą yra labai menkos. Atsižvelgiant į problemos rimtumą ir aktualumą, jaunimo nedarbo mažinimas tapo vienu pagrindinių darbo rinkos politikos uždavinių.

Priėmus Amsterdamo sutartį pirmą kartą užimtumo politika buvo paskelbta bendru Europos uždaviniu ir užimtumo politikos klausimai išties tapo sprendžiami ES lygiu. Be to, priėmus Lisabonos strategiją, užimtumo didinimas tapo prioritetiniu ES klausimu, kiekvienos ES šalies narės strateginiu tikslu. Taigi, akivaizdu, kad užimtumo politikos tema pastaruoju metu yra ypatingai aktuali.

Tačiau nepaisant didelių visų ES valstybių narių pastangų, nukreiptų į užimtumo didinimą, jaunimo padėtis darbo rinkoje vis dar išlieka pakankamai sudėtinga. Tai akcentuojama daugelyje politinės reikšmės dokumentų: Europos jaunimo pakte, Europos Komisijos Jaunimo politikos Baltojoje knygoje, Lietuvos Respublikos (toliau LR) Bendrojo Programavimo Dokumente, LR užimtumo didinimo 2001-2004 metų programoje bei jos vykdymo ataskaitoje, LR užimtumo ir darbo rinkos vystymo siekiant Lisabonos įgyvendinimo tikslų 2005-2008 metų programoje ir t.t. Pastaruoju metu apskritai jaunimo politikai yra skiriamas labai didelis dėmesys, išleista nemažai naujos literatūros, atliekami įvairūs sociologiniai jaunimo padėties tyrimai. Tačiau būtent jaunimo užimtumo problemos tema tiek mokslinės literatūros, tiek išsamių tyrimų yra labai mažai. Dažniausiai pateikiami tik statistiniai rodikliai, atskleidžiantys jaunimo padėties darbo rinkoje problemišumą, bei bendros jaunimo užimtumo charakteristikos, tokios kaip jaunimo nedarbo priežastys, problemos sprendimo būtinybė, jaunimo užimtumo didinimo priemonės bei darbo biržų veiklos rezultatai, kurie dažniausiai neatspindi realios jaunimo užimtumo padėties. Mokslinių darbų, analizuojančių Lietuvos jaunimo

padėties darbo rinkoje raidos tendencijas, įvykčius pokyčius bei galimas perspektyvas Lietuvai tapus ES nare, apskritai nėra. Vienintelis informacijos šaltinis šiuo klausimu yra Darbo ir socialinių tyrimų instituto ataskaita Lietuvos darbo biržai „Pagrindinių gyventojų užimtumo ir nedarbo rodiklių prognozė 2003-2009 m.“, kurioje pateikiami tik tam tikri statistiniai rodikliai bei bendros tendencijos. Be to, ši ataskaita buvo atlikta dar prieš Lietuvai tampant ES nare, todėl neatspindi realios situacijos.

Taigi, kaip matome, jaunimo užimtumo situacijos tyrimų bei mokslinių darbų, įvertinančių jaunimo užimtumo problemos tendencijas, ypač įvykčius pokyčius bei numatomas perspektyvas po Lietuvos įstojimo į ES, labai trūksta. Todėl pagrindinis šio darbo **tikslas** įvertinti Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvas įstojus į ES ir pateikti pasiūlymus dėl jaunimo užimtumo problemų sprendimo.

Darbo tikslui pasiekti, buvo išskirti šie **uždaviniai**:

1. Įvertinti jaunimo padėties darbo rinkoje raidą, remiantis statistiniais rodikliais;
2. Išanalizuoti ES bei Lietuvos jaunimo užimtumo politiką bei programas;
3. Ištirti ekspertų ir jaunimo nuomonę apie Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvas ES:
 - 3.1. Išsiaiškinti pagrindines jaunimo užimtumo problemas;
 - 3.2. Įvertinti ES politikos poveikį Lietuvos jaunimo užimtumo problemai;
 - 3.3. Išsiaiškinti jaunimo užimtumo problemų sprendimo politiką bei priemones;
 - 3.4. Numatyti Lietuvos jaunimo užimtumo problemų perspektyvas;
 - 3.5. Palyginti ekspertų ir jaunimo nuomonę jaunimo užimtumo klausimu;
4. Pateikti galimus jaunimo užimtumo problemų sprendimų pasiūlymus.

Darbo tyrimo **objektas**: Lietuvos jaunimo užimtumo raidos perspektyvos ES.

Tyrimo **dalykas**: jaunimo padėties darbo rinkoje statistiniai rodikliai; ES ir Lietuvos užimtumo politikos bei programos; Lietuvos ekspertų ir jaunimo nuomonė jaunimo užimtumo problemų perspektyvų ES tema.

Tyrimo **hipotezės**:

1. Lietuvai įstojus į ES jaunimo nedarbo lygis mažėja, nors užimtumas nedidėja.
2. Lietuvos jaunimo užimtumo problemos sprendžiamos nepakankamai veiksmingai bei kryptingai.
3. Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvos ES yra daugiau teigiamos nei neigiamos.

Šio darbo tyrimo **metodai**:

1. Mokslinės literatūros bei statistinių duomenų analizė;
2. Kokybinis ekspertų interviu;
3. Kokybinis jaunimo grupės atstovų interviu;

4. Kokybinio ekspertų ir jaunimo tyrimo duomenų, ankstesnių jaunimo užimtumo tema atliktų tyrimų rezultatų bei statistinių jaunimo užimtumo rodiklių palyginamoji analizė.

Kokybinis ekspertų interviu metodas buvo pasirinktas, siekiant visapusiškiau ir giliau iširti jaunimo padėties darbo rinkoje problemišumą bei papildyti statistinių rodiklių bei kiekybinių tyrimų duomenis. Tuo tarpu kokybinį jaunimo grupės atstovų interviu metodą buvo nuspręsta pasirinkti, siekiant patikrinti ekspertų tyrimo rezultatų patikimumą bei atlikti duomenų palyginimą. Be to, jaunimo grupės nuomonė yra itin svarbi rengiant pasiūlymus dėl jaunimo užimtumo problemų sprendimo, nes jaunimas yra tikslinė šio darbo ir tyrimo grupė.

Pirmoje šio darbo dalyje bus apžvelgiamos pagrindinės jaunimo užimtumo teorinės prielaidos: aptariama jaunimo sąvokos vartojimo problematika, jaunimo situacijos darbo rinkoje raida bei jaunimo nedarbo priežastys.

Antroje darbo dalyje bus analizuojamos ES bei Lietuvos užimtumo politikos bei programos: apžvelgiama ES užimtumo politika, jos istorinė raida, įvertinamas jaunimo užimtumo problemos aktualumas bendroje užimtumo politikoje bei jai skiriamas dėmesys; toliau atskirai analizuojama Lietuvos jaunimo užimtumo politika bei programos ir jų vykdymo rezultatai.

Trečioje šio darbo dalyje bus pristatomi ekspertų ir jaunimo kokybinio tyrimo rezultatai: Lietuvos jaunimo užimtumo problemos bei jų sprendimo priemonės; ES poveikio Lietuvos jaunimo užimtumo problemai analizė; Lietuvos jaunimo darbo emigracijos pasekmės bei galimi sprendimo būdai; numatomos Lietuvos jaunimo užimtumo ateities perspektyvos bendroje ES darbo rinkoje. Siekiant atskleisti platesnį jaunimo užimtumo situacijos vaizdą, bei įrodyti ekspertų nuomonės patikimumą, kokybinio ekspertų tyrimo duomenys bus analizuojami kartu su jaunimo interviu tyrimo duomenimis, lyginant juos tarpusavyje bei su ankstesniais sociologinių jaunimo situacijos tyrimų rezultatais bei darbo biržos, Statistikos departamento pateikiamais statistiniais rodikliais.

Galiausiai bus pateikiamos šio darbo pagrindinės išvados bei remiantis ekspertų ir jaunimo tyrimo duomenimis parengta jaunimo užimtumo problemų sprendimo priemonių sistema.

1. JAUNIMO UŽIMTUMO TEORINĖS PRIELAIIDOS

Analizuojant jaunimo užimtumo problemą bei ES ir Lietuvos politiką, vykdomą šioje srityje, svarbu apžvelgti jaunimo padėtį darbo rinkoje bei pagrindines jaunimo nedarbo priežastis. Tačiau visų pirma būtina paanalizuoti pačią jaunimo sąvoką ir apibrėžti ją, kuri bus naudojama šiame darbe.

1.1. Jaunimo sąvokos apibrėžimas

Jaunimas – tai socialinė grupė, kuri užtikrina perimamumą ir raidą visuomenėje. Kiekviena jaunimo karta turi tik jai būdingas charakteristikas, kuriomis ji skiriasi nuo savo tėvų kartos ir kitų kartų, išplėtodama tik jai būdingas raiškos formas, priklausomai nuo ekonominio, socialinio, ideologinio ir politinio to meto gyvenimo.¹

Dažniausiai diskusijos kyla dėl jaunimo amžiaus tarpsnio apibrėžties. Vienas aktualiausių klausimų yra skiriamieji jaunimo kartos bruožai, palyginti su kitomis kartomis. Iki 1980 m. pradžios jaunystės amžiaus tarpsniui nepriklausė jaunuoliai, kurie jau buvo pradėję savo profesinę veiklą, kitaip tariant, ekonomine prasme savarankiškas jaunimas, kuris disponavo savo pajamomis. Egzistavo ir kitas jaunimo amžiaus tarpsnio paaiškinimas — tai laiko tarpsnis, kai jaunimas yra visuomenės pereinamosiose struktūrose ir dar nėra perėmęs nepriklausomos pozicijos.²

Pastaruoju metu yra pastebima, kad jaunimo amžiaus tarpsnis nėra nekintamas ir turi tendenciją ilgėti. Be to, jaunystės pabaiga nėra vien tik siejama su profesinio pasirengimo pabaiga, kai jaunimas pats gali užsidirbti pinigų ir gyventi savarankiškai. Vis dėl to, vienareikšmiškai apibrėžti jaunimo tarpsnio ribas yra labai sunku, nes socialinė branda yra veikiama daugelio veiksnių ir konkretūs jaunimo tapimo suaugusių pasaulio dalimi faktai nevyksta vienu metu. Be to, įvairiose šalyse, priklausomai nuo jos kultūrinių, institucinių ir politinių veiksnių, jaunimo amžiaus tarpsnio apibrėžimas taip pat labai varijuoja. Paprastai, daugelyje šalių žemesnioji amžiaus riba yra siejama su įstatymų numatytu amžiumi, kai yra baigiama mokykla. Tuo tarpu aukštesnioji amžiaus riba yra labai įvairi.

Pagal Jungtinių tautų rekomendacijas jaunimui priskiriami 15-24 m. amžiaus žmonės. Vykdam užimtumo politiką užsienio šalyse, nustatomos skirtingos jaunimo amžiaus ribos. Pavyzdžiui,

¹ Ališauskienė R., Žilinskienė L. Jaunimas ir visuomenė [žiūrėta 2007 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/old/old/Bendr_info/statistika/pranesimas2001/s_p2001_1.htm.

² Ten pat.

Didžiojoje Britanijoje jaunimo užimtumo politika paprastai orientuota į 16-18 metų amžiaus žmones, o šiaurės Italijoje jaunimui priskiriami 14-29 metų amžiaus grupės asmenys ir 14-32 metų – pietų Italijoje, JAV – 16-24 metų, Vokietijoje – 15-24 metų asmenys.³

Pagal Europos Parlamento ir Tarybos sprendimą „Jaunimo“ programoje, jaunimui priskiriami žmonės nuo 15 iki 25 metų amžiaus.⁴

Jaunimo politikos Baltojoje knygoje teigiama, kad jaunimo grupėje pastebimi tam tikri pokyčiai: jauni žmonės vėliau pradeda dalyvauti darbo rinkoje ir vėliau kuria šeimas; jie kaitalioja savo veiklą nuo darbo prie mokymosi ir vėl atgal; jų individualūs gyvenimo keliai yra daug įvairesni nei praetyje. Mokykla ir universitetas, darbas ir socialinė aplinka nebevaidina tokio integruojančio vaidmens kaip anksčiau. Savarankišką padėtį jaunimas pasiekia būdamas vis vyresnio amžiaus.⁵ Todėl pastaruoju metu, apibrėžiant jaunimo sąvoką, šios asmenų grupės amžius tampa vis ilgesnis. Pvz., Jaunimo politikos pagrindų įstatyme, jaunimą sudaro asmenys nuo 14 iki 29 metų amžiaus.⁶

Tačiau, pateikiant jaunimo nedarbo bei užimtumo rodiklius, šiai grupei visgi priskiriami asmenys iki 25 metų. Lietuvoje darbo rinkos politikos požiūriu jaunimui priskiriami 15 - 24 metų amžiaus asmenys. Tokio požiūrio laikosi ir Eurostatas, pateikdamas duomenis apie jaunimą.

Toliau šiame darbe, analizuojant jaunimo situaciją darbo rinkoje, bus naudojamas pastarasis jaunimo sąvokos apibrėžimas (asmenys nuo 15 iki 24 metų amžiaus imtinai), kadangi šio apibrėžimo laikosi tiek Lietuvos darbo birža, tiek Statistikos departamentas, tiek Eurostatas, pateikdami jaunimo užimtumo statistinius rodiklius.

1.2. Jaunimo padėties darbo rinkoje analizė

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, šalyje prasidėjo ekonomikos restruktūrizavimas. Naujų ekonominių santykių plėtra nulėmė ir naują darbo rinkos struktūrą: didėjo nedirbančių skaičius, šalia oficialaus nedarbo atsirado užslėptas nedarbas, taip pat neoficialus darbas ir pan. Šis procesas neigiamai paveikė ir jaunimo situaciją darbo rinkoje, kuri toliau nuolatos tik blogėjo. Jaunų asmenų nedarbo lygis nuo pat 1990 metų buvo didesnis, nei bendras šalies nedarbo lygis. Tokia jaunimo padėtis darbo rinkoje yra būdinga ne tik Lietuvai, bet daugeliui kitų Europos Sąjungos šalių.

³ Gruževskis B., Okunevičiūtė–Neverauskienė L. Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2005.

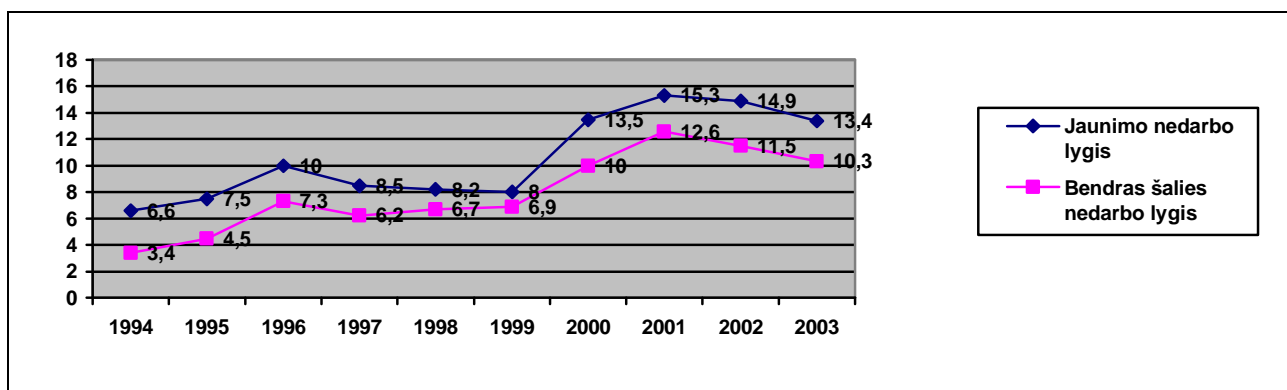
⁴ Europos Komisijos Baltoji knyga. Naujas postūmis Europos jaunimui [žiūrėta 2006 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.

⁵ Ten pat.

⁶ LR Jaunimo politikos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 119 – 5406.

Neatsitiktinai jaunimas yra priskiriamas prie labiausiai pažeidžiamų grupių darbo rinkoje. Taigi, šioje dalyje bus apžvelgiama jaunimo padėties darbo rinkoje raida nuo 1990 metų iki 2005 metų, daugiausiai analizuojant Lietuvos situaciją bei bendrai apžvelgiant jaunimo padėtį ES darbo rinkoje.

Kaip jau buvo minėta, jaunimo nedarbo lygis nuo pat 1990 metų buvo didesnis nei bendras šalies nedarbo lygis. Darbo biržos duomenimis 1991 metais bendro nedarbo lygio metinis vidurkis buvo 0,2 proc., o jaunimo nedarbo vidurkis – 0,35 proc. Pradedant šiuo laikotarpiu tiek bendras, tiek jaunimo nedarbo lygis iki pat 2001 metų didėjo (žr. 1 paveikslą).

1 pav. Bendras šalies ir jaunimo nedarbo lygis (proc.)⁷

Sumažėjusį nedarbo lygį 1996 metų pabaigoje iš dalies nulėmė metų pradžioje įsigaliojusios naujos Bedarbių rėmimo įstatymo nuostatos, nukreiptos į bedarbių aktyvumo bei iniciatyvos skatinimą, taip pat griežtesnės bedarbių registravimo bei pašalpų jiems skyrimo sąlygos.⁸ Tačiau nuo 1997 metų bendras nedarbo lygis šalyje vėl pradėjo augti. Nepaisant to, jaunimo nedarbo lygis iki 1999 metų mažėjo, nors ir nedideliais tempais. Vėliau jaunimo situacija darbo rinkoje vėl pradeda blogėti.

1999 metais šalies darbo rinka pasižymėjo neigiamomis tendencijomis: mažėjo užimtų gyventojų, didėjo bedarbių skaičius, augo nedarbo lygis. Tai sąlygojo bendras visos šalies ekonomikos nuosmukis, labiausiai susijęs su 1998 metų prasidėjusia finansine bei ekonomine krize Rusijoje. Šiuo laikotarpiu jaunimas yra išskiriamas kaip viena iš labiausiai pažeidžiamų žmonių grupių darbo rinkoje (šalia priešpensinio amžiaus asmenų bei ilgalaikių bedarbių). Per 1999 metus buvo užregistruota 60,1

⁷ Paveikslas sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos darbo biržos metinių ataskaitų duomenimis [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm.

⁸ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2000. Vilnius, 2001. P. 33.

tūkst. arba 24,6 proc. jaunų (iki 25 metų) bedarbių, iš jų 22,7 proc. – iki 18 metų. Jaunimo nedarbo lygis metų pabaigoje pasiekė 13,5 proc. ir buvo 3,5 proc. aukštesnis už bendrą šalies nedarbo lygį.⁹

2000 metais šalies darbo rinkos situacija išlieka įtempta: mažėja užimtumas, toliau auga nedarbas. Lietuvos darbo biržos duomenimis 2001 metų sausio 1 dieną šalies nedarbo lygis sudarė 12,6 proc. ir, lyginant su 2000 metų sausio 1 diena, padidėjo 2,6 procentinio punkto. Jaunimo nedarbo lygis buvo aukščiausias – 15,3 proc. Taigi jaunimas išlieka labiausiai nedarbo pažeidžiama grupė. Per 2000 metus užregistruota 62,6 tūkst. arba 24,3 proc. jaunų (iki 25 m. amžiaus) bedarbių. Be to, trečdaliu padaugėjo besikreipiančių į darbo biržas absolventų skaičius. Aukštesnį jaunimo nei kitų bedarbių grupių nedarbo lygį, esant ekonominiams socialiniams veiksniams bei sumažėjusiai darbo paklausai, nulemia jų bendrojo išsilavinimo ir profesinio pasirengimo lygis. Teritorinėse darbo biržose nemaža dalis (apie 42 proc.) registruotų jaunų bedarbių neturėjo jokios kvalifikacijos.¹⁰

Per 2001 metus jaunimo tarp bedarbių sumažėjo nuo 15,2 proc. iki 12,8 proc. tarp ilgalaikių bedarbių jauni žmonės sudarė – 7 proc. Tačiau kas ketvirtas bedarbis, kuris kreipėsi į darbo biržą, buvo iki 25 metų amžiaus.¹¹

2002 metais pagaliau pavyksta sustabdyti nuo 1997 metų didėjusį nedarbo augimą. Žymiausiai kito jaunimo nedarbo lygis, per metus sumažėjęs 5,3 procentinio punkto iki 13,4 proc. metų pabaigoje. Tačiau vidutinis metinis jaunimo nedarbo lygis išliko gana aukštas – 14,9 proc.

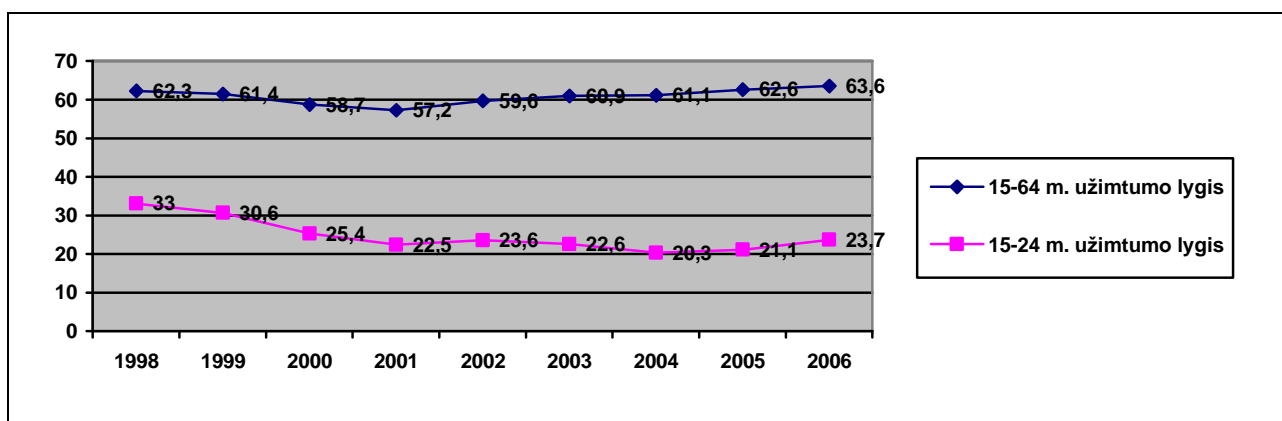
2003 metais Lietuvos darbo rinkoje pastebimos teigiamos tendencijos. Tam įtakos turėjo spartus ūkio augimas ir 2001 – 2004 metų LR užimtumo didinimo programos priemonės. Vidutinis visų gyventojų nedarbas, atitinkamai ir jaunimo, pastoviai mažėja. Išaugo bendras gyventojų užimtumo lygis 1,3 proc. Taip pat padidėjo atskirų gyventojų grupių užimtumo lygis: moterų, vyrų, vyresnio amžiaus gyventojų (50-60m.). Tačiau jaunimo užimtumo lygis, gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, ir toliau mažėjo: nuo 23,6 proc. 2002 metais iki 22,6 proc. 2003 metais.¹² Ši tendencija stebima nuo 1998 metų (žr. 2 paveikslą).

⁹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 1999. Vilnius, 2000. P. 27.

¹⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2000. Vilnius, 2001. P. 34.

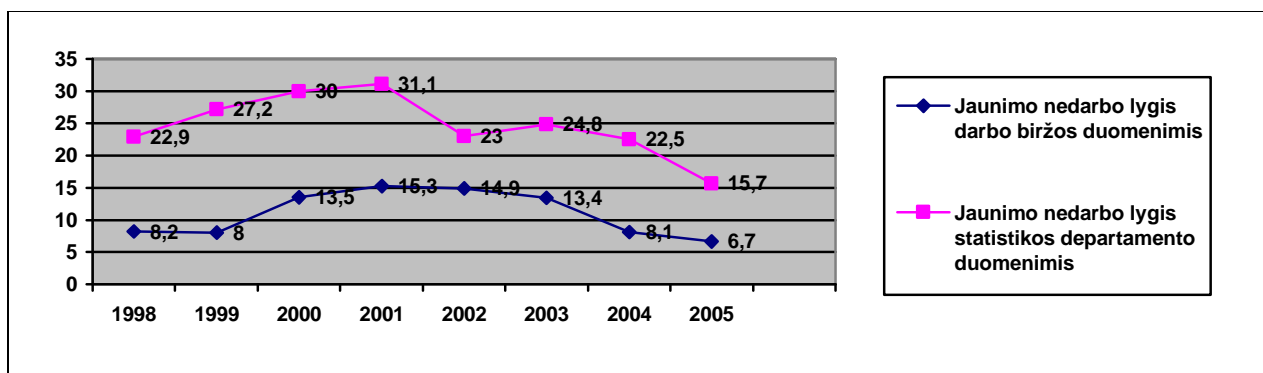
¹¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2001. Vilnius, 2002. P. 43.

¹² Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2003. Vilnius, 2004. P. 13.

2 pav. Užimtumo lygis (proc.) pagal amžiaus grupes¹³

Kita vertus, darbingų žmonių apklausų rezultatai rodo, kad šalyje egzistuoja didesnis, nei oficialus, darbo biržos užregistruotų, nedirbančių žmonių skaičius. Taip yra todėl, kad į valstybines darbo biržas kreipiasi ne visi nedirbantys darbingo amžiaus asmenys. Nemaža dalis nedirbančių asmenų darbo ieško privačiose darbo biržose, renka informaciją apie darbą iš žiniasklaidos, giminaičių, pažįstamų ar padedami darbdavių. Taigi kitas šalies užimtumo ir nedarbo rodiklių šaltinis yra darbo jėgos tyrimų duomenys, pateikiami Statistikos departamento. Pastarojo šaltinio duomenys apie nedarbo lygį yra daug didesni nei darbo biržos. Pavyzdžiui: 2003 metais atliktos, darbingų žmonių apklausos rezultatai parodė, kad tuo metu jaunų žmonių (15-24 metų amžiaus) nedarbo lygis siekė 24,8 proc., nors darbo biržos duomenimis – 13,4 proc. (žr. 3 paveikslą).

3 pav. Jaunimo nedarbo lygis (proc.)¹⁴

¹³ Paveikslas sudarytas darbo autorės, remiantis darbo jėgos tyrimų duomenimis. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas: Statistikos departamentas. – Vilnius, 2005; 2006; 2007.

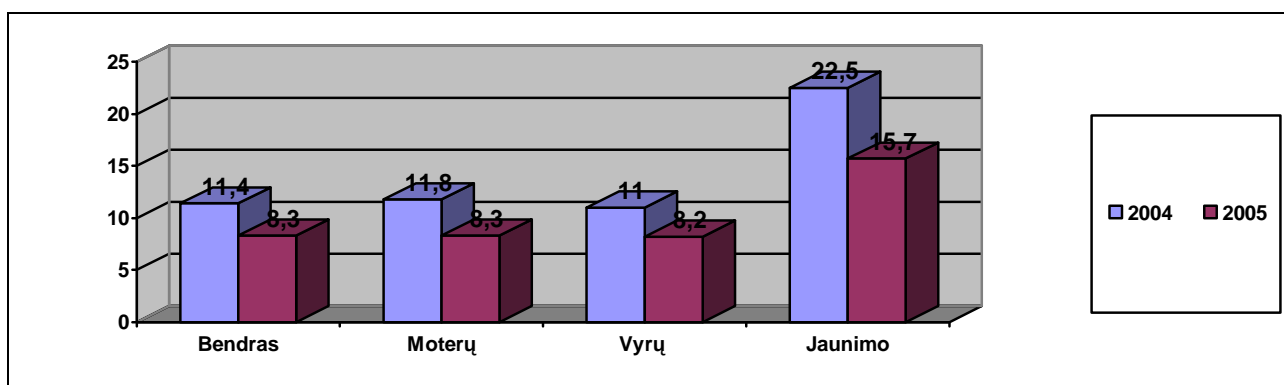
¹⁴ Paveikslas sudarytas darbo autorės, remiantis Lietuvos darbo biržos metinių ataskaitų ir Statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis.

2004 metais pastebimas užimtųjų skaičius sumažėjimas. Tai siejama su padidėjusia migracija Lietuvai įstojus į ES. Tačiau bendro (15-64 m. amžiaus) gyventojų užimtumo lygio didėjimo tendencija išliko: 60,9 proc. 2003 metais – 61,1 proc. 2004 metais (žr. 2 paveikslą). Deja, jaunimo užimtumo lygis ir toliau mažėjo.

Remiantis Statistikos departamento duomenimis 2004 metais iš Lietuvos į užsienio šalis išvyko beveik 4 proc. daugiau jaunimo nei 2003 metais. Padidėjusi jaunų žmonių migracija atitinkamai turėjo įtakos jaunimo nedarbo mažėjimui. Jaunimo nedarbo lygis sumažėjo, nors išliko gerokai aukštesnis už bendrąjį. Tiesa, kaimo jaunimo nedarbo lygis išaugo.¹⁵

Analizuojant 2004-2005 metų užimtumo statistikos rezultatus, ir toliau stebimas darbo jėgos mažėjimas (per metus sumažėjo 14 tūkstančių žmonių). 2005 metais, kaip ir prieš tai buvusiais, darbo jėgos struktūroje jaunimo iki 25 metų mažėjo, o vyresnių kaip 55 metų asmenų daugėjo.¹⁶

Statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis, bendras nedarbo lygis nuo 11,4 proc. 2004 metais sumažėjo iki 8,3 proc. 2005 metais. Ženkliai sumažėjo ir jaunimo nedarbo lygis, atitinkamai nuo 22,5 proc. iki 15,7 proc., tačiau palyginus su kitų grupių ir bendru šalies nedarbo lygiu, jaunimo nedarbo lygis vis dar išlieka beveik dvigubai aukštesnis (žr. 4 paveikslą).¹⁷

4 pav. Nedarbo lygis (proc.)

Darbo biržos duomenimis jaunimo (iki 25 metų) bedarbių dalis taip pat sumažėjo (nuo 8,1 proc. iki 6,7 proc.), nors kitų socialinės rizikos grupių (pvz. moterų, priešpensinio amžiaus asmenų) registruotų darbo biržoje dalis didėjo.¹⁸

¹⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2004. Vilnius, 2005. P. 14-16.

¹⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2005-2006. Vilnius, 2007, P. 16.

¹⁷ Ten pat. P. 18.

¹⁸ Ten pat. P. 18.

2006 metais ir toliau stebimas jaunimo nedarbo mažėjimas. Lietuvos darbo biržos duomenimis, kas šeštas bedarbiu tapęs asmuo buvo jaunesnis kaip 25 m. amžiaus. Tačiau jaunimo dalis tarp įregistruotų bedarbių, palyginti su 2005 metais, sumažėjo per 10 proc.¹⁹ Statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimų rezultatai taip pat rodo teigiamas jaunimo padėties darbo rinkoje tendencijas. Jaunimo nedarbo lygis sumažėjo nuo 15,7 proc. 2005 metais iki 9,8 proc. 2006 metais.²⁰

Taigi, registruoto jaunimo nedarbo mažėjimą galima laikyti darbo rinkos politikos laimėjimu. Iš kitos pusės, jaunimo nedarbo ženklus sumažėjimas, tačiau atitinkamai užimtumo nedidėjimas iškelia būtinybę ieškoti kompleksinių šios amžiaus grupės asmenų nedarbo problemos sprendimo būdų, kurios toli išeitų iš už darbo biržos kompetencijos ribų. Mūsų šalyje darbdaviai nėra pakankamai suinteresuoti įdarbinti jaunos žmones. Matyt, didelė dalis darbdavių jaunimui siūlomų darbo vietų dėl žemo darbo užmokesčio nėra patrauklios. Darbo vietų stoka bei išaugę jaunimo poreikiai verčia migruoti į ES ir kitas užsienio valstybes. Tokiu būdu šalis patiria didelius darbo jėgos nuostolius.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto 2003 metais pristatyto tyrimo, kuriuo buvo siekiama atlikti pagrindinių darbo rinkos ir gyventojų užimtumo pokyčių prognozes, atsižvelgiant į situacijos darbo rinkoje pokyčius, kurie vyksta Lietuvai įstojus į ES, prognozuojamos tendencijos jaunimo atžvilgiu nėra palankios. Prognozuojama, kad jaunimo užimtumo lygis mažės nuo 2002 m. 23,6 proc. iki 19,7 proc. 2009 m. (žr. 1 lentelę).²¹ Šią tendenciją galima paaiškinti tuo, jog santykinai daugiau jaunimo (lyginant su vyresnio amžiaus žmonėmis) išvyksta dirbti į Vakarų šalis, kuriose darbo užmokesčiai yra gerokai aukštesnis. Lyginant su ES šalimis, vidutinis darbo užmokesčio lygis Lietuvoje vis dar yra vienas iš žemiausių. Vidutinė mėnesio alga Lietuvos gamybos sektoriuje yra 520 eurų, tai sudaro 10 proc. išsivysčiusių šalių (tarp jų ir ES) darbo užmokesčio lygio.²²

1 lentelė. Užimtumo lygio pagal amžiaus grupes prognozė (proc.)

Amžiaus grupės	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
15-24	23,6	22,6	22,1	21,5	21,0	20,5	20,1	19,7
15-64	59,6	60,9	62,0	62,8	64,2	66,4	69,1	72,2

¹⁹ Situacijos darbo rinkoje apžvalga 2006 m. [žiūrėta 2007 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm.

²⁰ Pagrindiniai gyventojų užimtumo rodikliai 2006 m. [žiūrėta 2007 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/new/?id=1896>.

²¹ Gruževskis B., ir kt. Pagrindinių gyventojų užimtumo ir nedarbo rodiklių prognozė 2003-2009 m. (ataskaita Lietuvos darbo biržai). Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2003.

²² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 metų „Nacionalinės investicijų skatinimo programos“ projektas [žiūrėta 2006 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/dokumentai/aktai/doc/Invest-nac-programa6.doc>.

Nors nemaža dalis Lietuvos jaunimo, nematydama perspektyvų šalies darbo rinkoje ar ieškodama geresnio bei lengvesnio pragyvenimo šaltinio, išvyksta dirbti į kitas ES valstybes, čia jaunimo padėtis darbo rinkoje taip pat yra blogesnė nei kitų amžiaus grupių asmenų. Beveik visose Europos valstybėse, išskyrus Austriją ir Vokietiją, jaunimo nedarbo lygis yra dvigubai aukštesnis už bendrą nedarbo lygį. 2000 m. jaunimo nedarbo lygis ES valstybėse svyravo nuo 5,1 proc. (Olandija) iki 30,8 proc. (Italija).²³ 2005 metais situacija išlieka beveik nepakitusi. Žemiausias jaunimo nedarbo lygis buvo vėlgi Olandijoje (8,2 proc.), tačiau nuo 2000 metų padidėjęs 3,1 procentinio punkto. Atitinkamai Italijoje per pastaruosius 5 metus situacija pasikeitė į teigiamą pusę: jaunimo nedarbas sumažėjo 6,8 procentinio punkto (24 proc.), tačiau vis dar išlieka labai aukštas. Didžiausias jaunimo nedarbas fiksuojamas Lenkijoje – 36,9 proc. Taigi, bendra ES jaunimo situacija darbo rinkoje yra pakankamai sudėtinga ir jaunimo nedarbo lygis vis dar išlieka daugiau kaip du kartus didesnis už bendrą nedarbo lygį (žr. 2 lentelę).²⁴

2 lentelė. Bendras ES nedarbo lygis pagal amžiaus grupes²⁵

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Jaunesnių kaip 25 metų amžiaus asmenų nedarbo lygis (proc.)									
ES (27 šalys)			17.8	18.1	18.8	19.0	19.1	18.6	17.4
ES (25 šalys)	19.3	16.7	17.4	17.7	18.3	18.8	18.9	18.5	17.4
ES (15 šalių)	19.1	17.2	15.3	15.2	15.7	16.5	16.7	16.7	16.1
25 metų amžiaus ir vyresnių asmenų nedarbo lygis (proc.)									
ES (27 šalys)			7.2	7.0	7.4	7.5	7.6	7.3	6.6
ES (25 šalys)	7.8	16.7	7.3	7.0	7.4	7.6	7.7	7.4	6.6
ES (15 šalių)	7.8	7.2	6.5	6.1	6.4	6.8	6.9	6.6	6.2

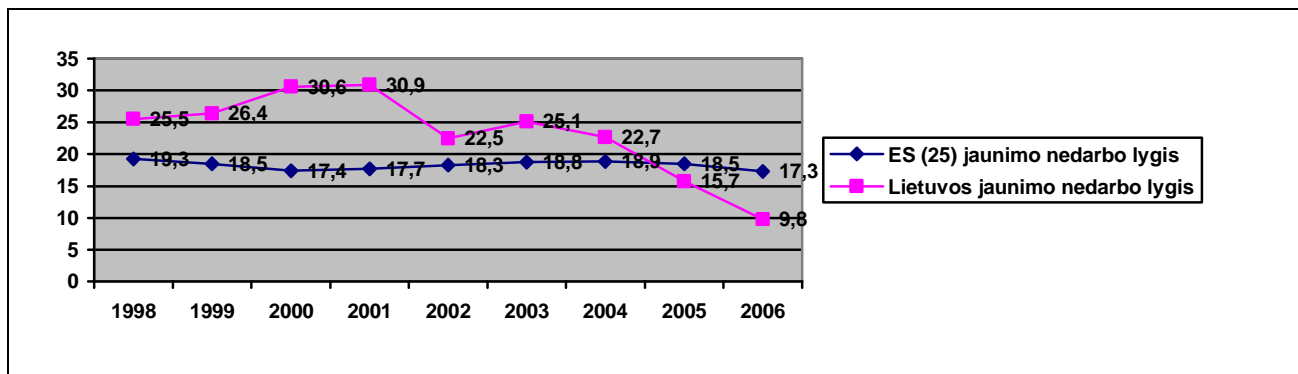
Pastebima (žr. 2 lentelę), kad jaunimo nedarbo lygis ES senbuvėse šalyse yra mažesnis, nei bendras visų 25 (juo labiau 27) ES šalių narių. Be abejo, tai susiję su tuo, kad naujose prie ES prisijungusiose šalyse jaunimo padėtis darbo rinkoje yra sudėtingesnė, t.y. naujose ES šalyse yra mažiau išsivysčiusi ekonomika, mažiau investuojama į jaunimo užimtumo skatinimą, jaunimo nedarbo

²³ European Commission. *Employment in Europe 2001 – recent trends and prospects*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission, 2001.

²⁴ Total unemployment rate, by age group [žiūrėta 2007 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572598&_dad=portal&_schema=PORTAL.

²⁵ Lentelė sudaryta darbo autorės, remiantis Eurostato duomenimis// Ten pat.

priežasčių sprendimą ir pan. Lietuvoje jaunimo nedarbo lygis iki pat 2004 metų taip pat buvo daug aukštesnis nei ES (žr. 5 paveikslą).

5 pav. ES ir Lietuvos jaunimo nedarbo lygio (proc.) kitimo tendencijos²⁶

Tačiau po Lietuvos prisijungimo prie ES, situacija pasikeitė: Lietuvoje jaunimo nedarbo lygis sumažėjo 7 procentiniais punktais (žr. 5 paveikslą). Šią tendenciją galima sieti su padidėjusia jaunimo migracija, kuri atitinkamai veikia ir jaunimo nedarbo sumažėjimą. Tačiau iš kitos pusės atsiranda neigiami migracijos padariniai demografinėi Lietuvos situacijai: mažėja darbingo amžiaus žmonių skaičius, socialinei sistemai kyla problemų dėl mokesčių mokėtojų pasitraukimo, prarandamos valstybės investicijos į žmogų, didėja kvalifikuotų specialistų poreikis.

Taigi, jaunimo užimtumo problema tebėra aktuali tiek Lietuvos, tiek ES mastu. Nors jaunimo nedarbo lygis ir mažėja, tačiau jis išlieka beveik du kartus didesnis už bendrą nedarbo lygį. Todėl svarbu yra apžvelgti pagrindines jaunimo nedarbo priežastis.

1.3. Jaunimo nedarbo priežastys

Bloga jaunimo padėtis darbo rinkoje, kaip ir kitų gyventojų grupių, pirmiausiai priklauso nuo šalies ekonominės situacijos. Tačiau yra išskiriamos ir kitos specifinės jaunimo nedarbo reiškinių priežastys, tokios kaip nepakausi įgyta profesija arba jos neturėjimas, kompetencijos bei socialinių įgūdžių trūkumas, aukštas jaunimo „nubyrėjimo“ pagrindinio mokslo laikotarpiu lygis, kas lemia žemesnį jaunimo kvalifikacijos lygį nei vyresnio amžiaus žmonių.

Lietuvos Užimtumo didinimo programoje nurodomos tokios šio reiškinių priežastys:

²⁶ Paveikslas sudarytas darbo autorės, remiantis Eurostato duomenimis// Ten pat.

✓ Bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo mokyklose nepakankamai rūpinamasi su ūkio poreikiais susijusiu profesiniu orientavimu ir konsultavimu, taip pat užmokykliniu profesiniu konsultavimu. Moksleivių profesinis orientavimas ir konsultavimas pradedami per vėlai (10 – 12 klasėse), todėl tik apie 20 procentų jų gauna kvalifikuotas konsultacijas prieš pasirinkdami profesinio mokymo programą. Dalis jaunuolių vis dar pasirenka jų polinkių neatitinkančią arba neturinčią ūkyje paklausos specialybę ar profesiją.

✓ Dalis jaunimo iš mažas pajamas turinčių šeimų dėl lėšų stygiaus negali įgyti aukštesnio lygio profesinio išsilavinimo. Esama nemažų kai kurių profesinio mokymo programų prieinamumo teritorinių skirtumų.

✓ Kai kuriose profesinio rengimo įstaigose rengiami siauros specializacijos specialistai. Jiems sunku susirasti darbą, kadangi mokymo programos mažai susijusios su privataus sektoriaus, smulkių ir vidutinių įmonių darbo specifika, savarankiško užimtumo organizavimo pagrindais ir galimybėmis.

✓ Dar palyginti ilga profesinio mokymo trukmė valstybinėse pagrindinio profesinio mokymo mokyklose, todėl dalis jaunuolių siekia greičiau įgyti profesiją darbo rinkos mokymo centruose ir įsidarbinti.

✓ Nepakankamai glaudus mokymo ir praktikos ryšys. Baigę mokyklą absolventai dažnai stokoja reikiamų praktinių įgūdžių dirbti pagal įgytą profesiją ir naujausias technologijas.

✓ Esama moksleivių ir studentų praktikos darbo vietose įgijimo tvarka nepakankamai atitinka darbdavių interesus.²⁷

Programoje paminėtos jaunimo nedarbo priežastys yra bendros visai jaunimo grupei. Tuo tarpu, Bendrojo Programavimo Dokumente yra išskiriamos ir konkrečios jaunimo grupės, kurios susiduria su didesnėmis problemomis darbo rinkoje, bei šių problemų priežastys:

1. Našlaičiai. Jie dažnai įgyja netinkamą, nepaklausų išsilavinimą.
2. Jaunuoliai, atlikę karo prievolę. Šie asmenys dažnai turi labai menką išsilavinimą ir per tarnybos laikotarpį yra nutraukti socialiniai ryšiai, kurie padėtų įsilieti į darbo rinką.
3. Kaimo jaunimas. Dėl nepalankios geografinės padėties šie asmenys neturi arba turi menką išsilavinimą, neturi patirties, praktinių įgūdžių ir ganėtinai silpni jų socialiniai ryšiai.
4. Besimokantis jaunimas. Šiuos asmenis vengiama priimti į darbą, nes retoje darbovietėje yra prieinamas lankstus darbo grafikas, būtinas besimokantiems asmenims.
5. Jaunos šeimos. Joms taip pat būtinas lankstus darbo grafikas.

²⁷ LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.

6. Nepilnamečiai tėvai – viena iš mažiausiai ginamų bei institucijų dėmesio sulaukiančių grupių. Šie asmenys dėl šeimos sukūrimo ar gimdymo ar vaiko priežiūros yra priversti mesti mokslą ir tampa lengviausiai pažeidžiama darbo rinkos dalimi – nekvalifikuotų darbuotojų.²⁸

Visos prieš tai paminėtos priežastys yra daugiau ar mažiau subjektyvaus pobūdžio. Tačiau ne mažiau svarbios yra ir objektyvios priežastys, tokios kaip maži atlyginimai, didelės persikėlimo išlaidos, intensyvi naujų technologijų plėtra, neefektyvi socialinės apsaugos sistema, nepakankamai veiksmingos darbo rinkos politikos priemonės ir pan.

Taigi, jaunimo nedarbo priežasčių yra labai daug, tačiau jas būtina analizuoti, kadangi nuo to priklauso užimtumo politikos adekvatumas ir efektyvumas. Todėl šią darbo dalį yra tikslinga plėsti ir labiau detalizuoti. Plačiau jaunimo nedarbo priežastys yra analizuojamos šio darbo trečioje dalyje, pateikiant ekspertų ir jaunimo kokybinio interviu rezultatus.

²⁸ LR. Europos Bendrijų Inicijavos EQUAL Bendrasis Programavimo Dokumentas 2004 – 2006. Vilnius, 2003 [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.stop-discrimination.info/fileadmin/pdfs/Nationale_Inhalte/Lithuania/Documents/EQUAL_bpd.pdf.

2. JAUNIMO UŽIMTUMO POLITIKA BEI PROGRAMOS

Šioje darbo dalyje pirmiausia bus apžvelgiama ES užimtumo politikos raida, jos tikslai, prioritetai bei užimtumo strategija apskritai. Taip pat bus stengiamasi įvertinti, kokia vieta joje yra skiriama jaunimo nedarbo ir užimtumo problemai. Vėliau bus pereita prie Lietuvos jaunimo užimtumo politikos bei programų, ir konkrečių jaunimo integracijos į darbo rinką priemonių.

2.1. ES užimtumo politika ir programos

ES užimtumo politikos raidą sąlyginai galima skirti iki Amsterdamo sutarties ir po jos.

Iki Amsterdamo sutarties – užimtumo ir darbo rinkos politikos raida ES gali būti apibūdinama kaip tradicinė kooperacija tarp vyriausybių šioje srityje. Užimtumas – suverenų valstybės narės domeną, Europos Komisijos vaidmuo užtikrinti šalių bendradarbiavimą ir jam vadovauti, Europos struktūriniam fondui padedant paremti valstybių narių kovą su atskirtimi. Užimtumo problema pirmą kartą Europos lygiu buvo pripažinta garsiojoje Europos Komisijos pirmininko Žako Deloro (Jacques Delors) knygoje „Konkurencingumas, augimas ir darbas“ (1993 m.). Šis dokumentas tapo ideologiniu, politiniu ir analitiniu pagrindu koordinuojant valstybių narių požiūrį į užimtumą, ES užimtumo strategiją. Vadovaujantis Ž. Deloro Baltąja knyga, Europos Tarybai 1994 m. Esene pavyko susitarti dėl penkių kovos su nedarbu sričių (pavadintų Eseno strategija), kuriomis turėtų vadovautis valstybės narės. Viena iš šių sričių buvo - teikti pagalbą padedant įsidarbinti tokioms specifinėms socialinėms grupėms kaip jaunimas.²⁹

Naują impulsą ES užimtumo, kaip piliečių socialinio garanto, politikai 1997 m. suteikė Amsterdamo sutartis, kuria Europos Bendrijos sutartis buvo papildyta atskiru, užimtumui skirtu skyriumi, ir pirmą kartą užimtumo politika buvo paskelbta bendru Europos uždaviniu. Ši sutartis yra svarbi ir tuo, kad ją priėmus užimtumo politikos klausimai išties tapo sprendžiami ES lygiu bei jos nuostatos be išimčių yra taikomos visose valstybėse narėse. 1997 metais taip pat buvo priimta Europos užimtumo strategija, pagal kurią valstybės koordinuoja savo veiksmus šioje srityje. Taigi, Liuksemburge vykusio Viršūnių susitikimo metu Europos valstybių vyriausybių vadovai priėmė pirmąją istorijoje „užimtumo gairių paketą“, kurio tikslas – skatinti kurti veiksmingesnę darbo rinkos politiką. Vadovaujantis šiomis gairėmis susitarta neapsiriboti vien pinigine parama bedarbiams, o

²⁹ Dromantienė L. Užimtumo politika – socialinis garantas Europos Sąjungoje // Socialinis darbas. 2002, Nr.1(1). P. 122.

rūpintis ir prevencinėmis priemonėmis. Tuo tikslu suformuluoti keturi ES užimtumo strategijos ramsčiai: darbo ieškančių asmenų tinkamumas dirbti, verslumas, verslo ir darbuotojų gebėjimas prisitaikyti prie ekonominių ir technologinių pokyčių bei moterų, vyrų ir neįgaliųjų lygios galimybės.³⁰

Konkrečiu jaunimo klausimu Užimtumo gairėse pabrėžiama, jog ilgalaikio nedarbo prevencijos politika turi būti kuriama remiantis individualiu orientavimu; geresnėmis švietimo ir mokymo sistemomis; mažinant jaunuolių skaičių, kurie palieka švietimo ir mokymo sistemą per anksti; siekiant, kad mokymas naujų technologijų srityje būtų prieinamas visiems.³¹

Taip pat Europos užimtumo strategijoje ES valstybės narės yra raginamos siekti, kad:

- ✓ jaunimas galėtų mokytis, persikvalifikuoti ir dalyvauti praktinio mokymo kursuose dar iki sueinant šešiams jų nedarbo mėnesiams;
- ✓ sumažėtų atvejų, kai nebaigiama vidurinė mokykla, kad būtų sukurtos gamybinės stažuotės sistema arba patobulinta jau egzistuojanti.³²

2000 metais Lisabonos Europos valstybių vadovų susitikime buvo priimta platesnė strategija, kuria siekiama iki 2010 metų Europos Sąjungą paversti „konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kurioje darni ekonominė plėtra būtų suderinta su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda“. Užimtumo srityje Lisabonos strategija iki 2010 m. siekia padidinti užimtumo lygį nuo tuo metu esančio 61% iki 70%, o dirbančių moterų lygį iki 2010 m. nuo 51 % vidurkio padidinti iki 60%. Konkrečių tikslų jaunimo užimtumo problemai spręsti Lisabonos strategijoje nenumatyta.

Tačiau, laikui bėgant pastebėta, kad Lisabonos strategijos įgyvendinimas Europoje susiduria su dideliais sunkumais. Nors neabejotinai padaryta pažanga, tačiau kartu pastebimi trūkumai ir akivaizdus vėlavimas. Tuo tikslu buvo nuspręsta atnaujinti Lisabonos strategiją bei perskirstyti augimo bei užimtumo prioritetus. Vienas iš svarbiausių Lisabonos strategijos atnaujinimo aspektų – 2005 metais Europos Tarybos priimtas Europos jaunimo paktas. Europos Vadovų Taryba, atsižvelgdama į tai, kad Europos visuomenė senėja, nutarė, kad Europos jaunimui būtina naudinga politika ir priemonės, kurios būtų neatsiejama Lisabonos strategijos dalis. Buvo suprasta, kad norint grįžti prie nepertraukiamo ir darnaus augimo, būtinas didesnis demografinis dinamiškumas, geresnė socialinė ir profesinė integracija bei visapusiškesnis žmogiškojo potencialo, kurį būtent ir įkūnija Europos jaunimas, panaudojimas. Taigi, Europos jaunimo paktas – kaip viena iš priemonių, padedančių pasiekti Lisabonos tikslų. Jame

³⁰ Ten pat. P. 124.

³¹ Europos Komisijos Baltoji knyga. Naujas postūmis Europos jaunimui [žiūrėta 2006 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.

³² Europos užimtumo ir socialinė politika: politika žmonėms // Europos Komisija. Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas. Vilnius: Alora, 2001.

pateikiamos veiklos kryptys, kuriomis siekiama pagerinti Europos jaunimo ugdymą, mokymą, mobilumą, profesinę integraciją ir socialinį įtraukimą, sudarant sąlygas suderinti profesinę veiklą su šeimyniniu gyvenimu. Europos Vadovų Taryba ragina Sąjungą ir valstybes nares pagal savo įgaliojimus ir ypač atsižvelgiant į Europos užimtumo strategiją bei socialinės įtraukties strategiją laikytis trijų veiklos krypčių:

1. *Užimtumas, integracija ir socialinė pažanga*: užtikrinti konkrečią jaunimo ilgalaikio integravimo į darbo rinką politikos stebėseną, atsižvelgiant į abipusio mokymosi programą dėl užimtumo; stengtis padidinti jaunimo užimtumą; atsižvelgiant į nacionalinę socialinės įtraukties politiką, teikti pirmenybę labiausiai pažeidžiamo jaunimo, ypač skurstančio, padėties gerinimui ir iniciatyvoms, kuriomis siekiama išvengti mokymo nesėkmių; raginti darbdavius ir įmones įrodyti socialinę atsakomybę jaunimo profesinio integravimo srityje; skatinti jaunimo verslumą, taip pat skatinti jaunimą užsiimti verslu.
2. *Švietimas, mokymas ir mobilumas*: užtikrinti, kad žinios atitiktų žiniomis paremtos ekonomikos poreikius, ir todėl skatinti sudaryti bendrą pagrindinių įgūdžių bazę; todėl visų pirma dėti pastangas sprendžiant mokyklos nebaigimo problemą; išplėsti galimybes studentams kurį laiką mokytis kitoje valstybėje narėje; skatinti jaunimo mobilumą pašalinant kliūtis stažuotojams, savanoriams ir darbuotojams bei jų šeimos nariams; paspartinti mokslo darbuotojams skirtas iniciatyvas; valstybėms narėms glaudžiau bendradarbiauti profesinės kvalifikacijos skaidrumo ir palyginamumo, taip pat neformalaus išsilavinimo pripažinimo klausimais.
3. *Profesinės veiklos suderinimui su šeimyniniu gyvenimu*: skatinti profesinės veiklos suderinimą su šeimyniniu gyvenimu partneriams dalijantis pareigas, visų pirma plečiant vaikų priežiūros tinklą ir kuriant naujoviškas darbo organizavimo formas; apsvarstyti vaikams palankią politiką, atsižvelgiant į Komisijos žaliosios knygos dėl demografinių pokyčių aptarimą.³³

Taigi, ES užimtumo politikos sferoje jaunimui skiriamai reikšminga vieta. Pastaraisiais metais jaunimo užimtumo problemai skirta ypatingai daug dėmesio. Tai rodo šios problemos aktualumą. Tačiau ES lygiu yra nurodomos tik užimtumo gairės, tikslai bei uždaviniai, o kaip tai pasiekti, t.y. įgyvendinimo priemonės yra sprendžiamos jau nacionaliniame kiekvienos šalies lygmenyje. Todėl toliau bus apžvelgiama Lietuvoje vykdoma jaunimo užimtumo politika, užimtumo didinimo programa bei jaunimo integracijos į darbo rinką priemonės.

³³ Europos Tarybos jaunimo paktas [žiūrėta 2006 m. birželio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.

2.2. Lietuvos jaunimo užimtumo politika bei programos

Lietuvoje jaunimo užimtumas yra sudėtinė bendros valstybės užimtumo politikos dalis. 2000 metais Lietuvos Vyriausybė priėmė „Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001-2004 metų programą“, kuri buvo svarbiausias Lietuvos Respublikos Vyriausybės užimtumo politikos tikslų, jau suderintų su Europos užimtumo strategijos nuostatomis (nors Lietuva dar tik rengėsi tapti ES nare), įgyvendinimo įrankis. Joje tarp kitų užimtumo politikos sričių, gana plačiai analizuojama ir jaunimo užimtumo problema. Jaunimas yra priskiriamas prie labiausiai pažeidžiamų socialinių bedarbių grupių (kartu su ilgalaikiais bedarbiais), todėl valstybės vienas svarbiausių strateginių darbo rinkos politikos tobulinimo uždavinių – daryti poveikį jaunimo užimtumui. Dokumente teigiama, kad „Darbo rinkos politikos požiūriu šio amžiaus pradedantys darbinę veiklą asmenys priskiriami prie išskirtinių grupių. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymo ir kitų teisės aktų jiems numatytos papildomos užimtumo garantijos: rengiamos specialios užimtumo programos, nustatomos privalomos darbdaviams įdarbinimo kvotos, suteikiama pirmumo teisė dalyvauti darbo rinkos profesiniame mokyme, įsidarbinti į remiamuosius darbus ir dalyvauti kitose darbo rinkos politikos priemonėse“.³⁴ Taigi, galima teigti, kad jaunimas Lietuvos darbo rinkos politikoje yra papildomai remiama grupė, kuriai turi būti skiriamas didelis dėmesys. Tai rodo ir programoje išskiriami jaunimo užimtumo skatinimo tikslai, tokie kaip:

- Jaunimo nedarbo prevencijos stiprinimas (profesinio informavimo, orientavimo ir konsultavimo sistemos plėtojimas bei gerinimas);
- Mokymosi formaliojo švietimo įstaigose didesnis prieinamumas ir jaunimo neįgyjusio pagrindinio išsilavinimo bei profesijos nuosekliojoje švietimo sistemoje skaičiaus mažinimas;
- Jaunimo teritorinio mobilumo skatinimas bei priemonių, padedančių jaunimui lengviau integruotis į darbo rinką, plėtojimas.³⁵

Kaip matome, jaunimo užimtumo skatinimo tikslai yra pakankamai platūs ir visapusiški. Svarbus elementas yra tas, kad atkreiptas dėmesys į jaunimo nedarbo prevenciją, t.y. darbo jėgos formavimo grandį, kadangi informavimas bei konsultavimas profesinio orientavimo klausimais dar bendrojo lavinimo mokykloje bei mokslo prieinamumo užtikrinimas yra labai svarbūs veiksniai jaunimo užimtumui šalia aktyvių darbo rinkos priemonių bei jaunimo įdarbinimo priemonių tobulinimo. Toliau programoje yra pateikiamos konkrečios priemonės, siekiant minėtų tikslų įgyvendinimo:

³⁴ LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.

³⁵ Ten pat.

- Specialaus profesinės karjeros kurso įtraukimas į baigiamąją pagrindinės ir vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos pakopą bei specialaus ledinio, apie profesinį mokymą su profesijų, profesinio mokymo programų bei institucijų aprašais, parengimas;
- Jaunimo darbo centrų veiklos plėtojimas bei institucijų tinklo plėtimas;
- Pasiūlymų dėl jaunimo teritorinio mobilumo didinimo parengimas;
- Priemonių, suteikiančių moksleiviams ir studentams galimybę mokslo ir studijų metu įgyti darbinę praktiką, parengimas;
- Visų pirmą kartą darbo ieškančių asmenų į Pirmo žingsnio darbo rinkoje programą bei darbinę veiklą pradedančių aukštos kvalifikacijos asmenų duomenų bazės sukūrimas.³⁶

Taigi, jaunimo užimtumo programa yra pakankamai plati bei išsami, nurodomi konkretūs tikslai ir priemonės jiems pasiekti. Tačiau svarbiausia yra tai, kiek ši politika yra įgyvendinama. Tai atskleidžia kitas dokumentas - „Užimtumo didinimo 2001-2004 metų programos vykdymo ataskaita“. Šiame dokumente jaunimo užimtumo politikos įvertinimui taip pat yra skiriama nemažai dėmesio, pateikiant konkrečius rezultatus ir nuveiktus darbus. Tarp sėkmingai įgyvendintų ar dar įgyvendinamų priemonių galima paminėti „Pirmo žingsnio darbo rinkoje programą“, kuri padeda neturintiems profesinio pasirengimo jaunuoliams įgyti paklausią profesiją, o turintiems – organizuoja intensyvaus integravimosi į darbo rinką programą. Kita įgyvendinta priemonė yra kasmet leidžiamas išsamus leidinys apie profesijas ir galimus jų įsigijimo būdus Lietuvoje, t.y. „Profesijos vadovas“. Taip pat buvo parengta bandomoji Atviros informavimo, konsultavimo, orientavimo sistemos interneto svetainės programinė įranga, kurioje talpinama informacija apie besimokančiųjų, ketinamų priimti mokytis einamaisiais metais, bedarbių ir laisvų darbo vietų skaičių. Be to, Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos interneto svetainės skyriuje „Norintiems mokytis, ieškantiems darbo“ pradėtos teikti e-valdžios elektroninės paslaugos: konsultavimas internetu – interaktyvi konsultavimo ir orientavimo realiu laiku paslauga, kompiuteriniai profesinio kryptingumo testai, „Darbo paieškos žingsniai“ - interaktyvi metodinė medžiaga darbo paieškai. Nuo 2001 m. vidurio Lietuvos darbo biržos interneto svetainėje pradėjo funkcionuoti „Darbo birža internete“ skyrius - „Talentų banko programa“. Programos tikslas - sudaryti platesnes įsidarbinimo galimybes aukštos kvalifikacijos specialistams ir studijuojančiam jaunimui, taip pat padėti darbdaviams greičiau susirasti pageidaujamus darbuotojus. Bei galiausiai išplėstas Jaunimo darbo centrų tinklas.³⁷

³⁶ Ten pat.

³⁷ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. LR Užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programos vykdymo ataskaita. Vilnius, 2005 [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?1474735888>.

Taigi, akivaizdu, kad pavyko pasiekti gerų rezultatų. Atviras paslaugų teikimas, neformalus bendravimas Jaunimo darbo centruose padėjo suteikti paslaugas nuo 70 iki 90 proc. besikreipiančio į teritorines darbo biržas jaunimo. 2001 - 2004 metais darbo biržoje užsiregistravusių jaunų bedarbių dalis sumažėjo nuo 15,2 iki 8,1 proc., o jų bendras skaičius – 3,2 karto. Statistikos departamento atliekamo gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis vidutinis metinis jaunimo nedarbo lygis šalyje sumažėjo nuo 31,1 proc. 2001 m. iki 22,5 proc. 2004 m.³⁸

Tačiau jaunimo nedarbo problema vis dar išlieka aktuali. Nemaža dalis jaunuolių, baigę vidurines ar pagrindines mokyklas, neturi galimybių mokytis toliau, nes neturi lėšų mokėti už mokslą ir gyvenimo išlaidas pasirinktame studijų mieste. Jiems sunkiau įsigyti aukštesnį išsilavinimą, konkuruoti darbo rinkoje. Baigę studijas jaunuoliai susiduria ir su kita problema – negalėjimu įsidarbinti dėl darbinės patirties stokos, nes dauguma darbdavių pageidauja turinčių praktinį patyrimą darbuotojų. Be to, atsiranda ir naujų problemų, kaip, pavyzdžiui masinė jaunimo emigracija į kitas ES šalis ir su tuo susiję mažėjantys jaunimo užimtumo šalyje rodikliai, kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, gyventojų skaičiaus Lietuvoje mažėjimas, ekonominių šalies augimo tempų sulėtėjimas ir t.t.

Neišspręstoms bei naujai atsiradusioms užimtumo problemoms spręsti, 2005 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino naują „Lietuvos Respublikos užimtumo bei darbo rinkos vystymo siekiant Lisabonos tikslų įgyvendinimo 2005-2008 metų programą“.³⁹ Tai perspektyvinis politinis dokumentas, kuriuo numatoma Lietuvos trejų metų ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategija. Joje nusakytos bendros politinės, ekonominės bei socialinės aplinkybės, įtakančios šalies užimtumo augimą. Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos užimtumo politikos dalis „Užimtumo politika siekiant skatinti užimtumą ir investicijas į žmogiškąjį kapitalą“ pakeičia būtinumą rengti atskirą kasmetinį užimtumo veiksmų planą, kurį Lietuvai tapus ES nare pagal priimtus įsipareigojimus privalu parengti koordinuojant savo užimtumo politiką su bendra ES užimtumo strategija. Nacionalinę Lisabonos strategijos įgyvendinimo programą sudaro trys dalys, kuri viena iš jų skirta užimtumo politikai.

Svarbu pabrėžti, kad šioje programoje jaunimo užimtumui nėra skiriamas tiek dėmesio, kiek buvo skiriama prieš tai analizuotoje programoje. Nors nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje ir akcentuojama, kad jaunimo užimtumo rodikliai per pastaruosius 4 metus sumažėjo bei apskritai stebimas didelis jaunimo iki 25 metų darbo jėgos Lietuvos darbo rinkoje

³⁸ Ten pat.

³⁹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Jungtinių Tautų vystymo programa. Lietuvos Respublikos užimtumo ir darbo rinkos vystymo siekiant Lisabonos tikslų įgyvendinimo 2005-2008 metų programa. Vilnius, 2005.

sumažėjimas, deja šioje programoje konkrečios, tik jaunimo grupei skirtos užimtumo skatinimo politikos nėra sukurta.

Ši, nacionalinė Lisabonos strategijos programa yra sudaryta remiantis Europos Tarybos patvirtintomis užimtumo skatinimo gairėmis, prie kiekvienos pateikiant konkrečias šios gairės įgyvendinimo priemones. Svarbu pabrėžti tai, kad pastarojoje programoje tarp pagrindinių ES ir Lietuvos užimtumo iki 2010 m. siekių yra minimas ir jaunimo grupės užimtumo skatinimas bei stiprinimas, t.y. naujų galimybių (mokymo, darbo praktikos ar įdarbinimo) suteikimas:

- visiems jauniems (iki 25 m.) bedarbiams per 6 nedarbo mėnesius;
- visiems jaunuoliams (18-24 m.), kurie nėra įgyję vidurinio išsilavinimo ar nesimoko.

Tarp papildomų tikslų yra minimi jaunimo nedarbo sumažinimas iki 15 proc. bei siekimas, kad 45 proc. visų mokinių mokytųsi pagal technologinį profilį ir profesinio rengimo programas.

Toliau programoje pateikiamos Europos Tarybos patvirtintos užimtumo skatinimo gairės, prie kiekvienos atkirai abibūdinant esamą situacijos lygį, numatomus tikslus, uždavinius bei priemones, jiems pasiekti. Kalbant konkrečiai apie jaunimo grupės užimtumo didinimo programą, programoje galima atrasti tik pavienes, skirtinguose programos skyriuose minimas šios amžiaus grupės užimtumo problemų sprendimo priemones, kurios nesudaro nuoseklios bei efektyvios užimtumo didinimo priemonių sistemos.

Išanalizavus bendras nacionalines užimtumo skatinimo priemones, pateikimas pastarojoje programoje, buvo rastos šios, konkrečiai jaunimo užimtumui skirtos priemonės:

- Užtikrinti darbo ieškantiems asmenims mokymosi prieinamumą, teikti jiems daugiau praktinių įgūdžių;
- Sudaryti tinkamas sąlygas asmenims, pirmą kartą pradedantiems darbinę veiklą, kurios palengvintų jų įsidarbinimą;
- Skatinti jaunimo užimtumą, didinant darbo patrauklumą;
- Organizuoti verslo pagrindų mokymą; skatinti bedarbių verslumą, suteikint finansinę pagalbą pradedant savo verslą;
- Plėtoti profesinio orientavimo, informavimo bei konsultavimo paslaugas teikiančių institucijų tinklą;
- Numatyti sąlygas, skatinančias besimokantį ir įgyjusį kvalifikaciją jaunimą įgyti darbo patirties;
- Plėtoti Jaunimo darbo centrų apskričių centruose tinklą;
- Ištirti jaunimo NVO indėlį ir savanoriavimo veiklą, palengvinant ir tobulinant jaunimo integraciją į darbo rinką;

- Siekiant darbo pasiūlos ir paklausos darbo rinkoje suderinamumo, optimizuoti ir modernizuoti darbo rinkos institucijas bei jų teikiamas paslaugas; kasmet vykdyti darbo rinkos pokyčių tyrimus bei pateikti paklausių profesijų prognozes;
- Parengti pasiūlymus dėl priemonių ekonominei migracijai valdyti;
- Tobulinti darbo apmokestinimo sistemą;
- Restruktūrizuoti švietimo sistemą;
- Padidinti švietimo paslaugų kokybę atitinkančią darbo rinkos poreikius;
- Tobulinti mokyklų materialinę būklę, modernizuoti mokymo bazę, atnaujinti ugdymo bei studijų programų turinį;
- Ir kt.

Taigi kaip matome, programoje yra pateikiamos labai įvairios priemonės, pradedant labai bendromis, baigiant pakankamai konkrečiomis. Kol kas ši programa dar yra tik įgyvendinama, todėl nėra aiškūs šios programos įgyvendinimo rezultatai. Tuo tikslu buvo atlikti ekspertų ir jaunimo kokybiniai interviu tyrimai, kurie leidžia daryti tam tikras išvadas apie vykdomos jaunimo užimtumo politikos sėkmingumą ar trūkumus.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, jaunimo užimtumo statistinius rodiklius ir užimtumo politikas bei programas, susidarė tam tikras jaunimo situacijos darbo rinkoje vaizdas. Tačiau pirmuose šio darbo skyriuose aprašyti aspektai ne visiškai pilnai atskleidžia jaunimo užimtumo situacijos problemišumą. Siekiant papildyti jau minėtą informaciją bei pateikti naujas išvagas, toliau šiame darbe bus pateikiami ekspertų ir jaunimo kokybinių tyrimų rezultatai.

3. KOKYBINIS TYRIMAS

3.1. Tyrimo metodika

Kokybinis ekspertų ir jaunimo tyrimas buvo pasirinktas siekiant atskleisti gilesnį jaunimo užimtumo situacijos vaizdą. Tuo tarpu kiekybinių tyrimų, dokumentų bei statistinių duomenų analizė neleidžia daryti platesnių išvalgų, juo labiau numatyti perspektyvų. Be to, kokybinio tyrimo reikalingumą nurodė pagrindinis šio darbo tikslas bei išskelti uždaviniai (įvadinėje darbo dalyje), kuriems būtina giluminė analizė. Svarbu paminėti dar tai, kad kokybinis tyrimas neretai leidžia pastebėti bei atrasti naujus tiriamojo reiškinių aspektus, kurie paprastai nenumatomi tyrimo pradžioje.

Tyrimo metodas – struktūruotas interviu su 5 jaunimo užimtumo problemų srities ekspertais bei 5 jaunimo grupės atstovais. Interviu buvo atliekamas pagal iš anksto sugalvotą planą – paruoštus klausimus (žr. 3 priedą), kurie buvo parengti pagal įvadinėje dalyje minimus tyrimo tikslus bei uždavinius. Abiem respondentų grupėms buvo užduodami tie patys klausimai, tačiau jaunimo grupės atstovams jie buvo šiek tiek supaprastinti, naudojant paprastesnius ir šiai amžiaus grupei labiau suprantamas sąvokas. Tyrimo metu ne visuomet pavykdavo išlaikyti interviu nuoseklumą, nes respondentai kartais pateikdavo išsamesnės ar papildomos informacijos, darė savo išvadas, dėl to vieni klausimai buvo atsakyti dar nepaklausus, kiti keitėsi vietomis. Interviu trukmė nuo 20 iki 120 minučių.

Respondentai buvo pasirenkami derinant tikslinės atrankos bei sniego gniūžtės atrankos metodus. Pirmiausiai ekspertai buvo atrenkami, remiantis tiksline atranka, t.y. asmenys, kurie turi patirties, dirbant su jaunimo užimtumo problemomis (jaunimo organizacijų atstovai, jaunimo darbo centrų bei darbo biržų darbuotojai, politikai, ministerijų bei prezidentūros darbuotojai, darbo ir socialinių tyrimo instituto specialistai, verslo organizacijų atstovai it t.t.). Kadangi vykdant atranką buvo laikomasi dalyvių savanoriškumo principo, didžioji dauguma eksperto apibrėžimą atitinkančių asmenų tyrime dalyvauti atsisakė. Todėl papildomai buvo naudojama dar ir sniego gniūžtės metodu, t.y. tyrime sutikusių dalyvauti respondentų buvo prašoma toliau nukreipti bei rekomenduoti kitus jaunimo užimtumo srities specialistus, galinčius duoti interviu. Tokiu būdu buvo atlikti 5 interviu su ekspertais iš šių organizacijų: Valstybinio darbo ir socialinių tyrimų instituto; Jaunimo reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos; Paramos fondo Europos socialinio fondo agentūros; Lietuvos studentų organizacijos; Lietuvos jaunimo organizacijų tarybos (žr. 1 priedą).

Jaunimo atsovai taip pat buvo atrenkami remiantis tiksline atranka, siekiant, kad į tiriamųjų grupę patektų asmenys iš visų jaunimo kategorijų sudarančių grupių. Tokiu būdu buvo atrinkti 5 jaunuoliai iš šių socialinių grupių: bedarbių, dirbančių, universitetų absolventų, kolegijų absolventų ir moksleivių (žr. 2 priedą).

Kokybinio tyrimo interviu *analizuoti* remiantis Grounded teorijos metodika.⁴⁰ Pirmiausiai kiekvieno respondento pasakojimas buvo įrašomas į diktofoną. Paskui, transkribavus interviu, atliekamas atviras kodavimas: parafrazavimas, konceptualizavimas ir kategorizavimas. Visi šie žingsniai yra smulkiau aprašomi toliau:

Pirmas analizės etapas – transkripcija – garsiniai duomenys paverčiami raštiškais, t.y. kiekvieno respondento pasakojimas, įrašytas į diktofoną, perrašomas pažodžiui kaip nuoseklus tekstas ant lapo. Kiekviena teksto eilutės sunumeruojama, kad būtų galima tiksliai nustatyti žodžio, sakinio ar pastraipos vietą.

Antrasis analizės etapas – parafrazavimas – tekstas skaitomas iš eilės ir skirstomas į mažas temas (parafrazes). Šiame etape dar naudojama pakankamai buitishka kalba.

Trečiasis analizės etapas – konceptualizavimas – atskirų parafrazių siejimas į vieną konceptą, t.y. panašių mažų temų susiejimas į didesnę temą bei konceptualus įvardijimas. Šiame etape buitine kalba paverčiama moksline.

Ketvirtas analizės etapas – kategorizavimas – tai konceptų apibendrinimas, suvedimas į vieną dar bendresnę kategoriją.

Penktas etapas – antrinių duomenų (kategorijų bei konceptų) analizė. Išanalizavus visus 10 interviu pirmais keturiais etapais, penktame etape analizės lyginamos tarpusavyje, apibendrinamos bei interpretuojamos.

Toks analizės būdas leidžia geriau suprasti tekstą, nes skirtingų interviu duomenys yra sukonkretinami suvedant į tam tikras kategorijas, kurios galima jau tarpusavyje palyginti. Kadangi šio tyrimo atveju buvo naudotas struktūruotas interviu, gautos kategorijos sutampa su tyrimo klausimais, o sukonkretinti bei paversti moksline kalba respondentų atsakymai – su konceptais. Visų dešimties interviu pateikiamas tik penktas analizės etapas – duomenų interpretacija. Vieno interviu nuosekli visų etapų analizė yra pridedama 4 priede.

⁴⁰ Strauss A., Corbin. J. Basics of Qualitative Research. Grounded Theory. London, 1990.

3.2. Kokybinio tyrimo rezultatai

Kokybinio ekspertų ir jaunimo tyrimo rezultatai bus pateikiami pagal interviu klausimus (žr. 3 priedą). Kaip jau buvo minėta tyrimo metodikos dalyje, šiame darbe interviu klausimai prilygsta kategorijoms, kurios bus analizuojamos kiekviena atskirai, pateikiant ekspertų ir jaunimo nuomonę tuo klausimu, analizuojant, lyginant bei apibendrinant tyrimo duomenis tarpusavyje. Be to, kai kurie klausimai bus papildomi anksčiau atliktų jaunimo užimtumo tyrimų rezultatais bei jaunimo užimtumo statistiniais duomenimis, siekiant sukurti kuo platesnį jaunimo situacijos darbo rinkoje vaizdą.

3.2.1. Jaunimo nedarbo priežastys

Atlikus ekspertų interviu duomenų analizę, paaiškėjo, kad viena iš pagrindinių jaunimo nedarbo priežasčių yra nepakankamas profesinis pasirengimas. Jaunimui, neturinčiam profesinės kvalifikacijos, yra daug sunkiau integruotis į darbo rinką, kadangi jie negali atlikti kvalifikuotų darbų, o vystantis technologijoms nekvalifikuotos darbo jėgos poreikis vis mažėja. Be to, jaunimui, neturinčiam vidurinio išsilavinimo net darbo birža negali pasiūlyti jokių specializacijos ar profesijos įgijimo kursų ir padėti jiems integruotis į darbo rinką.

Šią ekspertų nuomonę patvirtina ir kitų atliktų tyrimų rezultatai bei užsienio šalių mokslininkai. Pavyzdžiui, Darbo ir socialinių tyrimų instituto mokslininkų Respublikinės darbo biržos užsakymu atliktas kompleksinis tyrimas “Nedirbančio jaunimo darbo motyvacija, teritorinis mobilumas ir integravimas į darbo rinką”, apimantis darbo biržose užsiregistravusio jaunimo sociologinę bei darbdavių ekspertinę apklausas, taip pat parodė, kad pagrindinė jauno žmogaus integracijos į darbo rinką prielaida – tinkamas profesinis pasirengimas.⁴¹ Todėl nenuostabu, kad nemaža dalis (apie 42 proc.) teritorinėse darbo biržose registruotų jaunų bedarbių, neturi jokios profesinės kvalifikacijos. Aukštesnė kvalifikacija užtikrina didesnes įsidarbinimo galimybes, o aukštasis išsilavinimas beveik garantuoja užimtumą (minėto tyrimo duomenimis, jauni bedarbiai turintys aukštąjį išsilavinimą, sudarė tik 1,6 proc. visų bedarbių). Užsienio šalių mokslininkai (Heinz, 2000; Wyn ir Dwyer, 2000) taip pat pažymi, kad profesijos įsigijimas yra svarbi integracijos į darbo rinką prielaida. Todėl, jaunimas, turintis žemą arba iš viso neturintis jokio profesinio pasirengimo, negali sėkmingai integruotis į darbo rinką, ypač šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje, kur žinios, o ne fizinė jėga yra svarbiausias ekonomikos variklis.

⁴¹ Cit. pagal Gruževskio B., Okunevičiūtės–Neverauskienės L. Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2005. P. 6.

Tuo tarpu jaunimo kokybinio interviu tyrimo rezultatai parodė, kad išsilavinimas nėra esminis dalykas darbinantis. Tik vienas iš tyrime dalyvavusių respondentų išsilavinimo stoką paminėjo tarp svarbiausių veiksnių, lemiančių jaunimo nedarbą. Kitų nuomone, aukšto profesinio pasirengimo svarba išauga tik pretenduojant užimti aukštas pareigas ar dirbant valstybinį darbą. Jaunimas išsilavinimo stokos problemoje išvelgia kitą aspektą – t.y. perspektyvios specialybės neturėjimą. Taigi jaunimo manymu, aukšto profesinio pasirengimo įgyjimas pats savaime negarantuoja įsidarbinimo. Čia lemiamą vaidmenį atlieka specialybės paklausa darbo rinkoje bei pačio jauno žmogaus asmeninės savybės, t.y. sugebėjimas tinkamai save pristatyti darbdaviui.

Kalbant apie jaunimo profesinį pasirengimą, svarbu paminėti finansinio kriterijaus svarbą. Ekspertai pabrėžia, kad neretai viena iš pagrindinių priežasčių, trukdančių jaunimui įgyti aukštesnį profesinį išsilavinimą, yra lėšų trūkumas. Su tuo sutinka ir jaunimo atstovai. Jų nuomone, sunki finansinė padėtis bei augantys pragyvenimo kaštai verčia studijuojantį jaunimą ieškoti darbo. Tuo tarpu dėl darbo ir studijų vienu metu nukenčia studijavimo kokybė ir neretai tenka mokslų apskritai atsisakyti. Finansinio kriterijaus svarbą patvirtina ir sociologinio jaunų bedarbių tyrimo rezultatai.⁴² 70 proc. apklaustųjų nurodyta pagrindinė priežastis, trukdanti įgyti profesiją ar tobulinti kvalifikaciją, buvo lėšų, susijusių su tolesnio mokymosi išlaidomis, stygius. Paprastai ši problema būdinga šeimoms, turinčios mažas pajamas. Šios šeimos švietimui skiria mažai lėšų, atitinkamai jų vaikai ne visada gali įgyti aukštesnio lygio išsilavinimą. Dėl to jie patenka į menką profesinį pasirengimą turinčių ar nekvalifikuotų asmenų grupę, sunkiai integruojasi į darbo rinką, pasitenkina mažiausiai apmokamais darbais, t.y. vaikai įstringa toje pačioje socialinėje terpėje, kaip ir jų tėvai.

Kita jaunimo nedarbo priežastis, kurią išskiria tiek ekspertai, tiek pats jaunimas - tai darbo patirties neturėjimas. Šiuo klausimu visų tyrime dalyvavusių respondentų nuomonės sutapo. Jaunimo nuomone darbo patirtis yra pernelyg sureikšminama Lietuvos darbo rinkoje. Ir nors kai kurių respondentų nuomone šio veiksnio reikšmingumas mažėja darbinantis, vis dėlto darbo patirties neturėjimas dažnai nulemia daug prastesnes darbo sąlygas, t.y. mažą atlyginimą, žemas pareigas ir pan. Svarbu pabrėžti tai, kad darbo patirties stoka gali daryti įtaką jaunimo užimtumui tiek turinčiam profesinę kvalifikaciją, tiek jos neturinčiam. Jaunimo praktinio pasirengimo problemos aktualumą patvirtina ir anksčiau atliktų, nedirbančio jaunimo ir darbdavių, apklausų rezultatai.⁴³ Didžiausia apklaustųjų darbdavių dalis teigė, kad jų netenkina jaunimo profesinis, ypač praktinis, pasirengimas bei esant įmonėje laisvai darbo vieta net 84 proc. darbdavių įdarbintų darbuotojų turinti praktinę patirtį.

⁴² Ten pat. P. 7.

⁴³ Ten pat. P. 8.

Tačiau, darbinė patirtis dažniausiai įgyjama ne mokymosi procese, o būtent dirbant. Todėl susidaro tam tikras užburtas ratas: jaunimas, nors ir turintis profesinį pasirengimą, tačiau neturintis darbo praktikos, nepriimamas į darbą, nes neturi tam tikrų praktinio darbo įgūdžių, tačiau juos gali įgyti tik dirbdamas. Šiuo atveju yra labai svarbu vystyti mokymo įstaigų ir darbdavių santykius, organizuojant praktikas studijų metu, kas palengvintų jaunimo integraciją į darbo rinką.

Trečioji abiejų respondentų grupių nurodyta jaunimo nedarbo priežastis – nepakankama darbo motyvacija. Kaip pastebi ekspertai, šio veiksnio svarba nėra labai sureikšminama šių dienų Lietuvoje, tačiau jaunimo interviu rezultatai atskleidžia kitokią situaciją. Pasirodo, kad jaunimas darbo motyvacijos nebuvimą vertina kaip vieną svarbiausių nedarbo priežasčių. Jaunimo nuomone žemą darbo motyvacijos lygį sąlygoja tokie veiksniai, kaip tinginystė, atsakomybės bei savarankiškumo stoka, finansinė priklausomybė nuo tėvų bei šeimoje suformuotas požiūris į darbą. Tuo tarpu ekspertai teigia, kad nepakankamos įsidarbinimo/darbo motyvacijos atsiradimą sąlygoja jaunimo norų ir galimybių darbo rinkoje neatitikimas bei įsidarbinimo/darbo poreikio nebuvimas. Ekspertų nuomone jaunimas, neturėdamas tinkamo profesinio pasirengimo bei darbo patirties, iškart nori gauti aukštą atlyginimą bei užimti aukštas pareigas, tačiau darbdaviai dažniausiai nėra linkę tokias sąlygas pasiūlyti, o tai aišku neigiamai veikia jaunimo darbo motyvaciją. Atitinkamai jaunimas kitaip vertina savo norų ir galimybių neatitikimą darbo rinkoje bei to poveikį darbo motyvacijai. Jų nuomone, atvirkščiai, darbdaviai kelia itin aukštus reikalavimus, tačiau siūlo neadekvačias sąlygas. Išsilavinęs jaunimas jaučiasi nevertinamas, kadangi jų profesinę kompetenciją atitinkantys darbai dažnai siūlo daug prastesnes finansines sąlygas, nei dirbant nekvalifikuotus darbus. Be to, jaunimo nuomone, nemažą poveikį darbo motyvacijai turi išaugusi jaunimo savivertė, kuri neleidžia imtis bet kokio pasitaikiusio darbo, bei padidėjusios pasirinkimo galimybės, kaip pavyzdžiui darbo emigracija.

Su darbo motyvacija glaudžiai susijusios yra dar kelios jaunimo nurodytos nedarbo priežastys. Pirmiausiai tai aukštas korupcijos lygis. Jaunuoliai, remdamiesi savo asmenine bei pažystamų patirtimi, teigia, kad neturint stipraus „užnugario“ ar galimybės įsidarbinti „per pažystamus“, užimti geresnę poziciją darbo rinkoje yra beveik neįmanoma. Nežiūrint į tai, kad daugeliui darbo vietų užimti yra skelbiami vieši konkursai, kandidatai dažniausiai jau būna numatyti iš anksto. Kita priežastis – tai atlyginimai, neatitinkantys smarkiai augančių pragyvenimo lygio standartų. Pradedantys darbinę veiklą jaunuoliai dažniausiai gauna minimalų ar šiek tiek didesnę atlyginimą, kuris neleidžia patenkinti net minimalių pragyvenimo poreikių, t.y. susimokėti už būstą, komunalines bei transporto paslaugas ir pan. Visa tai neigiamai veikia jaunuolių darbo motyvaciją ir turi įtakos jaunimo apsisprendimui emigruoti iš Lietuvos.

Dar viena jaunimo nedarbo priežastis, kurią išskiria ir ekspertai, ir jaunimo grupės atstovai – tai struktūrinis jaunimo nedarbas. Netolygus šalies regioninis išsivystymas lemia didelę kvalifikuotos darbo jėgos koncentraciją didmiesčiuose ir jos trūkumą rajonuose. Jaunimas, kuris paprastai turi žemą profesinę kvalifikaciją bei gyvena rajonuose, dažnai lieka savo gyvenamosios vietos teritorijoje, kur darbą susirasti yra labai sunku, nes naujos darbo vietos praktiškai nėra kuriamos. Tuo tarpu kvalifikuotas jaunimas dažniausiai lieka studijų centruose, ir nepasiskirsto į mažus miestelius, kur kvalifikuotų specialistų paprastai trūksta. Be to, dalis jaunuolių gal ir norėtų sugrįžti į savo gimtuosius miestelius ar kaimo teritorijas, tačiau nemato ten didesnių darbo pasirinkimo bei karjeros galimybių.

Tai rodo, kad Lietuvoje taip pat yra aktuali ir vidinės darbo migracijos problema. Kvalifikuotas jaunimas nenori dirbti darbo, esančio mažuose miesteliuose ar apskrityse, nors ten kvalifikuotos darbo jėgos poreikis yra labai didelis, atitinkamai nekvalifikuotas jaunimas sunkiai migruoja į didžiuosius miestus, kur, atvirkščiai, egzistuoja nekvalifikuotos darbo jėgos poreikis. Nors daugelyje Europos šalių vidinis darbo jėgos mobilumas anaipol seniai jau nėra problema (važiuoti kasdien į darbą pora valandų tapo normaliu reiškiniu), Lietuvoje toks reiškinys dar yra sunkiai suvokiamas, be to ir sąlygos tam nėra patrauklios.

Galiausiai abi respondentų grupės pabrėžia mokymo bazės neatitikimą darbo rinkos poreikiams, kaip vieną iš jaunimo nedarbo priežasčių. Kitaip tariant, nepakankamai glaudus mokymo ir praktikos ryšys apsunkina jaunimo integraciją į darbo rinką. Baigę mokslus absolventai dažnai stokoja reikiamų praktinių įgūdžių dirbti pagal įgytą profesiją ir naujausias technologijas. Ši jaunimo nedarbo priežastis yra nurodyta ir Lietuvos Užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programoje.⁴⁴

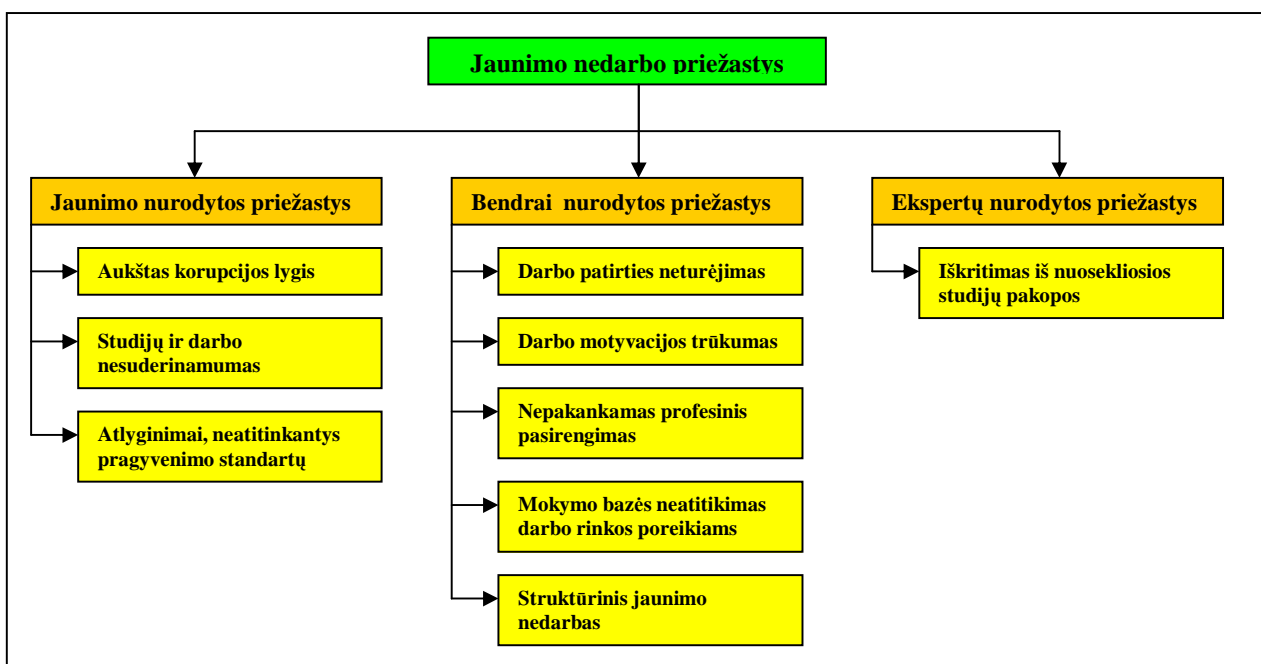
Toliau ekspertai išskiria dar vieną jaunimo nedarbo priežastį, kurios nemini jaunimo atstovai – tai iškritimas iš nuosekliosios studijų pakopos. Ši priežastis yra artimai susijusi su nepakankamu profesiniu pasirengimu, tačiau, kaip nurodo ekspertai, šių asmenų, nebaigusių bendrojo lavinimo mokyklos, padėtis darbo rinkoje yra faktiškai dar sudėtingesnė. Ypatingai sunki padėtis ir perspektyva integruojantis į darbo rinką yra jaunuolių, kurie neturi net pagrindinio išsilavinimo, kadangi jiems patekus į darbo biržą, negalima pasiūlyti dalyvauti profesiniame mokyme, nes būtina turėti nors pagrindinį išsilavinimą.

Jaunimas, savo ruožtu, be visų anksčiau minėtų nedarbo priežasčių papildomai nurodo studijų ir darbo nesuderinamumą. Kaip teigia jaunimo atstovai, Lietuvoje darbdaviai dar yra gana neigiamai nusiteikę studijuojančio jaunimo atžvilgiu. Neretai studijos nulemia nesėkmingas pastangas įsidarbinti. Tam įtakos turi lankstaus darbo grafiko darbų stoka bei darbuotojų pamainamumo problema.

⁴⁴ LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2001, Nr. 40-1404.

Darbdaviai siekia mažiausiomis sąnaudomis gauti maksimalią naudą, neatsižvelgdami į darbuotojų profesinio tobulėjimo naudą perspektyvoje bei nesprenddami darbuotojų kaitos problemų. Iš kitos pusės, studijų programos bei paskaitų tvarkaraščiai taip pat nesudaro sąlygų studijuojančiam jaunimui dirbti. Todėl jaunimas yra priverstas rinktis arba darbą, arba studijas, nes vienu metu suderinti abu dalykus yra labai sunku.

Apibendrinant, galima teigti, kad pagrindinės jaunimo nedarbo priežastys, kurias išskyrė abi respondentų grupės yra nepakankamas profesinis pasirengimas arba jo nebuvimas, darbo patirties trūkumas, darbo motyvacijos nebuvimas, struktūrinis nedarbas bei mokymo bazės neatitikimas darbo rinkos poreikiams. Be to, jaunuoliai dar išskiria aukštą korupcijos lygį, žemus atlyginimus bei studijų ir darbo nesuderinamumą, o ekspertai papildomai nurodo iškritimą iš nuosekliosios studijų pakopos, kas taip pat neigiamai veikia jaunimo integraciją į darbo rinką. Respondentų nurodytos jaunimo nedarbo priežastys pavaizduotos 6 paveiksle.

6 pav. Jaunimo nedarbo priežastys

3.2.2. Jaunimo užimtumo nedidėjimo veiksniai

Kaip rodo statistiniai duomenys, jaunimo nedarbas mažėja. Taigi jaunimo nedarbo problemos kaip ir nelieka. Tokią poziciją palaikė ir tyrime dalyvavę ekspertai. Jų nuomone, jaunimo nedarbo lygis Lietuvoje nebėra aukštas. Taigi, iš vienos pusės, jeigu atsižvelgiama į faktinius skaičius, jaunimo

nedarbo problemos aktualumas mažėja. Tačiau vertinat santykinius dydžius jaunimo nedarbo problemos aktualumas vis dėl to išlieka, nes jaunimo nedarbo lygis yra beveik dvigubai aukštesnis už bendrą nedarbo lygį. Be to, iškyla dar viena problema: nors jaunimo nedarbo lygis mažėja, jaunimo užimtumo rodikliai nedidėja, atvirkščiai netgi mažėja.

Tokią tendenciją gali sąlygoti įvairūs veiksniai, tačiau neabejotinai pagrindinė jaunimo užimtumo rodiklių mažėjimo priežastis yra padidėjusi jaunimo emigracija į kitas ES šalis. Dėl šios priežasties visų tyrime dalyvavusių ekspertų ir jaunimo nuomonės sutapo. Taigi, padidėjusi jaunimo emigracija, galima sakyti „neskausmingai“ išsprendžia jaunimo nedarbo problemą. Deja, šis procesas neigiamai veikia jaunimo užimtumo rodiklius.

Be to, ekspertų nuomone, jaunimo užimtumo lygio mažėjimo tendencija iš dalies gali būti aiškinama ir nuolat didėjančiu studijuojančio jaunimo skaičiumi. Šią tendenciją patvirtina Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, kurie rodo, kad mokinių ir studijuojančių skaičius, tenkantis 10 000 gyventojų 1990-2003 m. laikotarpiu išaugo 27 proc.,⁴⁵ universitetus baigusiujų studentų skaičius per pastarąjį dešimtmetį padvigubėjo.⁴⁶ Taip pat, pastaruoju metu stebima edukacinio laikotarpio ilgėjimo tendencija. Tai reiškia, kad jaunuoliai vis dažniau renkasi studijas, vis daugiau laiko skiria aukštesnės profesinės kvalifikacijos įgyjimui ir atitinkamai vėliau įsilieja į dirbančiųjų gretas. Kadangi, studijuojantis jaunimas nelaikomas bedarbiais, o studijuojančių skaičius ir mokymosi trukmė auga, nedarbo rodikliai atitinkamai mažėja, tačiau užimtumas nedidėja, nes didžioji dalis studijuojančiųjų nedirba. Tačiau, jaunimo atstovų nuomone, studijuojančių skaičiaus ir edukacinio laikotarpio trukmės augimas jokio poveikio jaunimo užimtumo rodikliams neturi. Atvirkščiai, jie patebi, kad vis daugiau jaunuolių studijų metu dirba. O ir nusprendę savo žinias gilinti tolimesnėse magistrantūros, juo labiau doktorantūros studijuose, retas, kuris yra nedirbantis. Be to, jaunimo atsovai teigia, kad jaunimo edukacinio laikotarpis anaipol neilgėja, o trumpėja. Ir remiantis ES standartais ateityje bakalauro studijos truks 3 metus, magistratūros – 1,5 metų. Svarbu pabrėžti, kad kai kuriuose Lietuvos universitetuose ši tendencija jau yra sėkmingai įgyvendinama. Taigi šiuo klausimu ekspertų ir jaunuolių nuomonės skiriasi.

Toliau ekspertai pateikia dar vieną jaunimo užimtumo rodiklių nedidėjimo paaiškinimą, kuris iš dalies siejasi su prieš tai minėtu, didėjančiu besimokančiųjų skaičiumi. Kaip rodo statistiniai duomenys, 50 proc. darbo biržoje registruoto jaunimo yra nekvalifikuoti. Tam, kad jie įsidarbintų, visų pirma reikia įgyti kvalifikaciją. O to jie negali padaryti, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, nėra

⁴⁵ Gruževskis B., Blažienė I. Lankstumas ir saugumas darbo rinkoje. Lietuvos patirtis. Budapeštas: Tarptautinis darbo biuras, 2005. P. 16.

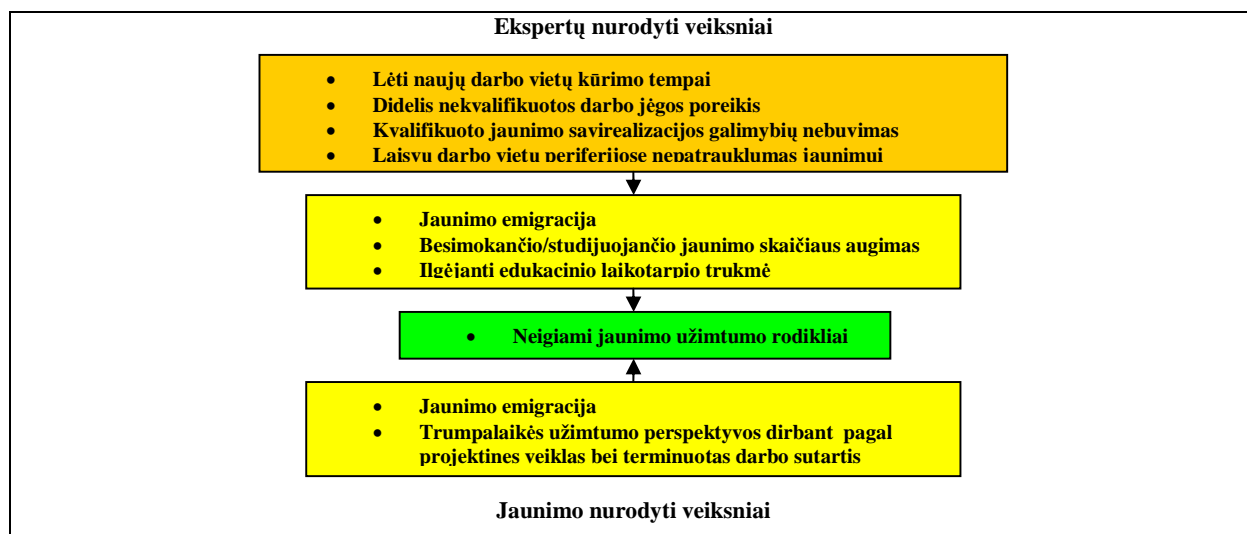
⁴⁶ Mokinių ir studentų, įgijusių išsilavinimą, skaičius [žiūrėta 2006 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1898>.

baigę pakankamai klasių, kad galėtų iš karto mokytis profesijos. Tuo tarpu šis jaunimas yra verčiamas eiti mokytis, tam, kad gauti pakankamą išsilavinimą, po kurio galėtų eiti mokytis specialybės ir gauti darbą. Taigi, darbo biržoje registruotas jaunimas, turintis nepakankamą išsilavinimą, kad galėtų įgyti profesiją ir patekti į darbo rinką ir tokiu būdu padidintų jaunimo užimtumo rodiklius, turi sugrįžti į bendrojo lavinimo mokyklas. Dėl šios priežasties mažėja jaunų bedarbių skaičius, bet užimtumas nedidėja.

Tuo tarpu jaunimo atstovai taip pat pateikia savo jaunimo užimtumo rodiklių nedidėjimo aiškinimą. Jų nuomone, jaunimo nedarbo problema sprendžiama įdarbinant juos pagal projektines veiklas, terminuotas darbo sutartis bei nepilnus darbo etatus, kas tik laikinai išsprendžia užimtumo problemą, tačiau nedidina jaunimo užimtumo rodiklių ilgalaikėje perspektyvoje.

Be visa to, kai kurie tyrime dalyvavę ekspertai dar mini tokius veiksnius, kaip lėti naujų darbo vietų kūrimo tempai; didelis nekvalifikuotos darbo jėgos poreikis, tuo tarpu kvalifikuotas jaunimas neranda nišos, kur galėtų panaudoti savo žinias; bei laisvų darbo vietų periferijose nepatrauklumas jaunimui. Šie paminėti veiksniai jaunimo užimtumo rodiklius daugiau veikia netiesiogiai: jie mažina jaunimo motyvaciją dirbti, atitinkamai jaunimas renkasi kitas alternatyvas, kaip pavyzdžiui, toliau tęsti studijas, emigruoti ir pan., o tai neigiamai atsiliepia šios amžiaus grupės užimtumo rodikliams.

Taigi, tiek ekspertų, tiek jaunimo nuomone, didžiausią poveikį neigiamiems jaunimo užimtumo rodikliams turi jaunimo emigracija. Tuo tarpu dėl didėjančio besimokančių/studijuojančių skaičius bei edukacinio laikotarpio trukmės poveikio užimtumo rodikliams jaunimo ir ekspertų nuomonės išsiskyrė (žr. 7 paveikslą).

7 pav. Neigiamai jaunimo užimtumo rodiklius veikiantys veiksniai

3.2.3. Jaunimo sąvokos ryšys su jaunimo nedarbo problema

Jau buvo rašoma šio darbo antrame skyriuje, kad jaunimo sąvoka apibrėžiama labai įvairiai. Tai priklauso nuo kultūrinio, politinio bei institucinio konteksto. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Jaunimo pagrindų įstatyme, jaunimą sudaro asmenys nuo 14 iki 29 metų amžiaus.⁴⁷ Tuo tarpu Lietuvos darbo birža bei Statistikos departamentas fiksuodamas jaunimo užimtumo rodiklius, jaunimui priskiria asmenis nuo 15 iki 24 metų amžiaus imtinai. Kituose dokumentuose ar programose galima rasti dar kitų jaunimo kategorijos apibrėžimų. Taigi, kaip pabrėžia ekspertai, Lietuvos teisinėje sistemoje egzistuoja jaunimo sąvokos nesutapimų bei netikslingumo problema.

Taigi šioje darbo dalyje bus analizuojama, kokį poveikį jaunimo amžiaus apibrėžimas turi jaunimo nedarbo problemai. Šiuo klausimu tiek ekspertai, tiek jaunimas pateikia labai įvairias nuomones.

Vieni iš jų mano, kad jaunimo sąvokos apibrėžimas nieko bendra su jaunimo nedarbo problema neturi.

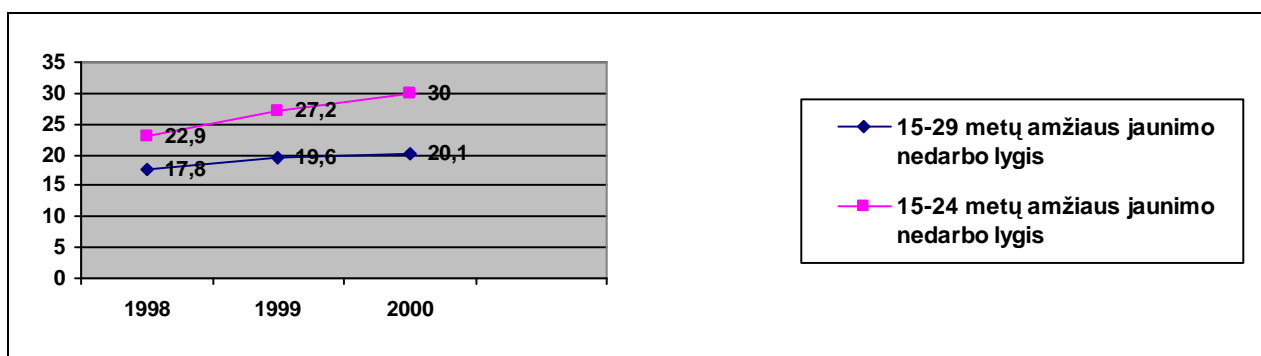
Tačiau daugumos ekspertų ir jaunimo atstovų nuomone, vis dėl to jaunimo sąvokos apibrėžimas veikia jaunimo nedarbo problemą. Bet vėl gi, kaip jaunimo sąvoka koreliuoja su jaunimo nedarbu, respondentų aiškinimai skiriasi.

Svarbu pabrėžti tai, kad jaunimo ir kai kurių ekspertų nuomone, jaunimo amžiaus ribų išplėtimas teigiamai paveiktų tik jaunimo nedarbo rodiklius, kadangi asmenys nuo 25 metų yra vieni iš darbingiausių amžiaus grupių, jau yra pabaigę savo edukacinį laikotarpį, įgyję praktikos ir pan. Tačiau tai pačios jaunimo nedarbo problemos neišspręstų.

Tuo tarpu daugelio ekspertų nuomone, jaunimo amžiaus ribų išplėtimas, atvirkščiai, padidintų jaunimo nedarbo rodiklius. Tai aiškinama tuo, kad jaunimas iki 24 metų dažniausiai studijuoja ir nedalyvauja darbo rinkoje, o kadangi studijuojantis jaunimas nelaikomas bedarbiais, tai atitinkamai nėra įskaičiuojamas į užimtumo statistiką. Tuo tarpu, jaunuoliai nuo 25 iki 29 metų amžiaus paprastai jau yra baigę studijas, įgiję išsilavinimą, - taigi jau yra įtraukiami į užimtumo statistiką. Taigi, pastarųjų ekspertų nuomone, kuo siauresnis jaunimo amžiaus intervalas, tuo mažesnis jaunimo nedarbas.

Jeigu palyginsime Lietuvos statistikos departamento duomenis, atspindinčius jaunimo nedarbo rodiklius, galima pastebėti, kad kuo didesnė amžiaus imtis, tuo mažesnis jaunimo nedarbas (žr. 8 paveikslą).

⁴⁷ LR Jaunimo politikos pagrindų įstatymas//Valstybės Žinios. 2003, Nr. 119-5406.

8 pav. Jaunimo nedarbo lygis skirtingose amžiaus imtyse (proc.)⁴⁸

Taigi akivaizdu, kad jaunimo sąvokos apibrėžimo pakeitimas, t.y. jaunimą sudarančių asmenų grupės viršutinės amžiaus ribos padidinimas, sumažintų šios amžiaus grupės asmenų nedarbo rodiklius, atitinkamai ir problemos aktualumą.

Be to, jaunimą sudarančių asmenų amžiaus ribų padidinimas yra būtinas ir dėl kitų veiksnių. Kaip pastebi tyrime dalyvavę ekspertai, jaunimo kategoriją apibrėžiantys veiksniai – profesinės edukacijos pabaiga, ekonominis savarankiškumas (pirmas įsidarbinimas, atskiro buto įsigijimas), šeimos sukūrimas, pirmo vaiko gimimas ir t.t. – pasiekiami vis vėlesniame amžiuje. Jeigu anksčiau vidutiniškai beveik 60-70 proc. asmenų minėtus veiksnius pasiekdavo iki 24 metų, tai dabartiniu metu viskas pasistumia 5-6 metais į priekį. Šis procesas yra natūralus, kadangi ilgėja ir pati gyvenimo trukmė. Todėl tikslinga būtų padidinti asmenų, sudarančių jaunimo grupę, amžiaus ribas. Ši tendencija yra pastebima jaunimo politikos Baltojoje knygoje,⁴⁹ o Jaunimo politikos pagrindų įstatyme⁵⁰ jaunimas jau yra apibrėžiamas kaip asmenys nuo 14 iki 29 metų amžiaus. Jaunimo atstovų nuomone jaunimo amžiaus ribų išplėtimas yra naudingas dėl ilgėjančio savęs iškojimo proceso bei galimybės savanoriauti užsienio valstybėse.

Ekspertų teigimu, jaunimo amžiaus ribas reikėtų išplėsti ir matuojant jaunimo užimtumo rodiklius, kadangi tai leistų objektyviau įvertinti jaunimo situaciją. Tuo tarpu jaunimas lieka nusiteikęs prieš jaunimo amžiaus ribų išplėtimą skaičiuojant užimtumo rodiklius. Jų nuomone, tai atvirkščiai iškreiptų užimtumo statistinius rodiklius. Statistinių rodiklių pagerėjimas leistų formaliai sumažinti problemos aktualumą, todėl jaunimo nedarbas apskritai netektų ir taip nepakankamai jam skiriamo dėmesio.

⁴⁸ Paveikslas parengtas darbo autorės remiantis Statistikos departamento gyventojų užimtumo tyrimų duomenimis.

⁴⁹ Europos Komisijos Baltoji knyga. Naujas postūmis Europos jaunimui [žiūrėta 2006 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.

⁵⁰ LR Jaunimo politikos pagrindų įstatymas//Valstybės Žinios. 2003, Nr. 119 – 5406.

Kol kas tiek Lietuvos darbo birža, tiek Statistikos departamentas, tiek Eurostatas, matuodami jaunimo užimtumo rodiklius, naudoja jaunimo kategoriją, apimančią asmenis nuo 15 iki 24 metų amžiaus.

3.2.4. ES politikos poveikis jaunimo užimtumo problemai

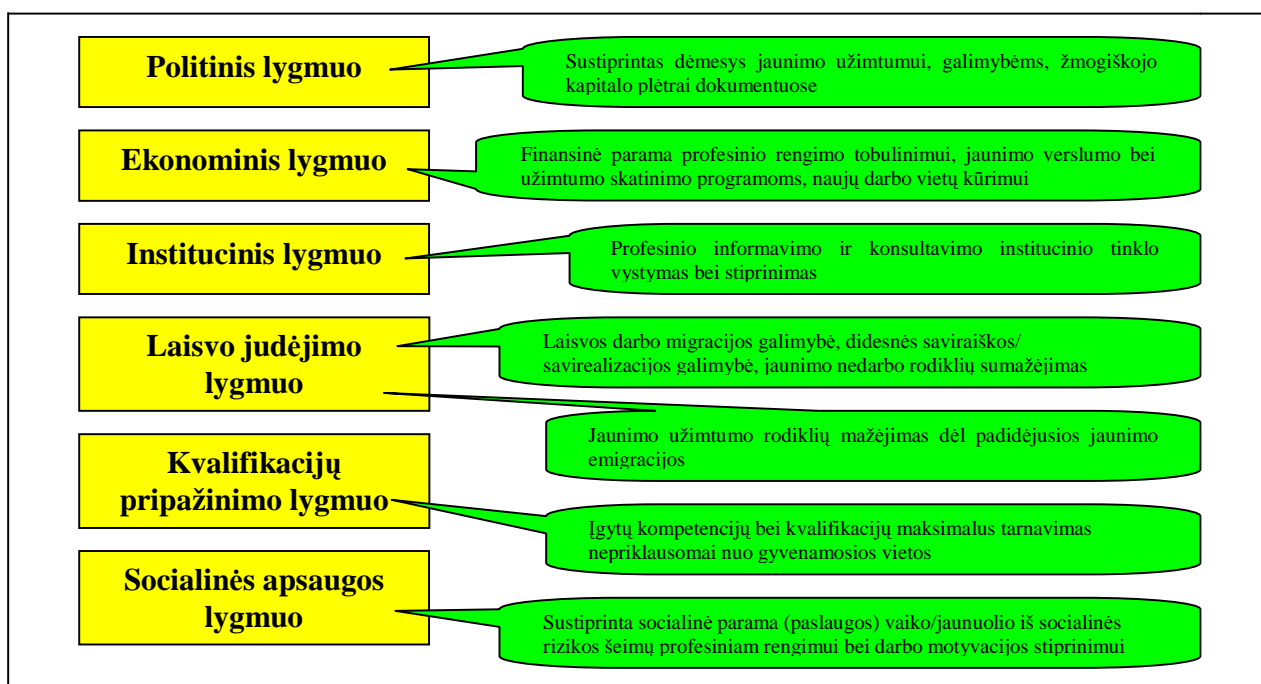
Lietuvai tapus ES nare Lietuvos užimtumo politika, tame tarpe ir jaunimo, tapo bendru Europos uždaviniu ir užimtumo klausimai pradėti spręsti ES lygiu. Todėl svarbu aptarti, kokią poveikį ES politika turi Lietuvos jaunimo užimtumo problemai. Apibendrinus ekspertų nuomonę šiuo klausimu, galima teigti, kad neabejotinai ES poveikis Lietuvos jaunimo užimtumo problemai yra daugiau teigiamas, nei neigiamas. Iš neigiamų dalykų galima paminėti tik laisvo judėjimo galimybės sukeltą nemažą jaunimo emigraciją, kas neigiamai veikia šalies jaunimo užimtumo rodiklius bei sukelia kitas nacionalines problemas, kurios bus analizuojamos vėliau, atskirame skyriuje. Kitas, ekspertų paminėtas neigiamas poveikis – Lietuvos teisinės sistemos pranašumas prieš ES teisę ginant jaunimo įsidarbinimo teises. Tuo tarpu jaunimas, šalia ekspertų paminėto neigiamo emigracijos vaidmens jaunimo užimtumo rodikliams, dar pastebi padidėjusią prekybos žmonėmis riziką bei sparčiai brangstantį pragyvenimo lygį, kuris jaunimo grupei darosi sunkiai pakeliamas.

Tačiau visais kitais atžvilgiais ES politikos poveikis Lietuvos jaunimo užimtumo problemai yra labiau teigiamas bei palankus jaunimui užimtumui visais lygmenimis, kurie toliau bus aptariami kiekvienas atskirai (žr. 9 paveikslą).

Pirmiausiai tai *politinis* lygmuo, t.y. įvairios deklaracijos, politinės nuostatos bei kiti dokumentai, kuriuose yra pabrėžiamas dėmesys jaunimo užimtumui ir jaunimo žmogiškojo kapitalo plėtrai. Kadangi yra sustiprintas dėmesys jaunimui politiniame lygmenyje, atitinkami sustiprintos jaunimo pozicijos ir teisinėje sistemoje. Tai rodo, kad jaunimas, kaip atskira visuomenės grupė, yra svarbi visuomenės stabilumui bei augimui, ir reikalaujanti atitinkamos politikos. Kaip teigia ekspertai, šioje srityje labai svarbus yra Europos jaunimo paktas,⁵¹ kuriame aptariamos jaunimo pagrindinės problemos bei siūlomos priemonės joms spręsti. Sustiprintas dėmesys jaunimo užimtumo problemai politiniame lygmenyje atsispindi ir Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo programoje,⁵² kurioje jaunimui skiriamas atskiras skyrius. Deja, pats jaunimas, formaliai traktuojamo jaunimui skiriamo dėmesio bei stiprėjančių pozicijų politiniame ir teisiniame lygmenyje nejaučia.

⁵¹ Europos Tarybos jaunimo paktas [žiūrėta 2006 m. birželio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.

⁵² LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“// Valstybės Žinios. 2001, Nr. 40-1404.

9 pav. ES politikos poveikis Lietuvos jaunimo užimtumo problemai

Kitas lygmuo, kuriame ypatingai jaučiamas teigiamas ES politikos poveikis, yra *ekonominis*. Svarbu pabrėžti tai, kad visi tyrime dalyvavę jaunimo atstovai pabrėžia ES finansinės paramos vaidmenį jaunimo užimtumo problemos sprendimui. Pasak ekspertų daugiausiai lėšų yra skiriama profesinio rengimo tobulinimui. Šioje srityje finansinė parama gaunama per įvairius profesinio rengimo lygmenis:

1. Lėšos mokyklų, kolegijų, universitetų, profesinio mokymo įstaigų pastatams tobulinti, mokymo priemonėms (kompiuteriams, staklėms ar pan.) įsigyti ar atnaujinti;
2. Finansinė parama mokytojų/dėstytojų mokymui, kvalifikacijos kėlimui;
3. Finansinė parama jaunimo profesinio pasirengimo tobulinimui: kvalifikacijos įgyjimui ar persikvalifikavimui;
4. Finansinė parama profesinio rengimo programoms finansuoti ir pan.

Kita sritis, kur ES skiria nemažai lėšų, yra įvairioms jaunimo ekonominio verslumo skatinimo programoms finansuoti. Be to, ES finansinė parama skiriama ir naujų darbo vietų kūrimui. Pasak ekspertų, ši parama daugiau turi netiesioginį poveikį jaunimo užimtumui, kadangi skiriama per Sanglaudos fondą regionų sanglaudai vystyti, tačiau tai teigiamai veikia ir jaunimo užimtumą. Galiausiai, ES finansuoja įvairius projektus, susijusius su jaunimo užimtumo skatinimu: įvairių gebėjimų ugdymu, darbo motyvacijos stiprinimu, probleminio jaunimo integravimu į darbo rinką ir pan.

Toliau ekspertai išskiria *institucinį* lygmenį. ES kontekste yra labai akcentuojamas profesinis konsultavimas/orientavimas. Tam, kad vaikui padėti laiku atpažinti savo ypatingus sugebėjimus, kad padėt apsispręsti dėl profesinės orientacijos, kad paruošti konkuravimui darbo rinkoje, turi būti gerai išvystytas profesinio orientavimo bei konsultavimo institucinis lygmuo, t.y. turi veikti atitinkamų institucijų tinklas, atitinkamai paruošti specialistai. Taigi šiam lygmeniui ES skiria taip pat nemažai dėmesio.

Kitas yra *laisvo judėjimo* lygmuo. Jį išskiria tiek ekspertai, tiek pats jaunimas. Atsiradusi judėjimo laisvė suteikia jaunimui didesnes užimtumo bei studijavimo galimybes, kadangi Lietuvos jaunimas gali legaliai išvykti dirbti bei mokytis į kitas ES šalis. O tai atitinkami teigiamai veikia jaunimo užimtumo perspektyvas, nes atsiranda didesnės saviraiškos/savirealizacijos galimybės bei galimybė emigruoti, nepasisekus integruotis į Lietuvos darbo rinką. Be to, atsiradus laisvo darbo judėjimo galimybei, daug Lietuvos jaunimo emigravo į kitas ES šalis, o tai sumažino jaunimo nedarbo rodiklius.

Dar ekspertai išskiria *kvalifikacijų pripažinimo* lygmenį. Tai reiškia, kad visos įgytos kompetencijos bei kvalifikacijos yra pripažįstamos visoje Europos Sąjungoje, nepriklausomai nuo jų įgijimo šalies. Kadangi jaunas žmogus yra pakankamai mobilus – važiuoja į kitas ES šalis tiek studijuoti, tiek dirbti, stengiamasi, kad visa jauno žmogaus įgyta patirtis maksimaliai tarnautų nepriklausomai nuo jo tolimesnio likimo.

Paskutinis ekspertų nurodytas yra *socialinės apsaugos* lygmuo. ES skatina šalis nares formuojant socialinę paramą ypatingą dėmesį skirti vaikams (nes faktiškai dažniausiai remiama yra visa šeima). Tai reiškia, kad socialinė parama bei paslaugos būtų orientuotos į vaiko iš socialinės rizikos šeimos darbo motyvacijos stiprinimą bei profesinį rengimą, kad padėti jam ištrūkti iš tėvų socialinės aplinkos.

Taigi apibendrinus ekspertų ir jaunimo atstovų interviu rezultatus, akivaizdu, kad jaunimo informuotumas apie ES poveikį jaunimo užimtumo problemai yra gerokai mažesnis. Be to, ši tendencija leidžia manyti, kad deklaruojamas ES poveikis jaunimo užimtumui egzistuoja daugiausiai tik formaliame lygyje ir tikslinės grupės praktiškai nepasiekia. Ši problema toliau yra analizuojama kitame šio darbo skyriuje.

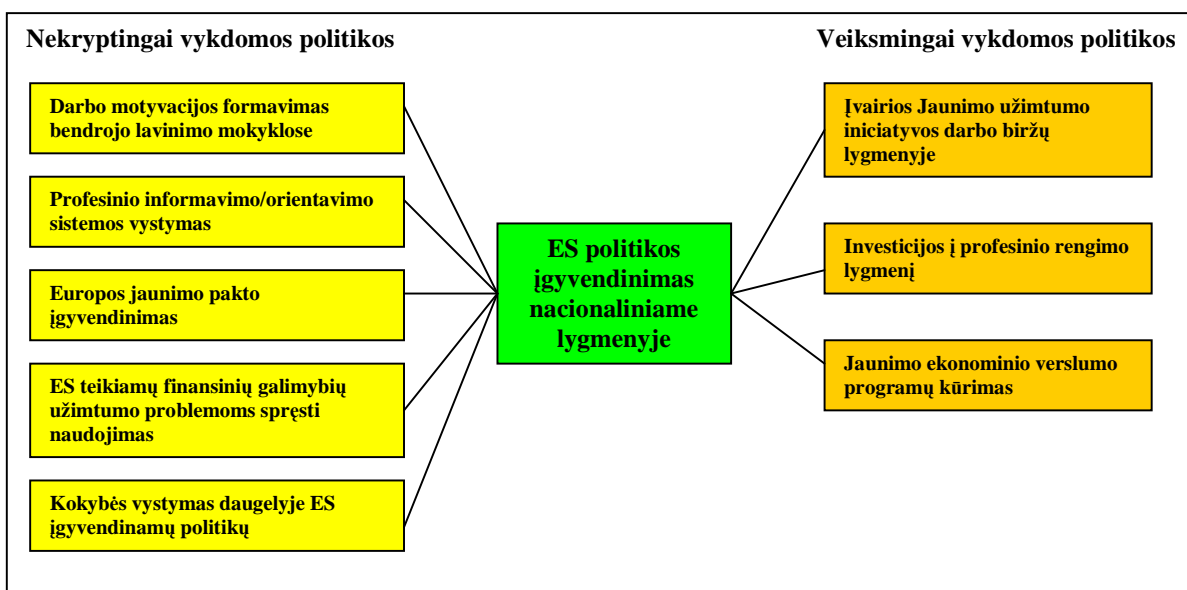
3.2.5. ES politikos veiksmingumas nacionaliniame lygmenyje

Kalbant apie ES politikos veiksmingumą nacionaliniame lygmenyje, paaiškėjo, kad jaunimas šiuo klausimu yra daugiau kompetetingas. Tuo tarpu ekspertų interviu analizė rodo, kad pastarieji ES politikos veiksmingumo klausimu yra mažiausiai informuoti. Keletas tyrime dalyvavusių ekspertų

absoliučiai neturėjo žinių šioje srityje, kitų žinios svyravo nuo bendrų tendencijų iki pakankamai konkrečių ES politikos įgyvendinimo nacionaliniame lygmenyje rezultatų. Be to jaunimo nuomone šiuo klausimu yra ypatingai reikšminga, nes jie geriausiai gali įvertinti jiems skirtos politikos veiksmingumą.

Ekspertų ir jaunimo atsakymus ES politikos veiksmingumo klausimu galima analizuoti dviem pjūviais: tai nepakankamai kryptingai įgyvendinama politika bei veiksmingai įgyvendinama politika (žr. 10 paveikslą).

Taigi viena iš ypatingai lėtai vystomų ES politikos sričių Lietuvoje yra darbo motyvacijos bendrojo lavinimo mokyklose formavimo politika. Kaip pabrėžia ekspertai, darbo kultūros/motyvacijos formavimo sistema mūsų šalyje dar neveikia, nors darbo motyvacijos formavimas yra vienas iš svarbiausių jaunimo nedarbo prevencinių priemonių. Tačiau, jaunimo darbo motyvacijos stiprinimu paprastai susirūpinama tik tada, kai asmuo jau patenka į darbo biržą. Taigi, tokia situacija rodo, kad jaunimo nedarbo problema nėra sprendžiama iš esmės.

10 pav. ES politikos veiksmingumas nacionaliniame lygmenyje

Darbo motyvacijos formavimas turi būti pradėtas jau bendrojo lavinimo mokykloje ir pakankamai ankstyvame amžiuje. Deja, Lietuvoje darbo motyvacijos formavimu bendrojo lavinimo mokyklose pastaraisiais metais susidomėta dar tik politiniame lygmenyje.

Kita probleminė sritis, kurią nurodo ekspertai bei patvirtina jaunimo atstovai yra profesinio informavimo/orientavimo *sistemas* nebuvimas. Faktiškai Lietuvoje egzistuoja pavienės institucijos,

kaip pavyzdžiui darbo biržos, jaunimo darbo centrai, kur yra teikiamos profesinio informavimo/orientavimo paslaugos, tačiau problema yra ta, kad ši paslauga nėra teikiama sistemiškai. Kaip teigia ekspertai, faktiškai Lietuva turi parengusi ir programas, ir strategiją, ir ES finansavimas yra gaunamas, tačiau neturi praktiškai funkcionuojančios profesinio informavimo/orientavimo sistemos. Profesinio orientavimo sistemos nebuvimą bei didelį jos poreikį pabrėžia ir pats jaunimas. Jų nuomone profesinis informavimas bendrojo lavinimo mokyklose turėtų būti organizuojamas dar prieš pasirenkant mokymosi dalykų profilį. Tuo tarpu šių dienų situacija rodo, kad profesinis informavimas, išskyrus atvirų durų dienas ir studijų vadovo leidinį, nėra pilnai įgyvendinimas net baigiamosiose klasėse. Tokiu būdu, jaunas žmogus bendrojo lavinimo mokykloje neturi galimybės gauti profesionalios konsultacijos profesijos pasirinkimo klausimu, geriausiu atveju jaunuolis pats kreipiasi į neformalius tinklus ar į darbo biržą. Tačiau didžioji dalis jaunuolių naudoja tradiciniu būdu, t.y. seka tėvų pėdomis.

Be to, Lietuva, pasak ekspertų, neišnaudoja visų ES teikiamos finansinės paramos galimybių Lietuvos jaunimo užimtumo problemoms spręsti. Šią problemą pabrėžia ir jaunimo atstovai, tačiau jie akcentuoja kitą aspektą – tai yra neefektyvų bei netinkamą ES lėšų panaudojimą. Tiek ekspertai, tiek jaunimas mano, kad šios problemos priežastis galėtų būti informacijos trūkumas apie ES teikiamas finansines galimybes bei dar vis Lietuvoje giliai išsisknijęs rūpinimasis savo gerove, o ne visuomeninių problemų sprendimu.

Iš kitos pusės ES finansinės parama užimtumui skatinti bei mūsų visuomenės nebrandumas sukuria nelygybės bei tam tikros diskriminacijos jaunimo tarpe situaciją. Kaip pastebi jaunimo atstovai, ES finansinė parama darbdaviams, įdarbinusiems probleminį jaunimą, neretai užkerta kelią įsidarbinti jaunimui, kuris į tą grupę nepatenka. Darbdaviai kaip įmanydami stengiasi pasinaudoti šia situacija ne visuomeninei pareigai atlikti ar socialinei nelygybei sumažinti, o išnaudoti nemokamą darbo jėgą, kurios darbą finansuoja ES.

Kita nepakankamai veiksmingai įgyvendinama ES politikos sritis – tai Europos jaunimo paktas. Tiek ekspertų, juo labiau jaunimo, nuomone, plačiai deklaruojamos nuostatos lieka kol kas tik teorinių kalbų ribose.

Taip pat respondentai pastebi, kad jeigu kai kurios politikos ir yra įgyvendinamos, jose pasigendama kokybės. Daugiausia investuojama į kiekybę, tuo tarpu yra apleidžiama kokybė. Pavyzdžiui, daugėja besimokančiųjų universitetuose skaičius, tačiau dėl to nukenčia išsilavinimo kokybė. Ekspertų nuomone, tai yra nesąžininga elgsena jaunimo atžvilgiu, nes geriau įgyti žemesnį išsilavinimą, tačiau kokybišką ir garantuojantį įsidarbinimo galimybę, nei gauti dokumentą, už kurio neslypi jokios žinios ir kompetencija.

Be abejo, yra ir tam tikrų sričių, kuriose ES politikos kryptys yra įgyvendinamos pakankamai kryptingai ir veiksmingai. Labiausiai akivaizdūs rezultatai yra profesinio rengimo lygmenyje, ką pastebi ir jaunimo atstovai. Tai rodo gražėjantis bendrojo lavinimo ir aukštųjų mokyklų bendras vaizdas, gerėjanti fizinė mokymo bazė, studijų mainų programų gausa, padidėjęs mokytojų bei dėstytojų stažuočių užsienyje skaičius ir pan.

Kita sritis, kur pastebimi teigiami rezultatai tai yra darbo biržos lygmuo. Ekspertai išskiria tokias, į jaunimo užimtumą orientuotas bei realiai veikiančias veiklas:

- Jaunimo darbo centrai: sukuriama neformali aplinka, nereikia registruotis, galima laisvalaikiu ateiti pasižiūrėti jaunimo specifiką atitinkančių laisvų darbo vietų ir pan.;
- Jaunimo duomenų bazės: „Talentų banko programa“;
- Stipendijų sistema jaunimui, besimokančiam darbo biržos siūlomų profesijų;
- Daugybė kitų, į jaunimą orientuotų, priemonių.

Deja, šioje srityje ne visų ekspertų nuomonės sutampa. Kitų požiūriu, darbo biržoms yra skiriamas per didelis dėmesys bei lėšos, kurios vis dar dirba labai formaliai, o tai atitinkamai neigiamai atsiliepia jų veiklos veiksmingumui. Darbo biržų veiklos veiksmingumą paneigia ir jaunimo patirtis. Jų teigimu, plačiai skelbiamos darbo biržų įgyvendinamos programos, kaip pavyzdžiui „Talentų banko programa“ ir pan., realiai nėra įgyvendinamos arba nėra prieinamos visiems jaunuoliams.

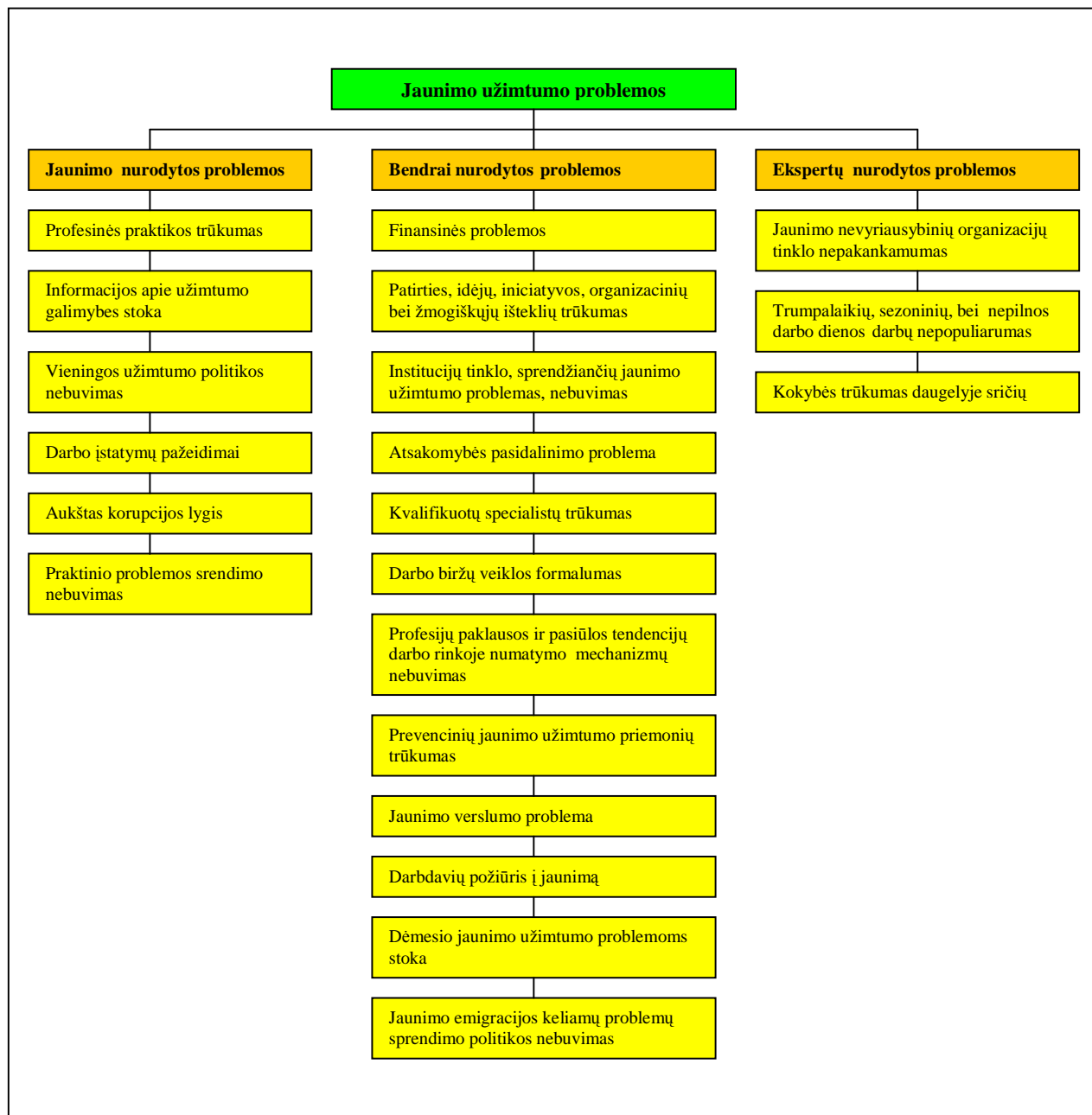
Dar viena sritis, kur jaučiama pažanga – tai jaunimo ekonominio verslumo skatinimo programos. Deja, ir ši iniciatyva, nors ir kuriama, tačiau gana lėtai.

Apskritai, apibendrinus jaunimo interviu rezultatus šiuo klausimu, akivaizdu, kad Lietuvai tapus ES nare, jaunimas realių pokyčių savo gyvenime nepajuto, išskyrus galimybę išvažiuoti studijuoti ir dirbti į kitas ES šalis. Tuo tarpu apie ankstesniame skyriuje minėtą ES politikos poveikį jaunimo užimtumo problemai, jaunimas geriausiu atveju yra tik kur nors skaitęs ar girdėjęs. Todėl jaunimo atstovų nuomone ES politikos nauda egzistuoja kol kas tik teoriniame lygmenyje, o realūs veiksmai nėra praktiškai įgyvendinami.

3.2.6. Jaunimo užimtumo problemos Lietuvoje

Kalbant apie problemas, su kuriomis susiduria Lietuva, sprendžiant jaunimo užimtumo klausimą, abi respondentų grupės įvardina gausybę sunkumų (žr. 11 paveikslą). Didžiąją dalį problemų vienodai išvelgia tiek jaunimo atstovai, tiek tyrime dalyvavę ekspertai. Tačiau kiekviena respondentų

grupė dar atskirai išskiria tam tikras problemas, kurias išvelgia remdamiesi savo patirtimi bei kompetencija.

11 pav. Jaunimo užimtumo problemos

Taigi, pirmiausia reikėtų paminėti finansinius sunkumus, kurie stabdo veiksmingą jaunimo užimtumo problemų sprendimą. Tiek ekspertai, tiek jaunimas pabrėžia finansinio faktoriaus svarbą, tačiau akcentuoja skirtingus jo aspektus. Ekspertai labiau pabrėžia finansinių lėšų trūkumą, kuris trukdo

atitinkamai reformuoti mokymo institucijų mokymo bazes, praktinio mokymo įrenginius ar kitus mechanizmus, sudaro kliūtis tinkamos bei kokybiškos praktikos organizavimui. Be to, stabdo finansinių mechanizmų darbdaviams, įdarbinusiems jaunas žmones, kūrimą bei vystymą. Tuo tarpu jaunimas akcentuoja finansinių lėšų netinkamą bei neefektyvą panaudojimą, kuris glaudžiai susijęs su aukštu korupcijos lygiu bei privačiais interesais politiniame lygmenyje. Taip pat, jaunimas dar išskiria lyčių nelygybės darbo užmokesčio srityje, bei darbo užmokesčio dydžio bei pragyvenimo kaštų pusiausvyros nebuvimo problemas. Apskritai jaunimo atstovai pabrėžia teisingos darbo užmokesčio sistemos Lietuvoje nebuvimą, kaip pavyzdžiui atlyginimų priklausomai nuo išsilavinimo bei kvalifikacijos lygio neužtikrinimą. Visos šios finansinės problemos, slopina jaunimo darbo motyvaciją integruotis Lietuvos darbo rinkoje bei verčia ieškoti kitos išeities. To rezultatas – jaunimo emigracija bei specialistų praradimas.

Kita bendrai abiejų respondentų grupių įvardinta problema – tai patirties, idėjų, iniciatyvos, organizacinių bei žmogiškųjų išteklių trūkumas. Tai neigiamai atsiliepia daugeliui jaunimo užimtumo gerinimo sričių: tiek darbo motyvacijos bendrojo lavinimo mokyklose formavimui, tiek kokybiškos praktikos organizavimui, tiek visų kitų jaunimo užimtumo skatinimo programų plėtojimui.

Be to, respondentų nuomone, Lietuvoje paprasčiausiai nėra institucijų tinklo, ar konkrečios institucijos, sprendžiančios būtent jaunimo užimtumo problemas. Be abejo, egzistuoja pavienės tarnybos, kaip pavyzdžiui, jaunimo darbo centrai, darbo biržų skyriai ir pan., tačiau jos veikia atskirai – nesistemiškai. Dėl to atsiranda atsakomybės pasidalijimo problema, t.y. neaišku, kas už ką yra atsakingas, iškilus problemoms atsakomybė permetama kitiems instituciniams lygiams. Su atsakomybės prisiėmimo problema buvo susidurta ir atliekant šio tyrimo ekspertų atranką. Kreipiantis į organizacijas, dirbančias su jaunimo integracijos į darbo rinką problemomis, jose dirbantys specialistai neprisiėmė atsakomybės ir nukreipė į kitas institucijas, o šie į dar kitas ir t.t. Be to, atliekant ekspertų atranką, išryškėjo kita problema – tai kvalifikuotų specialistų, nusimanančių jaunimo užimtumo srityje, didelis trūkumas. Todėl, akivaizdu, kodėl Lietuvos jaunimo užimtumo problemos yra sprendžiamos neveiksmingai arba pernelyg lėtai.

Taip pat, ekspertų nuomone, Lietuvoje yra nepakankamas jaunimo nevyriausybinų organizacijų (NVO) tinklas. Kaip rodo patirtis, dalyvavimas įvairiose klubinėse veiklose, skatina jaunimo aktyvumą, vysto socialinius kontaktus ir palengvina jaunimo perėjimą į darbo rinką. Tačiau kol kas mūsų šalyje jaunimo NVO tinklas yra pakankamai mažas. Daug aktyviau Lietuvoje veikia valstybinės institucijos, tokios kaip darbo biržos, kurios, pasak ekspertų ir jaunimo atstovų, vis dar dirba labai formaliai bei pasižymi aukštu biurokratizmo lygiu. Nors, nežiūrint į tai, joms yra skiriamas didelis dėmesys ir finansinės lėšos. Apskritai Lietuvoje nėra papildomų priemonių ar mechanizmų,

padedančių jaunam žmogui integruotis į darbo rinką, išskyrus darbo biržų veiklą. Pavyzdžiui, Lietuva neturi nekvalifikuoto jaunimo integravimo į darbo rinką priemonių sistemos, taip pat neturi mechanizmų, kaip numatyti darbo rinkos tendencijas, t.y. būsimas paklausias specialybes ir pan. Pastaroji problema yra ypatingai aktuali. Jaunimo tegimu, profesijų paklausos ir pasiūlos pusiausvyros darbo rinkoje nebuvimas, yra viena iš esminių jaunimo nedarbo priežasčių. Be to, kai kurios tarpininkavimo bei karjeros planų sudarymo priemonės yra gerokai pasenusios.

Dar viena probleminė sritis Lietuvoje, pastebima tiek ekspertų, tiek jaunimo, tai per mažas dėmesys preveninėms jaunimo užimtumo priemonėms įgyvendinti. Dažniausiai yra apsiribojama profesinio informavimo-konsultavimo paslaugomis, kurios pagrinde yra teikiamos darbo biržų. O kaip yra žinoma, į darbo biržas dažniausiai kreipiasi jau susidūrę su problemomis darbo rinkoje asmenys. Tuo tarpu bendrojo lavinimo mokyklose, kur profesinio informavimo poreikis yra didžiausias, jis nėra įgyvendinamas. Todėl, kaip teigia B. Gruževskis ir L. Okunevičiūtė-Neveauskienė (2005), šalia aktyvių darbo rinkos politikos ir jaunimo įdarbinimo priemonių tobulinimo būtina stiprinti ir jaunimo nedarbo prevenciją, t.y. darbo jėgos formavimo grandį.

Tarp gausybės jaunimo užimtumo problemų Lietuvoje egzistuoja ir jaunimo verslumo problema. Ekspertai, iš savo perspektyvos, įvardija mažą Lietuvos jaunimo iniciatyvumą, kuriant savo verslą. Jų manymu, daugelis jaunų žmonių nori dirbti valstybinį darbą arba verčiau renkasi būti samdomu darbuotoju, nei pačiam imtis iniciatyvos sukurti sau ir kitiems darbo vietas. Tai patvirtina ir jaunimo sociologinių apklausų rezultatai,⁵³ kurie rodo, kad dauguma (96 proc.) dirbančio jaunimo yra samdomi darbuotojai. Tačiau jaunimo atstovai pabrėžia, kad tokią situaciją sąlygoja daugybė verslo kūrimą stabdančių veiksnių. Pagrindiniais jauno žmogaus iniciatyvas pradėti savo verslą stabdančiais faktoriais įvardinamas verslumo ir aiškios paramos jauniems pradedantiems verslininkams trūkumas, apskritai – nepalanki konkurencinė aplinka, visuomenės požiūris, informacijos stoka, rizikos baimė, mokestinių lengvatų, nemokamų konsultacijų trūkumas, kapitalo nebuvimas, valstybės garantijų finansinėms institucijoms nebuvimas, nesusiformavusios skolinimosi tradicijos.⁵⁴

Kita, tik ekspertų nurodyta problema – trumpalaikių, sezoninių, bei ne pilnos darbo dienos darbų nepopuliarumas Lietuvoje. Darbdaviai nelinkę įdarbinti jauno žmogaus, nes jo įdarbinimas yra labiau komplikuoatas, ypatingai nepilnamečių. Tai susiję su darbo laiko apribojimais, mokymosi atostogomis, darbo patirties trūkumu ir pan.

⁵³ Jaunimo situacijos tyrimas. Vilnius: RAIT tyrimai, 2004 [žiūrėta 2006 m. birželio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas.

⁵⁴ Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo bei skatinimo ir organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas. Vilnius: SPINTER tyrimai, 2005 [žiūrėta 2006 m. birželio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas.

Su šia problema glaudžiai siejasi ir darbdavių požiūris į jauną žmogų. Pasak ekspertų, darbdaviai Lietuvoje vis dar daugiau orientuojasi į gamybą, o ne į socialinio vaidmens vystymą. Tai yra natūralu, kadangi jų tikslas yra pelnas, tuo tarpu rūpestis socialinėmis problemomis nusikelia į antrą planą. Darbdavių apklausos parodė, kad jie pirmenybę teikia asmeniui turinčiam darbinę patirtį, o ne darbinę veiklą pradedančiam jaunimui, kadangi, jų nuomone, darbinę veiklą pradedantis žmogus sunkiau bei ilgiau adaptuojasi, atitinkamai tai mažina jo darbo našumą, o tai didina darbuotojo išlaikymo sąnaudas ir kartu mažina įmonės pajamas. Toks darbdavių požiūris mažina jaunimo įsidarbinimo galimybes. Tačiau kitų ekspertų nuomone, jaunimo darbo patirties trūkumo problema po truputį praranda aktualumą Lietuvos darbo rinkoje, kadangi dėl padidėjusios jaunimo emigracijos atsiranda darbo jėgos trūkumo problema. Vis dėlto jaunimo atsovai darbo patirties sureikšminimą darbinantis bei profesinės patirties įgyjimą laiko pakankamai aktualiomis problemomis.

Be to, jaunimo grupės atstovai pastebi visuomenės bei politikų abejingumą jaunimo užimtumo klausimu. Kitaip tariant, egzistuoja dėmesio jaunimo užimtumo problemoms trūkumo problema. Jaunimas jaučiasi nereikalingas bei nevertinamas. Tai rodo ir veiksmingos jaunimo užimtumo politikos nebuvimas. Būtina suvokti, kad jaunimo užimtumas yra visuomenės stabilumo ir gerovės užtikrinimo garantas. Tuo tarpu, visuomenė nelinkusi į jaunimo užimtumo problemą žiūrėti rimtai. Svarbu pažymėti, kad kai kurie tyrime dalyvavę ekspertai taip pat mano, kad jaunimo užimtumo problemos nėra, nes didelė jaunimo dalis emigravo iš Lietuvos ir integrovosi į kitų šalių darbo rinką. Deja, nesusimąstoma, kad pastarasis reiškinys ne tik neišsprendė Lietuvos jaunimo užimtumo problemų, bet jas, kai kuriais atžvilgiais, net pagilino.

Taigi iš to išplaukia dar viena problema – jaunimo emigracijos keliamų problemų sprendimo mechanizmo nebuvimas. Faktiškai visai nėra investuojama į laisvo judėjimo sukeltų problemų sprendimą, nuo kurio priklauso tiek šalies ekonominis augimas, tiek socialinės apsaugos finansavimas, tiek kitų nacionalinių interesų gerovė. Tačiau Lietuvos politiniame lygmenyje pasigendama ne tik ryžto imtis kažkokių drąstiškesnių priemonių, bet ir paprasčiausiai veiksmingų politinių sprendimų.

Šalia gausybės paminėtų problemų, ekspertai dar išskiria ir kokybės trūkumą. Jis pastebimas daugelyje sričių. Pavyzdžiui, tiek organizuojant jaunimo praktikas, tiek rengiant profesijos mokymo kursus ir t.t.

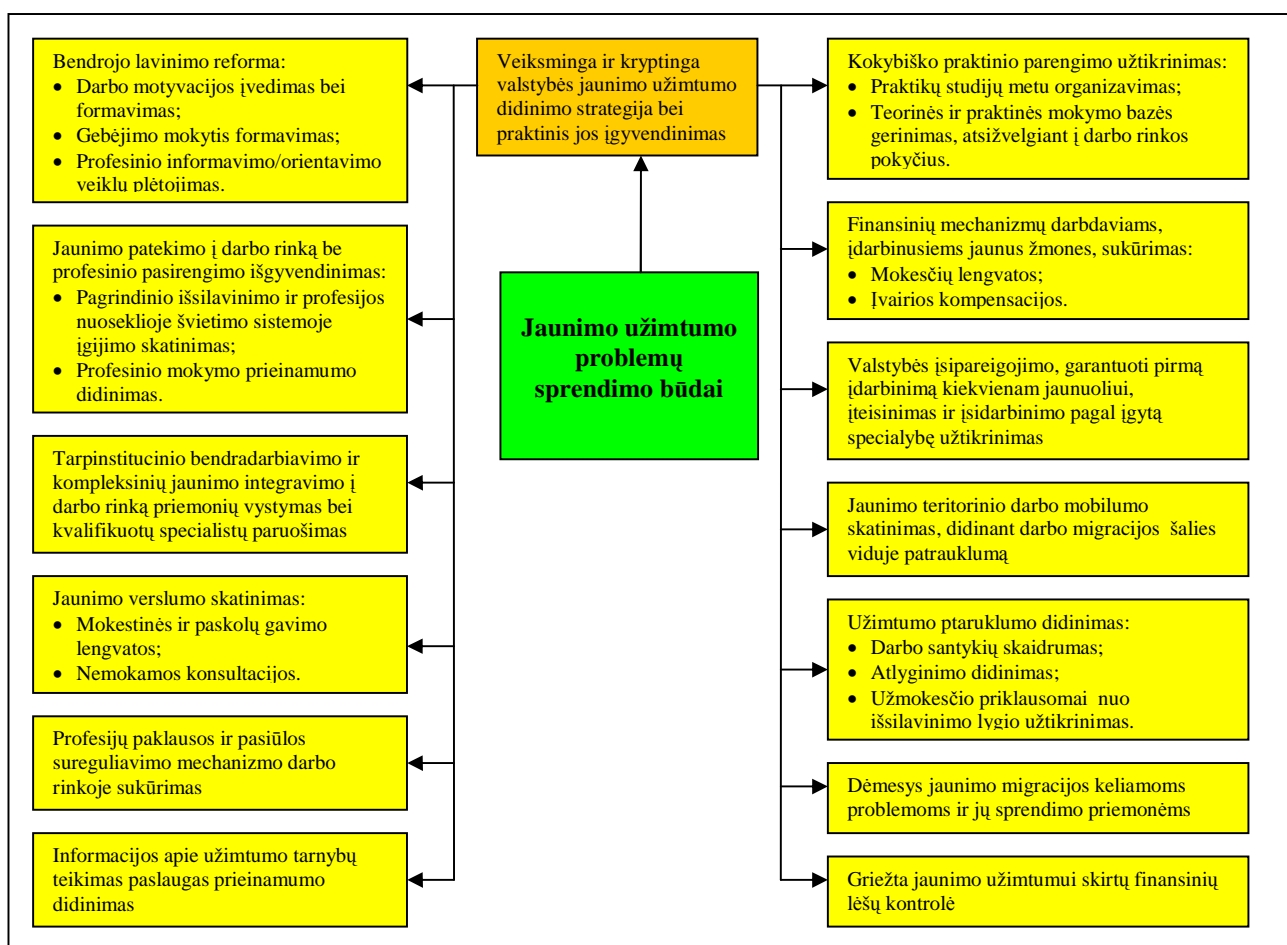
Savo atžvilgiu šalia gausybės išvardintų, jaunimo atsovai dar nurodo tokias problemas, kaip: aukštą korupcijos lygį ir jos įtaką darbinantis; darbo įstatymų pažeidimus (neapmokėjimas už viršvalandžius, nepilnamečių darbas švenčių dienomis, dokumentų falsifikavimas ir pan.); informacijos apie užimtumo galimybes, tarnybų teikimas paslaugas stoka. Apskritai jaunimo atsovai pabrėžia, kad

jaunimo nedarbo bei užimtumo problema yra sureikšminama tik kalbų lygyje, o praktinio problemų sprendimo dažnai pasigendama.

Taigi, kaip matome, problemų yra labai daug ir visuose lygiuose. Tai rodo, kad problema išties yra aktuali ir reikalaujanti veiksmingų sprendimų politiniame lygmenyje bei kryptingos veiklos instituciniame lygmenyje. Tuo tikslu kitame skyriuje bus analizuojami ekspertų ir jaunimo pasiūlymai dėl galimos politikos bei priemonių išvardintoms problemoms spręsti.

3.2.7. Jaunimo užimtumo problemų sprendimo būdai

Atsižvelgiant į tai, kad sprendžiant jaunimo užimtumo problemas Lietuvoje yra susiduriama su daugybe sunkumų, jiems įveikti ekspertai ir jaunimo atstovai siūlo įvairius būdus, pradedant kryptingos valstybės politikos formavimu, baigiant praktinių priemonių, palengvinančių jaunimo integraciją į darbo rinką, vystymu (žr. 12 paveikslą).

12 pav. Jaunimo užimtumo problemų sprendimo būdai

Taigi pirmiausiai, ekspertų, tiek jaunimo atsovų nuomone, yra būtina sukurti veiksmingą valstybės strategiją jaunimo užimtumo problemoms spręsti bei apskritai žymiai daugiau dėmesio skirti jaunimo užimtumo problemoms. Be abejo, ta linkme einama, tačiau ne visai krytingai ir veiksmingai. 2000 metais Lietuvos Vyriausybė priėmė „Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001-2004 metų programą“,⁵⁵ kurioje yra pakankamai plačiai analizuojama ir jaunimo užimtumo problema: nurodomos jaunimo nedarbo priežastys, išskiriami jaunimo užimtumo skatinimo tikslai bei konkrečios priemonės, tiems tikslams pasiekti. Be to, 2005 metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikė minėtos programos vykdymo ataskaitą,⁵⁶ kurioje aptariami rezultatai bei nuveikti darbai jaunimo užimtumo politikos srityje.

Tačiau, išanalizavus užimtumo didinimo programą bei jos vykdymo ataskaitą, matome, kad valstybės jaunimo užimtumo didinimo strategija turi nemažai trūkumų, neapima visų jaunimo užimtumo problemos aspektų. Pavyzdžiui, siekiant sustiprinti jaunimo nedarbo prevenciją, absoliučiai neužsimenama apie darbo motyvacijos formavimą bendrojo lavinimo mokyklose; nėra numatomos priemonės, kaip padėti jaunimui iš nepasiturinčių šeimų dėl lėšų trūkumo ar/ir mokymo prieinamumo teritorinių skirtumų įgyti aukštesnį profesinį išsilavinimą. Be to, nurodomos nekonkrečios priemonės, kaip pavyzdžiui: „parengti pasiūlymus dėl jaunimo teritorinio mobilumo“ ar „parengti priemones, suteikiančias moksleiviams ir studentams galimybę mokslo ir studijų metu įgyti darbinę praktiką“,⁵⁷ jos nenurodo, kaip tas bus padaryta, o tik pasako, kad to siekiama. Todėl čia greičiau yra tikslai, o ne priemonės. Nenuostabu, kodėl šių priemonių taip ir nepavyko įgyvendinti. Taigi, pirmiausia, norint sėkmingai spręsti jaunimo užimtumo problemas, būtina paruošti konkretesnę, detalesnę bei visapusiškesnę jaunimo užimtumo didinimo programą. Be to, ne mažiau svarbus yra tos programos praktinis įgyvendinimas. Kitaip tariant, nuo teorinių užimtumo problemos sprendimo pasiūlymų pereiti prie realių praktinių veiksmų.

Toliau, abiejų respondentų grupių nuomone, būtina įvykdyti bendrojo lavinimo reformą. Ji turi apimti tokių esminių veiksmų įgyvendinimą, kaip:

1. Darbo motyvacijos, kaip esminio bendrojo lavinimo veiksnio, įvedimas bei formavimas. Tai yra specialių kursų įvedimas pedagoginio proceso kontekste, siekiant, kad jau ankstyvame amžiuje būtų pastebėti vaikai, turintys mažesnę darbo/įsidarbinimo motyvaciją, ir atitinkamai su jais dirbama tam, kad neišeitų iš bendrojo lavinimo įstaigų

⁵⁵ LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.

⁵⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. LR Užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programos vykdymo ataskaita. Vilnius, 2005 [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?1474735888>.

⁵⁷ LR Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.

jaunuoliai abejingi užimtumui. Kaip pabrėžia tyrime dalyvavę jaunuoliai, ne mažiau svarbesnė yra ir pačių jaunų žmonių iniciatyva bei noras dirbti.

2. Gebėjimo mokytis, o ne mokyti, formavimas. Šiandieninėje informacinėje visuomenėje reikia formuoti vaiko sugebėjimą surast, atsirinkt bei analizuot informaciją, t.y. sugebėjimą mokytis. Mokymo funkcija turėtų pereiti į antrą planą.
3. Profesinio informavimo ir orientavimo veiklų plėtojimas bei tapimas ištisinės mokymo programos dalimi. Turi būti siekiama, kad kiekvienoj bendrojo lavinimo mokykloje būtų kryptingai, kokybiškai ir profesionaliai suteikiama informacija apie profesijos įgijimo galimybes, darbo rinkos pokyčius, perspektyvias specialybes ir pan. Be to, profesinis informavimas turi būti ne fragmentinis, o nuoseklus bei kryptingas procesas, t.y. integruotas į įvairias veiklas, padedant jaunuoliui atrast savo stipriąsias puses, pomėgius ir pan.

Taigi, bendrojo lavinimo reforma, susijusi su darbo motyvacijos, bendrųjų įgūdžių formavimu bei profesiniu informavimu bei orientavimu ankstyvame jaunuolio amžiuje, yra viena iš prevencinių jaunimo užimtumo skatinimo priemonių.

Be to, teikiant profesinio informavimo bei konsultavimo paslaugas būtina nuolatos peržiūrėti ir atnaujinti profesijų aprašus bei testus, atsižvelgiant į rinkos pokyčius, tam, kad jaunuolis įgytų darbo rinkos poreikius atitinkančią profesiją ir lengviau susirastų darbą. Taigi iš to išplaukia kita labai svarbi jaunimo užimtumo problemos sprendimo priemonė, kurią ypatingai akcentuoja jaunimo atsovai – tai profesijų paklausos ir pasiūlos darbo rinkoje sureguliuavimo mechanizmo sukūrimas.

Kita, ekspertų ir jaunimo pasiūlyta jaunimo nedarbo prevencinė priemonė – tai būtinybė išgyvendinti jaunimo patekimą į darbo rinką be profesinio pasirengimo. Tai reiškia, kad turi būti siekiama, kad kuo daugiau jaunų žmonių įgytų pagrindinį išsilavinimą ir profesiją nuoseklioje švietimo sistemoje. Tam, kad pasiekti šį tikslą, turi būti įgyvendinti anksčiau minėti dalykai: dirbama su jaunimo motyvacija bei moksleivių profesiniu orientavimu ir konsultavimu dar pagrindinėje bendrojo lavinimo pakopoje. Be to, turi būti išspręsta profesinio mokymosi prieinamumo problema dėl finansinių lėšų stygiaus bei teritorinių skirtumų. Ypač svarbu didinti aukštesniojo ir aukštojo mokymosi prieinamumą jaunimui iš šeimų, turinčių mažas pajamas bei gyvenančių rajonų centruose ar kaime. Tuo tikslu savivaldybėse galima būtų įsteigti fondus, teikiančius tikslinę finansinę pagalbą (apmokančius studijas, skiriančius stipendijas ir pan.) vaikams ir jaunimui iš socialiai remtinų šeimų. Reikėtų parengti teisinius aktus, pagal kuriuos jaunimas, baigęs studijas ir pasinaudojęs tokio fondo parama, tam tikram laikui (pvz., 3 metams) grįžtų į rajoną, jeigu jame būtų atitinkamos įsidarbinimo galimybės. Tokiu būdu išspręstų dvi problemas vienu metu: jaunimas įgytų profesiją ir įsitvirtintų darbo rinkoje, o regionai

būtų aprūpinti specialistais, kurių šiuo metu jiems stinga. Be to, būtų išspręsta ir skurdo plėtros bei socialinės atskirties didėjimo problema. T.y. jaunuolis iš socialiai remtinės šeimos įgytų galimybė siekti aukštesnio išsilavinimo ir nebūtų priverstas įstrigti toje pačioje socialinėje aplinkoje, kaip ir jo tėvai. Dar viena ekspertų pasiūlyta priemonė jaunuoliams iš nepasiturinčių šeimų įgyti aukštesnį išsilavinimą – tai dalyvavimas viešųjų darbų programose ir galimybė užsidirbti profesinėms studijoms.

Kita labai svarbi jaunimo integraciją į darbo rinką palengvinanti priemonė yra kokybiško praktinio parengimo užtikrinimas. Praktikos studijų metu organizavimo būtinybę pabrėžia tiek jaunimo atsovai, tiek ekspertai. Praktika palengvina jaunimo integraciją į darbo rinką, nes jos metu užmezgami ryšiai, įgyjama darbinė patirtis. Todėl darbo praktikos organizavimas įmonėje turėtų tapti viena iš pagrindinių darbdavių ir profesinio mokymo įstaigų (visų lygių) bendradarbiavimo formų. Be to, profesinio mokymo įstaigose turėtų būti numatytos lėšos profesinei praktikai įmonėse organizuoti. Šis finansinis mechanizmas reikalingas įmonės patirtoms išlaidoms dėl praktikos organizavimo kompensuoti, kad darbdavys būtų suinteresuotas suteikti praktikantui kokybišką profesinę praktiką. Taip pat, siekiant užtikrinti kokybišką praktinį pasirengimą, būtina gerinti teorinio ir praktinio mokymo bazę profesinio mokymo įstaigose, kad ji atitiktų darbo rinkos pokyčius. Be to, naudinga didinti trumpalaikių ar ne pilnos darbo dienos darbų populiarumą jaunimo tarpe, kurie būtų susiję su studijuojamu dalyku. Tai praverstų kaip profesinė praktika bei darbo patirtis vėliau pilnai integruojantis į darbo rinką.

Kita, daugumos tik ekspertų pasiūlyta jaunimo užimtumą skatinanti priemonė – finansinių mechanizmų darbdaviams, įdarbinusiems darbinę veiklą pradedanti jaunimą, numatymas. Tai galėtų būti mokesčių lengvatos ar kompensacijos, kas skatintų darbdavį rinktis jauną žmogų. Svarbu paminėti, kad Lietuvoje veikia tam tikras kompensavimo mechanizmas darbdaviams, įdarbinusiems jaunos, darbinę veiklą pradedančius žmones. Pirmus šešis mėnesius jaunuolis gauna minimalų atlyginimą, kurį moka valstybė, taigi darbdaviui yra atitinkamai kompensuojama. Tačiau šis mechanizmas yra taikomas tik darbo biržoje registruotiems jauniems bedarbiams. Tuo tarpu jaunimo atstovai akcentuoja darbdavių nuostatų apie jaunimą keitimo būtinybę, t.y. palankesnę darbdavių požiūrį į darbinę veiklą pradedanti jaunimą, mažesnę darbinės praktikos sureikšminimą, apskritai jaunimo, kaip svarbaus žmogiškojo kapitalo, vertės suvokimą bei jaunimo išsaugojimo Lietuvos darbo rinkoje būtinybę.

Minėtos, finansinių mechanizmų darbdaviams, įdarbinusiems jaunimą, sistemos trūkumą galėtų išspręsti kita ekspertų siūloma priemonė – tai pirmo įsidarbinimo rėmimo sustiprinimas. Tai reiškia, kad siūloma plėtoti tą valstybės gerovės modelį, kuriame būtų įteisintas valstybės įsipareigojimas garantuoti pirmą įdarbinimą visiems jaunuoliams, kurie savarankiškai nesugebėjo susirasti darbo. Tuo tarpu jaunimo atsovai pabrėžia poreikį ne tik garantuoti pirmą įsidarbinimą, bet užtikrinti įsidarbinimą

pagal įgytą specialybę. Šią problemą išspręstų, jau anksčiau minėtas – profesijų paklausos ir pasiūlos darbo rinkoje sureguliuavimas, o tai be abejo reikalauja glaudaus profesinio rengimo įstaigų ir darbdavių bendradarbiavimo bei pastovaus profesijų paklausos darbo rinkoje stebėjimo.

Dar viena, atskirai ekspertų pasiūlyta jaunimo užimtumo problemų sprendimo priemonė yra jaunimo teritorinio mobilumo skatinimas. Tuo tikslu turi būti didinamas darbo migracijos šalies viduje patrauklumas. Šiai politikai plėtoti Lietuvoje yra labai palanki terpė, kadangi atstumai Lietuvoje nedideli, todėl nereikėtų palikti nei įprastos gyvenamosios, nei socialinės aplinkos, nei šeimos ir pan. Gal būt reikėtų tik tam tikrų skatinamųjų priemonių, kaip pavyzdžiui kompensacijų už transporto išlaidas, sukūrimo. Tuo tarpu jaunimas apskritai siūlo didinti užimtumo patrauklumą Lietuvoje, t.y. sureguliuoti atlyginimų sistemą, kad atlyginimai priklausytų nuo išsilavinimo lygio bei užtikrintų normalius pragyvenimo standartus.

Be to, siekiant padėti jaunimui įsidarbinti, reikalinga plėtoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, t.y. kompleksinį jaunimo užimtumo problemų sprendimą, formuojant partnerių tinklus. Pavyzdžiui, jaunimo NVO galėtų sėkmingai teikti motyvavimo bei socialinių įgūdžių, aktyvumo bei atsakomybės ugdymo paslaugas; darbo birža – praktinių įsidarbinimo žinių suteikimą (darbo pokalbis, gyvenimo aprašymas ir pan.); tuo tarpu Jaunimo darbo centrai – ilgalaikio individualaus konsultavimo bei tarpininkavimo paslaugas ir pan. Tai ypatingai aktualu nekvalifikuoto ar probleminio jaunimo integravimui į darbo rinką. Paprastai šie žmonės neturi darbo motyvacijos, jiems trūksta socialinių ir bendrųjų įgūdžių, galiausiai jiems trūksta paprastos informacijos apie įsidarbinimo galimybes ar būdus. Todėl tik su specialių kompleksinių priemonių pagalba, bendradarbiaujant atitinkamoms institucijoms, šie asmenys gali būti integruoti į darbo rinką. Vystant jaunimo užimtumo tarnybų tinklą bei kokybišką tarpinstitucinį bendradarbiavimą, būtina paruošti atitinkamus specialistus konkrečiai darbui su jaunimu bei jų užimtumo problemomis. Be to, kaip nurodo jaunimo atsovai, yra svarbu didinti informacijos apie pastarųjų tarnybų veiklą bei teikiamas paslaugas sklaidą, t.y. lengvesnį informacijos prieinamumą.

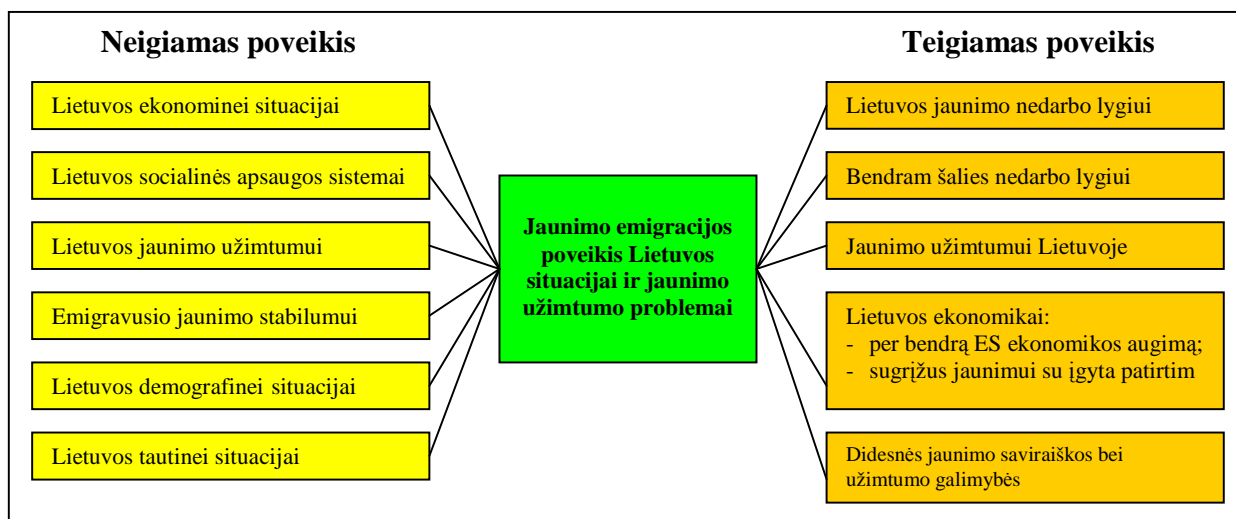
Šalia jau paminėtų priemonių, ekspertai išskiria ir jaunimo verslumo skatinimą, kuris Lietuvoje kol kas labai sunkiai juda į priekį. Tuo tikslu siūloma įvesti tam tikras mokesťines lengvatas, palengvintas paskolų įsigijimo sąlygas ar nemokamas konsultacijas, kaip pradėti savo verslą. Tokios priemonės pakankamai sėkmingai plėtojamos daugelyje ES šalių.

Be to, jaunimo atsovai akcentuoja, finansinių lėšų, skirtų jaunimo užimtumo problemoms spręsti, panaudojimo griežtos kontrolės įvedimo būtinybę. Tai, pasak jaunimo, padėtų sumažinti korupcijos lygį bei užtikrintų efektyvesnį finansinių lėšų panaudijimą, o tai atitinkamai skatintų spartesnį jaunimo užimtumo augimą.

Na ir galiausiai, siekiant išspręsti jaunimo užimtumo problemas, būtina atkreipti dėmesį į jaunimo migracijos keliamas problemas ir susirūpinti jų sprendimo politika bei priemonėmis. Šis klausimas kaip tik ir bus analizuojamas kituose dviejuose šios dalies skyriuose.

3.2.8. Jaunimo emigracijos poveikis Lietuvos situacijai bei jaunimo užimtumui

Lietuvai įstojus į ES ir atsivėrus vidinėms sienoms, ypatingai padidėjo jaunų žmonių emigracija į kitas šalis darbui bei studijoms. Šio reiškinio poveikis jaunimo užimtumo problemai ir apskritai bendrai šalies situacijai yra dvejopas: vertinant iš šalies perspektyvų - daugiau neigiamas; iš jaunimo pozicijų - daugiau teigiamas (žr. 13 paveikslą).

13 pav. Jaunimo emigracijos poveikis Lietuvos situacijai ir jaunimo užimtumo problemai

Pirmiausiai, padidėjusi jaunimo emigracija neigiamai veikia šalies ekonominę būklę. Tai pasireiškia per darbo jėgos trūkumą, ypatingai kvalifikuotos darbo jėgos, nes kaip rodo statistiniai duomenys iš Lietuvos išvažiuoja jauniausi ir labiausiai išsilavinę žmonės (lyginant su kitom šalim, iš kurių taip pat emigruojama). Taigi, dėl migracijos atsiranda ir kita, ypatingai Lietuvai aktuali, tai „protų nutekėjimo“ problema. Na o visa tai atitinkamai neigiamai veikia šalies ekonominę situaciją. Visų pirma dėl kvalifikuoto/išsilavinusio jaunimo emigracijos valstybė praranda investicijas į tų jaunų žmonių išsilavinimą. Toliau, dėl kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo Lietuva nesukuria tokio bendro vidaus produkto, kokį galėtų sukurti. Be to, trūksta darbo jėgos gamybai aptarnauti. Taigi atitinkamai tai neigiamai atsiliepia šalies ekonomikos augimo tempams. Be to, šalis praranda mokesčius į šalies

biudžetą, todėl trūksta lėšų biudžetui suformuoti, galiausiai socialinės apsaugos sistemai finansuoti ir pan.

Toliau tyrimo dalyviai išskiria socialinės apsaugos lygmenį, kur dėl jaunimo emigracijos taip pat patiriami dideli nuostoliai. Visuomenė senėja, todėl didėja socialinė našta dirbančiųjų kartai. Tuo tarpu nesibaigianti jaunimo emigracija dar labiau mažina darbingų žmonių skaičių Lietuvoje. Atitinkamai, tolimesnė jaunimo emigracija iš Lietuvos gali sukelti ypatingai sudėtingą padėtį Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje: likusi šalyje dirbančioji karta gali tapti nepajėgi finansuoti socialinę apsaugos sistemą. Tokiu atveju tai neigiamai atsilieptų tiek jau darbo rinkoje nedalyvaujantiems gyventojams (ypatingai mažos pensijos); tiek dalyvaujantiems (nepakeliama mokesčių našta).

Kita sritis, kurioje, pasak abiejų respondentų grupių, pastebimas neigiamas jaunimo emigracijos poveikis – tai jaunimo užimtumas. Akivaizdu, kad jaunimo emigracija nedidina jaunimo užimtumo rodiklių Lietuvoje. Tačiau iš kitos pusės jaunimas integruojasi į darbo rinką kitose šalyse. Problema yra ta, kad paprastai emigravęs jaunimas užsienio šalyse dirba mažiau kvalifikuotus darbus, taigi nepanaudoja savo profesinio potencialo, žinių ir įgūdžių, bei praranda galimybę įsitvirtinti Lietuvos darbo rinkoje. Be to, emigracijoje sunkiau pasiekiamas profesinis augimas, sudėtingiau dalyvauti kvalifikacijos kursuose ir kilti karjeros laiptais. Nepaisant plačiai deklaruojamų lygybės teisių, emigrantui svečioje šalyje reikia įdėti daug daugiau pastangų nei vietiniui gyventojui, norint įsitvirtinti bei kažką pasiekti darbo rinkoje. Be abejo, yra jaunų žmonių, kurie emigravę įsidarbinimo pagal specialybę, jie tobulėja, auga jų pajamos, tačiau tokio jaunimo dalis yra labai maža.

Be to, ekspertai dar pabrėžia emigracijos poveikį apskritai jauno žmogaus stabilumui, t.y. svetima kultūra, socialinių santykių bei gyvenamosios vietos nepatovumas, socialinio tinklo nebuvimas ir pan. Todėl atsiranda adaptacijos problemos: tiek išvykus į naują šalį, tiek su grįžus atgal į Lietuvą.

Toliau, ekspertai įvardina neigiamą poveikį šalies demografiniai situacijai. Emigruojant jaunimui iš Lietuvos, mažėja šalies gyventojų skaičius. Skaudžiausia, kad iš Lietuvos išvyksta, kaip jau buvo minėta, faktiškai jauniausi ir labiausiai išsilavinę. Tai reiškia, kad Lietuva praranda daugiausiai: jauni, reiškia nėra sukūrę šeimų, todėl mažesnė tikimybė, kad sugrįš. Be to, Lietuvoje mažėja gimstamumas, nes nėra jaunų žmonių. Taigi, prarandamas jaunimas, atitinkami prarandami vaikai, nes jeigu šeimos kuriamos kitur, gimę vaikai jau adaptuojasi toje aplinkoje, todėl sugrįžti yra labai sunku. Taigi, dėl padidėjusios jaunimo emigracijos patiriami dideli demografiniai nuostoliai, kurie neigiamai atsiliepia ekonominiam bei socialiniam šalies stabilumui, visuotinės gerovės augimui. Tačiau svarbiausia, kad yra prarandamas pats žmogus.

Paskutinė, ekspertų paminėta sritis – tai jaunimo emigracijos neigiamas poveikis šalies tautiškumui, kadangi prarandamos vertybės, patriotizmo nuostatos, nacionalinio intereso reprezentacija. Taigi, emigruojant jaunimui iš Lietuvos iškyla grėsmė šalies tautiniam bei politiniam stabilumui.

Iš kitos pusės, jaunimo emigracija turi ir teigiamą poveikį. Pirmiausiai jaunimo emigracija, suformavusi darbo jėgos trūkumą, sumažino įtampą šalies darbo rinkoje. Kitaip tariant, emigravę užleido savo darbo vietas bedarbiams, bei iš kitos pusės paskatino aktyviau dalyvauti darbo rinkoje tuos gyventojus, kurie negali ar neturi galimybių emigruoti. Taigi jaunimo emigracija sumažino ne tik jaunimo nedarbo rodiklius, bet ir bendrą šalies nedarbą. Atitinkamai sumažino jaunimo nedarbo problemos aktualumą. Be to, esant darbo jėgos trūkumui Lietuvoje, likusiam šalyje jaunimui atsirado didesnės įsidarbinimo galimybės. Šalia to, jeigu emigravęs jaunimas sugrįš, užsienyje įgijęs naudingos ir naujos patirties, kurios negalėjo įgyti Lietuvoje, tai tik teigiamai atsilieps šalies ekonomikai.

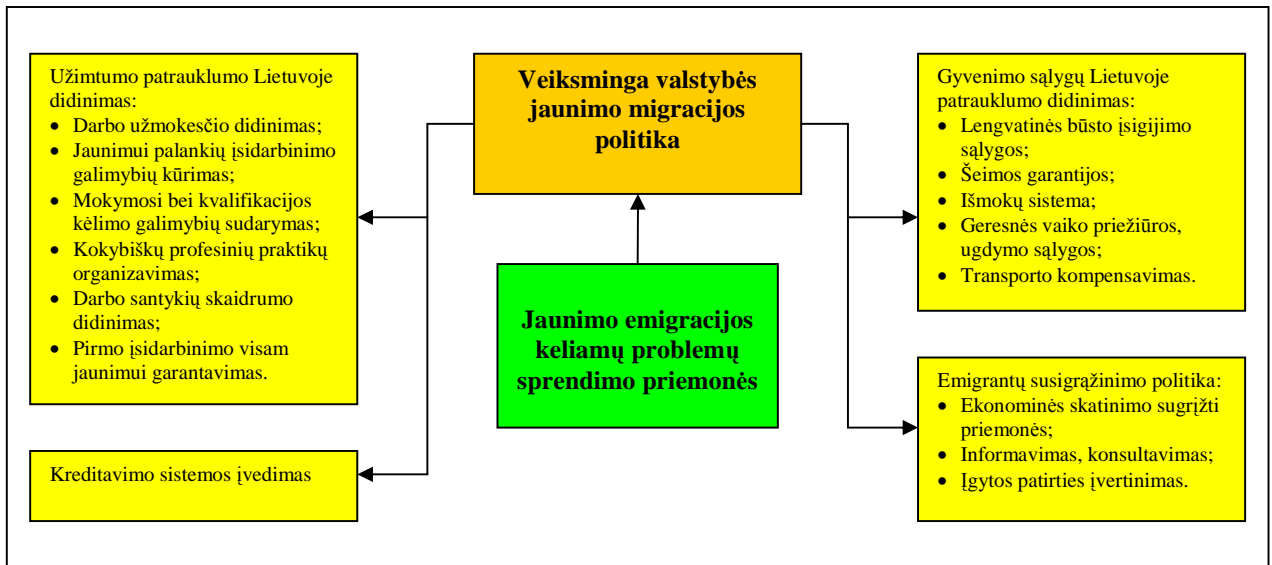
Taip pat, svarbu pažymėti, kad Lietuvos jaunimas, išvažiuodamas į kitas ES šalis, savo darbo potencialą panaudoja efektyviau. Kadangi dirbant užsienyje, už tą patį darbą, kurį dirbtų Lietuvoje, asmuo gauna žymiai didesnę atlyginimą, taigi formaliai sukuria daugiau turto. Taigi, žiūrint iš ES perspektyvos, tai skatintinas reiškinys, nes didėja bendras visos ES vidaus produktas. Kadangi Lietuva taip pat yra ES dalis, tai formaliai tai yra naudinga ir Lietuvai. Tačiau faktiškai Lietuvos nacionaliniai interesai dėl jaunimo emigracijos tik nukenčia.

Be to, jaunimo atstovai, kalbant apie emigracijos poveikį jaunimo užimtumui, akcentuoja padidėjusias jaunimo užimtumo bei studijavimo galimybes. Daugelis jaunimo atsovų, žvelgdami iš savo perspektyvų pozicijos, teigiamai vertina galimybę legaliai emigruoti į kitas ES šalis, nes tai jie išvelgia kaip išeitį, nepavykus įstoti į aukštąją mokyklą ar sėkmingai įsidarbinti Lietuvoje. Šalia to, jaunimas pabrėžia atsiradusias didesnes savo potencialo panaudojimo, saviraiškos bei naujos patirties įgyjimo galimybes. Galiausiai jaunimo atstovų nuomone, kitose ES šalyse yra didesnės verslumo galimybės, t.y. jaunimui, turinčiam gerų idėjų bei noro, yra sudaromos visos sąlygos plėtoti savo verslą, suteikima reikalinga pagalba ir pan.

Taigi apibendrinant respondentų nuomonę apie jaunimo emigracijos poveikį užimtumo ir apskritai šalies situacijai, akivaizdu, kad jaunimas pastarąjį reiškinį vertina daugiau pozityviai, akcentuodami atsiradusias didesnes savirealizacijos bei užimtumo galimybes. Tuo tarpu ekspertai, šį reiškinį vertindami daugiau iš Lietuvos pozicijos perspektyvų, labiau išvelgia neigiamus dalykus, t.y. didėjančią socialinę naštą, mažėjančius ekonomikos augimo tempus ateities perspektyvoje, demografinius praradimus bei politinį nestabilumą.

3.2.9. Jaunimo emigracijos keliamų problemų sprendimo politika bei priemonės

Atsižvelgiant į didėjantį jaunimo emigracijos problemoms aktualumą ir jos poveikį šalies būklei yra būtina imtis ryžtingų priemonių šiam reiškiniui sustabdyti. Taigi ekspertai ir jaunimo atstovai siūlo įvairaus pobūdžio priemones, kurios galėtų padėti išspręsti minėtas problemas (žr. 14 paveikslą).

14 pav. Jaunimo emigracijos keliamų problemų sprendimo priemonių sistema

Pirmiausiai, tiek jaunimo, tiek ekspertų nuomone yra būtina, kad pati valstybė atkreiptų dėmesį į jaunimo emigracijos keliamas problemas, ypač jaunųjų specialistų netekimą, ir imtųsi veiksmingos politikos, t.y. valstybinio masto sprendimų būtinybė. Kol kas Lietuva nėra sukūrusi jokios politikos, tuo labiau konkrečių priemonių, pastarajai problemai spręsti.

Kaip pabrėžia abi respondentų grupės, pagrindinė jaunimo migracijos keliamų problemų sprendimo priemonė būtų fiskalinės politikos priemonės. Viena iš jų – Lietuvos darbo vietų patrauklumo didinimas. O tai atitinkamai yra palankių sąlygų jaunam žmogui įsidarbinti kūrimas, vidutinio darbo užmokesčio didinimas, galimybių mokytis ir kelti kvalifikaciją sudarymas. Taip pat labai svarbus veiksnys – darbo santykių skaidrumo didinimas, t.y. aiškios karjeros kilimo galimybės, darbo sąlygos, socialinės apsaugos grantijos ir pan.

Kalbant apie jaunų žmonių įsidarbinimo galimybių didinimą, svarbu organizuoti kokybiškas bei geresnes perspektyvas užtikrinančias praktikas. Pavyzdžiui, organizuojant praktikas, jaunimui sudaroma galimybė užmegzti santykius su būsimu darbdaviu ir pelnyti jo palankumą, atitinkamai

darbdaviui – geriau pažint jauną žmogų, o pasibaigus praktikai, įdarbinti ir pasiūlyti aukštesnį atlyginimą. Tokiu būdu, jaunimas matytų aiškesnę perspektyvą pasilikti ir dirbti Lietuvoje.

Kita priemonė, jau minėta anksčiau, būtų pirmo įsidarbinimo garantijų visam jaunimui užtikrinimas. Ši priemonė sumažintų emigracijos srautus, nes jaunimas būtų garantuotas dėl savo perspektyvų integruotis į darbo rinką Lietuvoje.

Toliau respondentai išskiria netiesiogines paskatas, kaip gyvenimo sąlygų Lietuvoje patrauklumo didinimas. Tai būtų lengvesnės būsto įsigijimo sąlygos, šeimos garantijos, įvairios išmokos, geresnės gimdymo, vaikų priežiūros, ugdymo sąlygos, transporto kompensavimas (jeigu šeima gyvena rajono centre ar kaime) ir pan.

Kita svarbi, ekspertų pasiūlyta, priemonė – kreditavimo sistemos įvedimas. Ši priemonė išspręstų keletą problemų iš karto. Visų pirma būtų pristabdyta kvalifikuoto jaunimo emigracija. Kadangi jaunimas, įgijęs išsilavinimą Lietuvoje už valstybės lėšas, būtų priverstas tam tikrą laiką atidirbti Lietuvos darbdaviui, arba gražinti valstybei skolą pinigais. Taigi Lietuva jau nebeprarastų investicijų į jauno žmogaus išsilavinimą. Taip pat iš to laimėtų ir Lietuvos ekonomika, nes kvalifikuotas jaunimas liktų šalyje. Kita vertus, šią priemonę reikėtų taikyti labai lanksčiai, kad nepažeisti žmogaus laisvių bei teisių. Tačiau jaunimas yra gana neigiamai nusiteikęs kreditavimo sistemos atžviغيu. Jų nuomone, tai būtų jų teisių suvaržymas bei pririšimas. Be to, jų manymu, tai neišspręstų jaunimo emigracijos problemos, nes jaunimas sugebėtų apeiti šią priemonę, o tai tik dar labiau pablogintų Lietuvos padėtį. Vienintelę kreditavimo sistemos išimtį, kurią palaiko jaunimo atsovai, tai galimybė neturintiems pajamų asmenims įgyti išsilavinimą.

Kol kas kreditavimo sistemos įvedimo galimybė yra tik idėjų lygmenyje. Be abejo, tai būtų labai drastiška priemonė, kadangi iš dalies prieštarautų ES nuostatoms, tačiau pakankamai veiksminga ir naudinga Lietuvos nacionaliniams interesams. Be to, galimi įvairūs sprendimai, atsižvelgiant į konkretų atvejį bei taikant lanksčią sistemą.

Na ir paskutinė, ekspertų išskirta, priemonė yra emigrantų sugražinimo skatinimo politikos būtinumas. Yra numatyta, kad iš ES struktūrinių fondų bus skiriamos lėšos emigrantų susigrąžinimui į Lietuvą. Deja, tos priemonės yra informavimas bei konsultavimas, nors pagrindinė skatinamoji priemonė turėtų būti ekonominė, t.y. visos prieš tai minėtos priemonės: tiek užimtumo patrauklumo Lietuvoje didinimas, tiek gyvenimo sąlygų gerinimas ir pan. Jaunimo nuomone, bandymas informavimo bei konsultavimo priemonėmis susigrąžinti emigravusį jaunimą, yra pinigų ir laiko švaistymas. Jų nuomone, informavimas bei konsultavimas yra būtinas būsimiems potencialiems emigrantams sulaikyti, o ne išvykusiems susigrąžinti. Be to, jaunimo nuomone, vienas iš galimų būdų

susigrąžinti emigravusius – užsienyje įgytos patirties įvertinimas bei panaudojimo galimybė Lietuvos darbo rinkoje.

Pastaruoju metu Lietuvoje yra baigimas kurti ekonominės migracijos valdymo strategijos projektas, kuriame taip pat kalbama apie būtinybę susigrąžinti emigravusius. Kaip pagrindinė priemonė yra numatomas informavimo bei konsultavimo centrų kūrimas, kurie padėtų palaikyti ryšius su išvykusiais, juos informuotų ir pagelbėtų grįžti, jeigu jie to norėtų.⁵⁸ Tačiau yra labai abejotina, ar pavyks parsivilioti atgal į Lietuvą išvykusius vien tik informavimo priemonėmis. Juk pirmiausia turėtume pradėti nuo atlyginimų didinimo bei darbo sąlygų gerinimo. Be to, jau atvirai kalbama apie Lietuvos darbo rinkos užpildymą imigrantais iš trečiųjų šalių. Jau šiuo metu darbo leidimų išdavimas trečiųjų šalių darbuotojams yra maksimaliai supaprastintas. Be to, yra ieškoma būdų, kaip dar labiau palengvinti jų patekimą į Lietuvos darbo rinką. Ateityje yra netgi numatyta, kad darbo birža turėtų pradėti teikti naują paslaugą – darbuotojų iš trečiųjų šalių paiešką.⁵⁹

Deja, visos šios priemonės nėra orientuotos į jaunų žmonių išlaikymą Lietuvos darbo rinkoje, o tai be abejojama atsilies jaunimo užimtumo situacijai.

3.2.10. Lietuvos jaunimo užimtumo tendencijos ES

Apibendrinus ekspertų nuomonę apie jaunimo užimtumo tendencijas ES, išryškėja du galimi jaunimo užimtumo perspektyvų scenarijai: optimistinis bei pesimistinis.

Optimistinis scenarijus numato teigiamas Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvas:

- Gerėjanti jaunimo padėtis darbo rinkoje;
- Didėjančios investicijos į jaunimo profesinio rengimo kokybę;
- Didėjantys jaunimo užimtumo rodikliai;
- Pristabdyti jaunimo emigracijos tempai;
- Užimtumo ir gyvenimo sąlygų Lietuvoje patrauklumo augimas ir pan.

Tuo tarpu pesimistinis scenarijus numato neigiamas jaunimo užimtumo perspektyvas:

- Nepakankamas dėmesys jaunimo užimtumo skatinimo priemonėms;
- Negerėjantys jaunimo užimtumo rodikliai;
- Užimtumo bei gyvenimo sąlygų Lietuvoje patrauklumo nedidėjimas;
- Tebesitęsianti jaunimo emigracija į kitas ES šalis;

⁵⁸ R. Rutkauskaitė. Migracijos teigiamybė ir grėsmės//Verslo žinios, 2001 gruod. 4, Nr. 234. P. 11.

⁵⁹ Ten pat.

- Darbo jėgos trūkumo kompensavimas imigrantais iš trečiųjų šalių ir pan.

Kuris iš šių minėtų scenarijų išsipildys, priklauso nuo to, kurių veiksmų – destruktivių ar konstruktyvių – augimo tempai bus spartesni. Pavyzdžiui, jei greičiau bus vykdoma konstruktyvi jaunimo užimtumo politika, t.y. pakankamai sparčiai įgyvendinamos ankstesniuose skyriuose aptartos jaunimo užimtumo problemų sprendimo priemonės, tokiu atveju nusimato optimistinės perspektyvos. Tačiau, jei ir toliau nebus kreipiamas dėmesys į jaunimo emigraciją, t.y. nebus reguliuojamas laisvas jaunimo judėjimas; nebus investuojama į užimtumo patrauklumo didinimą Lietuvoje, į profesinio rengimo kokybę ir pan., tikėtina, kad išsipildys pesimistinio scenarijaus prognozė.

Kol kas, apibendrinus ekspertų ir jaunimo nuomonę, Lietuvoje destruktivus prieaugis yra spartesnis, t.y. visiškai neinvestuojama į jaunimo emigracijos politiką, o jaunimo užimtumo skatinimo priemonės yra vykdomos labai lėtais tempais. Be to, dėl pasaulinės globalizacijos ir gausaus lietuvių emigrantų skaičiaus kitose šalyse, mažėja stresas dėl išvykimo sukeliančių veiksmų įtaka. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad mažėja „kultūrinio šoko“ tikimybė, tuo tarpu ne itin sparčiai didėja užimtumo bei gyvenimo sąlygų patrauklumas, yra vis sunkiau išlaikyti jauną išsilavinusį žmogų Lietuvoje, kuomet jis turi daug šansų susirasti jam tinkamą darbą kitoje šalyje ir už jį gauti žymiai didesnę atlyginimą. Nepaisant to, kad visi tyrime dalyvavę jaunuoliai jaučia tam tikrus patriotinius jausmus Lietuvai ir esant geresnėms sąlygoms nedvejodami pasiliktų Lietuvoje, šiuo metu didesnes karjeros perspektyvas išvelgia kitose ES šalyse. Be to, kvalifikuoto jaunimo emigracijos srautus galintis sumažinti kreditavimo sistemos Lietuvoje įvedimas yra labai mažai tikėtinas, nes egzistuoja tik politinių idėjų lygmenyje. Todėl šiuo metu yra labiau tikėtina pesimistinė jaunimo užimtumo perspektyvų prognozė. Ją patvirtina Darbo ir socialinių tyrimo instituto pristatyto tyrimo rodikliai,⁶⁰ kurie rodo, kad jaunimo užimtumo lygis iki 2009 metų tik mažės (žr. 1 lentelę).

Deja, išsipildžius pesimistiniam scenarijui, jaunimo situacija Lietuvos darbo rinkoje nusimato pakankamai sudėtinga. Tai reiškia, kad nebus pakankamai investuojama į jaunimo užimtumo patrauklumo didinimą Lietuvoje, todėl jaunimas ir toliau migruos. Tuo tarpu susidaręs darbo jėgos trūkumas bus užpildytas imigrantais iš trečiųjų šalių. Tokiu atveju nebus plėtojami jaunimo užimtumą skatinantys projektai, nes bus stengiamasi išlaikyti žemesnį darbo atlyginimą šalyje, pritraukiant darbo jėgą iš šalių, kur darbo užmokestis yra dar žemesnis. Visa tai neigiamai atsilieptų jaunimo užimtumo perspektyvoms, be to ateityje sukeltų dar rimtesnių problemų. Pavyzdžiui, gali iškilti rimtų politinių bei tautinių konfliktų dėl tautinių santykių kaitos, nes imigrantai gali pradėti reikalauti tam tikrų teisių ir pan.

⁶⁰ Gruževskis B., ir kt. Pagrindinių gyventojų užimtumo ir nedarbo rodiklių prognozė 2003-2009 m. (ataskaita Lietuvos darbo biržai). Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2003.

Tačiau ne visi ekspertai bei jaunuoliai nusiteikę pesimistiškai. Kai kurių jų nuomone, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje ekonomika auga pakankamai dideliais tempais, yra tikėtina, kad didės ir užimtumo patrauklumas mūsų šalyje. Jeigu ekonominis augimas ir toliau išlaikys aukštą tempą, bus pakankamas biudžetas, tokiu būdu bus galimybės investuoti daugiau lėšų į prioritetines jaunimo užimtumo skatinimo sritis. Be to, jei augs šalies ekonomika, atitinkamai didės ir vidutinis darbo užmokestis, gerės gyvenimo sąlygos, taigi didės ir Lietuvos darbo rinkos patrauklumas jauniems žmonėms. Iš kitos pusės dabartinis kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas šalyje yra palanki situacija jaunimui įsidarbinti, nes darbdaviai yra daug palankiau nusiteikę jaunimo atžvilgiu. Todėl reikia tik mokėti ir norėti susiklosčiusia padėtimi pasinaudoti.

Kalbant apie Lietuvos jaunimo padėtį kitų ES šalių darbo rinkose, ekspertų nuomone, ji taip pat turėtų gerėti. Nors ekspertai ir neturėjo tikslių duomenų apie Lietuvos jaunimo situaciją kitose ES šalyse, tačiau jų manymu pastaraisiais metais vis daugiau jų įgyja galimybę užimti geresnes darbo vietas. Ši tendencija aiškinama tuo, kad jaunimas išvykęs prieš keletą metų ir dirbęs tą laiką mažiau kvalifikuotus darbus, atitinkami įgijęs tam tikrą patirtį, dabar jau gali pretenduoti į aukštesnes pozicijas. Be to, šie asmenys, jau įgiję tam tikrą fizinį pagrindą (užsidirbę pinigų), vis labiau pradeda rūpintis savirealizacijos galimybėmis, todėl jau nebesitenkina bet koku pasitaikančiu darbu.

Šalia viso to, kaip jau buvo minėta anksčiau, Lietuvai tapus ES nare, Lietuvos jaunimui atsivėrė didesnės savirealizacijos galimybės. Kadangi neradęs savo nišos Lietuvos darbo rinkoje, jaunimas gali laisvai judėti visoje ES ir įsitvirtinti kitų šalių darbo rinkose.

Taigi, apibendrinant Lietuvos jaunimo užimtumo tendencijas ES, galimos tiek pesimistinės, tiek optimistinės prognozės, priklausomai nuo to, kokių veiksmų imsisi Lietuvos politinis lygmuo bei kaip sparčiai augs Lietuvos ekonomika.

IŠVADOS

Šiame darbe buvo atlikta jaunimo situacijos darbo rinkoje analizė, išnagrinėtos ES ir Lietuvos užimtumo politikos bei programos ir siekiant giliau pažvelgti į jaunimo užimtumo problemas bei numatyti jaunimo užimtumo situacijos perspektyvas vieningoje ES darbo rinkoje, atliktas kokybinis ekspertų ir jaunimo interviu. Visa tai leido suformuluoti tokias pagrindines šio darbo išvadas:

1. Jaunimo užimtumo problema tebėra aktuali tiek Lietuvos, tiek ES mastu. Nors jaunimo nedarbo lygis ir mažėja, tačiau jis išlieka beveik du kartus didesnis už bendrą nedarbo lygį. Be to, Lietuvos jaunimo užimtumo problemos sudėtingumas pasižymi dar ir tuo, kad šios amžiaus grupės asmenų užimtumo lygis pastoviai mažėja (prognozuojama, kad ir toliau mažės). Todėl hipotezė, kad Lietuvai įstojus į ES jaunimo nedarbo lygis mažėja, nors užimtumas nedidėja, pasitvirtino.
2. Jaunimo užimtumo problemos reikšmingumą pabrėžia ir tai, kad jaunimo užimtumas tapo vienu iš prioritetinių ES užimtumo politikos uždavinių ir imtas spresti bendromis ES pastangomis. Lietuvos nacionalinėje užimtumo didinimo programoje jaunimui taip pat skiriama reikšminga vieta, numatomi papildomi jaunimo užimtumo skatinimo tikslai ir priemonės jiems pasiekti.
3. Kokybinio tyrimo rezultatai parodė, kad abi respondentų grupės pagrindinėmis jaunimo nedarbo priežastimis nurodo darbo patirties ir darbo motyvacijos trūkumą, struktūrinį jaunimo nedarbą bei mokymo bazės neatitikimą darbo rinkos poreikiams. Tuo tarpu ekspertų sureikšmintas profesinis pasirengimas, jaunimo nuomone praranda įtaką darbinantis.
4. Tiek ekspertų, tiek jaunimo nuomone, didžiausią poveikį neigiamiems jaunimo užimtumo rodikliams turi jaunimo emigracija. Be to, ekspertai dar pabrėžia dėjančią besimokančių/studijuojančių skaičiaus bei edukacinio laikotarpio trukmės įtaką užimtumo rodikliams, kas jaunimo požiūri apskritai jokios įtakos neturi. Anaiptol, kaip teigia jaunimo atstovai, didžioji dalis studijuojančių tuo pat metu dar ir dirba.
5. Tyrimo duomenys leidžia daryti išvadą, kad jaunimą sudarančių asmenų grupės viršutinės amžiaus ribos padidinimas, sumažintų šios amžiaus grupės asmenų nedarbo rodiklius, atitinkamai ir problemos aktualumą. Be to, jaunimo amžiaus ribų padidinimas yra būtinas dėl akivaizdžių pokyčių jaunų žmonių gyvenime, t.y. jaunimo kategoriją apibrėžiantys veiksniai yra pasiekiami vis vėlesniame amžiuje.
6. Ekspertai pabrėžia, kad ES politikos poveikis Lietuvos jaunimo užimtumo problemai yra labai reikšmingas ir daugiausiai teigiamas: tai atsispindi politiniame, socialinės apsaugos,

ekonominiame, laisvo judėjimo, kvalifikacijų pripažinimo ir instituciniame lygmenyse. Tuo tarpu jaunimo informuotumas apie ES poveikį jaunimo užimtumo problemai yra gerokai mažesnis. Taigi, ši tendencija leidžia manyti, kad deklaruojamas ES poveikis jaunimo užimtumui egzistuoja daugiausiai tik formaliam lygyje ir tikslinės grupės praktiškai nepasiekia.

7. Nors ekspertai sutaria, kad ES politika yra palanki jaunimo užimtumui daugelyje sričių, tačiau kol kas jos veiksmingumas nacionaliniame lygmenyje yra sunkiai „apčiuopiamas“. Lietuvoje didžioji dalis jaunimo užimtumo skatinimo politikų bei priemonių yra įgyvendinamos nekryptingai arba pernelyg lėtais tempais. Be to, daugeliu atvejų užmirštama kokybė. Apskritai, pats jaunimas realių pokyčių Lietuvai tapus ES nare nepajuto. Todėl hipotezė, kad Lietuvos jaunimo užimtumo problemos sprendžiamos nepakankamai veiksmingai bei kryptingai, pasitvirtino.
8. Ekspertai ir jaunimas įvardija gausybę sunkumų, aptinkamų visuose lygiuose, su kuriais susiduria Lietuva sprendama jaunimo užimtumo problemas: pradedant veiksmingos politikos bei finansinių išteklių trūkumu, baigiant visuomenės požiūrio problema. Atitinkami įveikti šiems sunkumams pirmiausiai abi respondentų grupės siūlo sukurti kokybiškai parengtą, veiksmingą bei kryptingą jaunimo užimtumo didinimo strategiją, kuri apimtų visus problemos aspektus, bei žymiai didesnę dėmesį skirti prevencinėms priemonėms.
9. Ypatingas valstybės dėmesys turi būti skiriamas migracijos politikai, kadangi dėl padidėjusio jaunimo emigracijos, Lietuva patiria daugybę nuostolių: neigimas poveikis jaučiamas ekonominiame, socialinės apsaugos, užimtumo sektoriuose, be to nukenčia Lietuvos demografinė bei tautinė padėtis.
10. Jaunimo emigracijos problemoms spręsti būtina sukurti jaunimo interesus tenkinančią migracijos politiką bei didinti užimtumo bei gyvenimo Lietuvoje patrauklumą.
11. Apibendrinant jaunimo užimtumo ateities perspektyvas ES, tiek ekspertai, tiek jaunimo atstovai išskiria du galimus scenarijus: optimistinį bei pesimistinį. Kuris iš šių scenarijų išsipildys, priklauso nuo to, kurių veiksnių – destruktivių ar konstruktyvių – prieaugis bus spartesnis. Kol kas Lietuvoje destruktivus prieaugis yra greitesnis, t.y. visiškai neinvestuojama į jaunimo emigracijos politiką, o jaunimo užimtumo skatinimo priemonės yra vykdomos labai lėtais tempais. Be to, yra planuojama darbo jėgos trūkumą kompensuoti emigrantais iš trečiųjų šalių, vietoj to, kad investuoti į jaunimo užimtumo skatinimą. Tai atitinkamai yra labai nepalanki politika jaunimo užimtumo perspektyvų atžvilgiu. Todėl laikantis pesimistinio scenarijaus prognozės, hipotezė, kad Lietuvos jaunimo užimtumo perspektyvos ES yra daugiau teigiamos nei neigiamos, nepasitvirtino.

12. Be to, apibendrinus ekspertų ir jaunimo pasiūlymus dėl jaunimo užimtumo problemų sprendimo, buvo sudarytos jaunimo užimtumo problemų sprendimo būdų bei jaunimo migracijos politikos priemonių sistemos, kurias tikslinga būtų panaudoti ar į jas atsižvelgti formuojant jaunimo užimtumo didinimo strategiją bei migracijos politiką.

LITERATŪRA

1. Ališauskienė R., Žilinskienė L. Jaunimas ir visuomenė [žiūrėta 2007 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/old/old/Bendr_info/statistika/pranesimas2001/s_p2001_1.htm.
2. Dromantienė L. Užimtumo politika – socialinis garantas Europos Sąjungoje // Socialinis darbas. 2002, Nr.1(1).
3. Global employment trends for youth. Geneva: International Labour Office, 2004 [žiūrėta 2007 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/getyen.pdfbcsi_scan_B52DDB80311C2786=0&bcsi_scan_filename=getyen.pdf.
4. European Commission. *Employment in Europe 2001 – recent trends and prospects*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Commission, 2001.
5. Europos Komisijos Baltoji knyga. Naujas postūmis Europos jaunimui [žiūrėta 2006 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.
6. Europos Tarybos jaunimo paktas [žiūrėta 2006 m. birželio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vjrt.lt/lt/politika/es>.
7. Europos užimtumo ir socialinė politika: politika žmonėms // Europos Komisija. Švietimo ir kultūros generalinis direktoratas. Vilnius: Alora, 2001.
8. Gruževskis B., Blažienė I. Lankstumas ir saugumas darbo rinkoje. Lietuvos patirtis. Budapeštas: Tarptautinis darbo biuras, 2005.
9. Gruževskis B., ir kt. Pagrindinių gyventojų užimtumo ir nedarbo rodiklių prognozė 2003-2009 m. (ataskaita Lietuvos darbo biržai). Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2003.
10. Gruževskis B., Okunevičiūtė–Neverauskienė L. Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2005.
11. Heinz, W. R. Youth transitions and employment in Germany// *International Social Science Journal*, 2000, 52 (Issue 164), P. 162-172.
12. Jaunimo situacijos tyrimas. Vilnius: RAIT tyrimai, 2004 [žiūrėta 2006 m. birželio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas.
13. Youth employment. World youth report, 2003 [žiūrėta 2006m. gruodžio 20d.]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/esasocdev/unyindocumentsch02.pdf>.
14. Youth programme [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 6 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/youth/program/index_en.html.

15. Lietuvos darbo biržos metinės ataskaitos [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm.
16. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
17. Lietuvos Respublika. Europos Bendrijų Iniciatyvos EQUAL Bendrasis Programavimo Dokumentas 2004 – 2006. Vilnius, 2003 [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 20 dieną]. Prieiga per internetą: http://www.stopdiscrimination.info/fileadmin/pdfs/Nationale_Inhalte/Lithuania/Documents/EQUAL_bpd.pdf.
18. Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 119 – 5406.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimas Nr. 529. „Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo 2001–2004 metų programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2001, Nr. 40-1404.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138 “Dėl asmenų iki 18 metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybės dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos” // Valstybės žinios. 2003, Nr. 13-502.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 metų „Nacionalinės investicijų skatinimo programos“ projektas [žiūrėta 2006 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ukmin.lt/lt/dokumentai/aktai/doc/Invest-nac-programa6.doc>.
22. Mokinių ir studentų, įgijusių išsilavinimą, skaičius [žiūrėta 2006 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1898>.
23. Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo bei skatinimo ir organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas. Vilnius: SPINTER tyrimai, 2005 [žiūrėta 2006 m. birželio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.jrd.lt/lt/tyrimai/situacijos_tyrimas.
24. Pagrindiniai gyventojų užimtumo rodikliai 2006 m. [žiūrėta 2007 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/new/?id=1896>.
25. Rutkauskaitė, R. Migracijos teigiamybė ir grėsmės//Verslo žinios, 2001 gruod. 4, Nr. 234. P. 11.
26. Situacijos darbo rinkoje apžvalga 2006 m. [žiūrėta 2007 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm.
27. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Jungtinių Tautų vystymo programa. Lietuvos Respublikos užimtumo ir darbo rinkos vystymo siekiant Lisabonos tikslų įgyvendinimo 2005-2008 metų programa. Vilnius, 2005.

28. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. LR Užimtumo didinimo 2001 – 2004 metų programos vykdymo ataskaita. Vilnius, 2005 [žiūrėta 2006 m. rugsėjo 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?1474735888>.
29. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 1999. Vilnius, 2000.
30. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2000. Vilnius, 2001.
31. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2001. Vilnius, 2002.
32. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2002. Vilnius, 2003.
33. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2003. Vilnius, 2004.
34. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2004. Vilnius, 2005.
35. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinis pranešimas 2005-2006. Vilnius, 2007.
36. Statistikos departamentas. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 1999-2004. Vilnius, 2005.
37. Statistikos departamentas. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas (Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis) 2006. Vilnius, 2006.
38. Statistikos departamentas. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas (Gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis) 2006. Vilnius, 2007.
39. Strauss A., Corbin J. Basics of Qualitative Research. Grounded Theory. London, 1990.
40. Total unemployment rate, by age group [žiūrėta 2007 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=0,1136184,0_45572598&_dad=portal&_schema=PORTAL.
41. Wyn, J., Dwyer, P. New patterns of youth transition in education// International Social Science Journal, 2000, 52 (Issue 164), P. 147-160.

PRIEDAI

1 priedas

Ekspertų aprašo lentelė

Kodas	Atstovaujama organizacija
E-1	Valstybinis darbo ir socialinių tyrimų institutas. Akademikas
E-2	Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Informacijos analizės ir tarptautinių ryšių skyrius. Biurokratijos atstovas.
E-3	Paramos fondo Europos socialinio fondo agentūra. Biurokratijos atstovas.
E-4	Lietuvos studentų organizacija. NVO atstovas.
E-5	Lietuvos jaunimo organizacijų taryba (LiJOT). NVO atstovas.

2 priedas

Jaunimo grupės aprašo lentelė

Kodas	Atstovaujama socialinė grupė	Amžius
J-1	Bedarbis	22 metai
J-2	Dirbantis	24 metai
J-3	Moksleivis	18 metų
J-4	Universiteto absolventas	23 metai
J-5	Kolegijos absolventas	21 metai

3 priedas

Interviu klausimynas:

1. **Kokios pagrindinės priežastys lemia aukštą jaunimo nedarbo lygį** (*kokios yra bendros visoms ES šalims narėms ir kokios yra specifinės, būdingos Lietuvai*)?
2. *Statistiniai duomenys rodo, kad jaunimo nedarbas mažėja, tačiau užimtumas nedidėja. Kokie veiksniai įtakoja šį procesą?*
3. **Kokį ryšį turi jaunimo sąvokos apibrėžimas su šios amžiaus grupės nedarbo problema?** (*darbo birža bei eurostatas fiksuojant statistinius duomenis, jaunimo grupę apibrėžia kaip asmenis nuo 15 iki 24 metų; tuo tarpu baltojoje knygoje jaunimas apibrėžiamas kaip asmenys iki 29 metų. Kaip nuo to priklauso jaunimo nedarbo problema, ar apskritai priklauso?*)
4. **Koks yra ES politikos poveikis Lietuvos jaunimo užimtumo problemai?**
5. **Koks yra ES jaunimo užimtumo politikos bei programų veiksmingumas Lietuvos nacionaliniame lygmenyje?** (*kiek jos yra įgyvendinamos praktikoje?*)
6. **Su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduria Lietuva, spręsdama jaunimo užimtumo problemas?**
7. **Kaip jos yra ar galėtų būti sprendžiamos?**
8. **Kokį poveikį turi padidėjusi jaunimo emigracija į kitas ES šalis Lietuvos situacijai bei jaunimo užimtumo problemai?**
9. **Kokia politika ar konkrečiomis priemonėmis galėtų būti sprendžiamos jaunimo emigracijos keliamos problemos?**
10. **Kokios galimos Lietuvos jaunimo užimtumo raidos tendencijos ES?** (*kokios galimos ateities prognozės?*)

4 priedas

Jaunimo atstovo (J-1) nuoseklios interviu analizės pavyzdys